

Мікола Фядосік

Служу Радзіме

Аповесць

Частка першая

АДКАЗНАСЦЬ

Вучэбка

Ура! Паўгода вучобы ў сяржанцкай школе засталася ў мінулым. Я бязмежна рады гэтаму факту, а таксама ўсцешаны тым, што накіраваны ў праслаўлены гвардзейскі полк, раскватараваны ў старажытным Полацку. Да гэтых радасцей дадаецца і яшчэ адна — туды ж накіраваны і мой сябра Валянцін, зямляк. Не з маіх Лучыцаў, а з Рэчыцы. Нехта, не памятаю, прапеўку склаў, даведаўшыся, што ён з горада над Дняпром: «*Рэчыца-Рэчыца, у мяне муж алкаголік, ды не лечыцца...*» Валік не крыўдзіўся на «сачыненне» саматужнага паэта, нешта склаў і на яго. Той і замоўк.

Мы з Валікам пад уражаннем падзей: учора падняліся на адну прыступку нашага вайсковага жыцця. Нам прысвоілі абодвум званні малодшых сяржантаў. Звычайна тое рабілася, як мы ведалі, падчас прыбыцця на месца пастаяннай службы, але для нас зрабілі выключэнне... Чаму? А таму хаця б, што вучобу скончылі на «выдатна». А гэта табе не казыраць левай рукой да брыля... Так жартаваў наш старшыня Савошкін...

Мы лычкі яшчэ не прышылі, паспеецца, але ў думках ужо бачылі сябе ў пагонах з дзвюма чырвонымі палоскамі. На сэрцы — радасць, узнёсласць, здаецца, і крылы за плячыма выраслі, узмахні — і паляціш над вяршынямі сосен і бяроз, вымкнешся ў блакіт неба... Эх, юнацтва мройнае, бесклапотнае, шчаслівае... Мрояў у галаве — процьма, а жаданняў — не пералічыць! І ўсе хлопцы, што побач, робяцца самымі дарагімі на свеце. І мы разумеем, чаму

Фядосік Мікалай Міхайлавіч нарадзіўся 1 мая 1947 года ў вёсцы Лучыцы Петрыкаўскага раёна. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут і аспірантуру. Працаваў на Гомельскім хімічным заводзе — электраманифэрам, сакратаром камітэта камсамола, пасля — на партыйнай рабоце. З 1985 па 1999 год — генеральны дырэктар Гомельскага вытворчага аб'яднання пластмасавых вырабаў. Цяпер узначальвае дзяржаўнае прадпрыемства «Эксперт-Паслуга».

Кандыдат тэхнічных навук. З апавяданнямі выступаў у рэспубліканскім перыядычным друку.

аддавалі жыцці на вайне байцы, калі іх сябры траплялі ў безвыходныя сітуацыі і іх трэба было ратаваць: сэрцамі радніліся. Так і ў нас: прайдзе час, дык і ўвогуле вайсковыя сябры радней за брата роднага стануць.

Мы ходзім па страявым пляцы, па спартыўным гарадку, завітваем у вучэбныя класы і адчуваем, як нахлыньвае на нас дрыготкая радасць, замешаная на шкадаванні: паўгода мы высільваліся — бегалі кросы, праліваючы сотні патоў, стралялі, пераадольвалі паласу перашкод, з процівагазамі праходзілі загазаную мясцовасць, — а сёння мы не ведаем, куды падзець сябе... Напружанасць — фізічная і маральная — знікла, і мы яшчэ не можам уцяміць, што нам ужо не трэба тут высільвацца, што не прагучыць строгая каманда старшыні, каб мы не расслабіліся, не размаўлялі паміж сабой...

Адчуванне такое, што мы беглі, беглі па нейкім маршруце, а потым аказалася, што нам і бегчы нікуды не трэба... Сышлі з дыстанцыі і аддыхаемся. Ну і няхай, сілы зберажом для далейшых пераходаў.

— Бывай, Прыекуле! — вымаўляе Валянцін прачулыя словы, і голас, здаецца, у яго дрыжыць.

— Бывай, цяжкая, але такая цікавая часіна! — дапаўняю я яго, і гавару шчыра, бо гэтая прыбалтыйская мясцінка пакінула добрую мецінку ў нашым жыцці.

Вы не ведаеце, што такое Прыекуле?¹ Гучыць, як усё роўна «прыехалі», праўда?

Ну, што расказваць пра гэты гарадок? Акуратненькі, чысты. Людзі адносяцца да вайскоўцаў па-рознаму, вітаючыся, пры сустрэчы, кланяюцца. І нам падабаецца, як яны на сваёй мове звяртаюцца да нас, і мы стараемся, пры развітанні, сказаць таксама нешта адпаведнае... Бо пераканаліся: скажы ім пры сустрэчы «здравствуйце», адвернуцца, а калі павітаемся «дзень добры», то ў адказ — усмешка, ды ў дадатак: «О, браткі беларусы, нашы добрыя суседзі!..»

Сказаць, што ў нашай душы вялікае шкадаванне з-за таго, што пакідаем гэты ваенны гарадок — пакрывіць душой. Колькі патрачана душэўных і фізічных сіл, колькі крыўд прыйшлося вынесці... Калі заслужана, а калі і памылкова мы трапляем пад прэсінг з боку ваенных камандзіраў. Разумеці — так трэба...

Дысцыпліна найстражэйшая. Афіцэру чэсць прывучалі аддаваць па ўсіх правілах. Ды што афіцэру, сустрэчнаму яфрэйтару паспрабуй не казырнуць — заманаюць, некалькі разоў прымусяць прайсці перад ім страявым крокам, ды з выпраўкай, ды са строгім тварам, живот уцягнуўшы да самага пазванка...

Ці той жа старшыня знойдзе ў памяшканні ці ў іншым «непаложаным» месцы недакурак. Усім узводам закопвалі яго за межамі гарадка. Вы не ўяўляеце, якое гэта было пахаванне. Думаеце, рыдлёўкай выкапалі ямінку, кінулі туды той няшчасны недакурак і пакрочылі назад? А два на два не хочаце? Што такое — два на два? Гэта два метры ўшыркі і два ўглыбіню. Такую яміну нам трэба было выкапаць, каб адправіць «на той свет» агрызак «прыміны»... Уяўляеце? Не, вы не ўяўляеце, бо не былі сярод нас. Для нас пару такіх «залётаў» — і ўрок на ўсё жыццё, што засталася пражыць.

Час распісаны па хвілінах, калі не па секундах. Ніякіх апраўданняў ці прычын невыканання каманд не існавала. Калі атрымоўваеш пазачарговы нарад, то ты яго і адрабляеш у тую ж ноч. Усім — адбой, коўдру на галаву, і гары

¹ Падзеі адбываліся да 1991 г.

яно гарам да раніцы. Сон ніхто не адбярэ... Але яго адбяручь у тых, хто правінаваціўся — да раніцы будзеш шаравачь падлогу ў туалетах, абіраць бульбу ці вазіць вугаль у качагарку. Іншых пакаранняў для нас не прыдумалі.

Ну, мы хлопцы не са слабакоў, выжыльваемся, ніхто не хоча паказаць, што сілы на зыходзе. Гонар не дазваляе.

Другі груз і ціск — спецдысцыпліны і статуты. Вучыць іх прымушалі, як вернікаў «Ойча наш». Няправільна адкажаш, прамарудзіш — дадатковыя заняткі ў вольны час і нават у нядзельку. А што такое нядзелька — ведае кожны.

А што сказаць пра фізічную падрыхтоўку? О, гэта царыца ўсіх царыц! Пятая частка ўсяго часу адведзена ёй. Як насланне... Зарадка ў любое надвор'е, пры любой тэмпературы — плюсавай ці мінусавай, у макрэчу ці ў сухмень, хочаш ты ці не хочаш, прастудзіўся ты ці нямогласць адужала... Кожны тыдзень, гэта ўжо як закон вайсковага гонару, марш-кідок на дваццаць пяць кэмэ.

Уяўляеце? Усе курсанты атрымалі свае картонныя жэтоны з нумарам і гербавай пячаткай вайсковай часці. Пасля сняданку засоўваеш у кішэню той жэтон і адразу ж, без прамаруджвання, хочаш не хочаш, а на трасу. У дваццаці кіламетрах ад кантрольнага пункта пропуску — КПП — чакае узік начальніка школы: палкоўніка Пятра Іўчыка, строгага на выгляд афіцэра, а так вясёлы і дасціпны чалавек, са скрынкай, у якой прачынена вечка. Чаго прачынена? Таму што за паўтары гадзіны трэба паспець дабегчы і кінуць туды свой жэтон. Не паспееш — цябе чакаць ніхто не будзе. Назад — той самы парадак. А калі не ўклаўся ў дадзены час, то жэтон, які не паспеў кінуць у скрынку начальніка школы, выдасць цябе з галавой. Давядзецца зноў бегчы, але ўжо ў нядзельку. Ну, як вам такая перспектыва? А вы мне ў адказ: «Цярпі, казак, атаманам будзеш...» Ды пляваў я на ваша атаманства, мне хаця б у малодшыя сяржанты выбіцца. Жартую, канечне ж, ад перанаругі жартую...

Можа і сорамна, але прызнаюся: па першым часе даймаў голад. Дома як — захацеў есці, дык шмандэлак сала з паўбоханам хлеба ўмяў, толькі ваду папіваеш сабе. А тут дзе той шмандэлак, дзе тая луста хлеба? Ні таты, ні мамы, ніякага родзіча... У старшыны папрасіць? Дык ён табе такую фігу пад нос падсуне, што нос на патыліцу заверне. Мы з цяжкасцю асвойвалі, як бы сёння казалі, армейскі сервіс. Але няма, як той казаў, ліха без дабра. Нас выратоўвала хіба тое, што восенню, у мэтах, канечне ж, прафілактыкі грыпу, на сталах удосталь клалі цыбулі і сухароў. Мы націскалі на цыбулю, загрызалі сухарамі. Плакалі, але загрызалі. Можа, таму ў нас сёння такія вочы відущчыя, што тоны слёз пралілі тады, седзячы за вайсковым сталом.

Валік чамусьці не плакаў, казаў, хрумстаючы сухаром:

— А што, у вас гора якое, што на вачах слёзы? Мне дык радасна аднак...

Умеў ён нас падкузьміць, нічога не скажаш.

На гэтым нашы пакуты не заканчваліся. Вы ведаеце, што такое адбой? Ведаеце? Не, вы нічога не ведаеце. А што такое сорак пяць секунд, чулі? Ну, ладна, чулі. Мы гэтаму вучыліся паўмесяца. Новая, яшчэ не падагнаная, як след, форма, нераспрацаваныя пяцелькі для гузікаў, а анучы (і хто іх толькі прыдумаў?), якія не слухаліся і ніяк не хацелі намотвацца на нагу... Апануцца трэба паспець за сорак пяць секунд. І распануцца за такі ж час. О маці, навошта ты мяне нарадзіла?

Сонтрэнаж — так мы празвалі (канечне ж, раней за нас празвалі) тую працэдуру, правільней, час, адведзены для сну, скарачаўся на хвілін трыццаць. Дык ці трэба было ўвогуле класціся на тыя панцырныя ложкаў? Здзек...

— А ты памятаеш, як мы хацелі сарваць той «трэнаж сну»? — звяртаецца да мяне Валянцін, прысаджваючыся на лаўку, пафарбаваную ў жоўты

колер (тую лаўку і фарбаваў Валік, пераблытаўшы загад старшыны). — Памятаеш?

Я смяюся замест адказу. Усміхаецца і мой сябрук.

Калі ўсе заснулі, мы з Валікам нішкам пераблыталі ўсім адзенне, пераставілі табурэткі, пераблыталі боты, пазасоўвалі ў іх анучы... Рагатала ўся батарэя. Але на твары старшыны ні іскрынкі смеху. Нездарма мы яго празвалі «варварам». Праз паўгадзіны разабраліся, што да чаго. Разабраліся і з намі. Ёсць у кожнага з нас ворагі і нядобразычліўцы...

— А пра казу і лапу? — напамінаю я Валіку. — Даставаў ён цябе?

— Але ж і я яго, — смяецца сябар.

Гэта нас даймаў загадчык вучэбнага корпуса літовец, яфрэйтар, па прозвішчы — Казалапаў. Але чамусьці ўсе, быццам згаварыліся, называлі яго Казліная лапа.

Заўважыўшы некага з нас, ён абавязкова стараўся выйсці на «сустрэчны курс». Калі ж не было побач з намі старшага па званні, то прайсці паўз яго — бяда. Ён абавязкова да чаго-небудзь прычэпіцца. Як той міліцыянер да п'янага слупа. Ці наадварот, не памятаю. Валік аддаваў яму чэсць мо разоў дзесяць, а потым надакучыла, і ён сказануў:

— Дык у цябе ж пілотка задам наперад — як табе чэсць аддаваць?

Той аслупянеў, вочы вырачыў, не паверыў, пілотку зняў, пакруціў так і гэтак, хацеў нешта сказаць курсанту, а той ужо быў за крокаў сто ад яго. А тое бачылі курсанты, што стаялі за кустоўем, рагаталі так, што за жываты хапаліся.

Не дай бог каму-небудзь пярэчыць, агрызнуцца, не падпарадкавацца, — на вячэрняй праверцы згодна рапарту на імя старшыны адразу ж атрымаеш адзін-два-тры нарады за «парушэнне» ці «пярэчанне»...

Аднойчы ідзе наш яфрэйтарчык па дарожцы, пра нешта сваё харошае думае, пад ногі сабе глядзіць, падбародзе гладзіць. Валік натапырыўся, як звер, адчуўшы ахвяру, штурхнуў мяне пад бок:

— Камедзію наладзім... Рогі яму абламаем...

Не бачыць, прастуе яфрэйтар Казалапаў — загадчык вучэбнымі класамі — проста на нас. Як бульдозер, як танк Т-34.

Мы маўчым. Валік яму насустрач, проста ў лоб строга пытае:

— Таварыш яфрэйтар, ты пачаму, такую тваю маць, старшым па званні чэсць не аддаеш?

Ён ледзьве адышоў ад сваіх думак, глядзіць на нас і нічога не разумее, што ад яго хочуць.

Валік паўтарае пытанне:

— Казалапаў, ты чэсць умееш старшым аддаваць? Ці толькі любіш, калі табе аддаюць?

Уцяміўшы, што да чаго, зірнуўшы на нашы пагоны, паціснуў плячыма:

— Якія вы старшыя? Вы ж радавыя, а значыць, жаўтароцікі! У вас жа і нашывак няма. Значыць, парушаеце статут, мяне спыніўшы.

— Статут? Ты там, а мы тут? Ладна, мы прайгралі...

Але ў Валянціна план. А калі ён нешта задумае, яму лепш не перашкаджаць.

— У казарму! Тэрмінова! — дае каманду сябар. — Не затрымлівайся!

За хвіліну мы прыбгаем у казарму.

— Прышывай хутчэй! — па-камандзірску загадвае Валянцін.

О, цяпер мы пры парадзе! О, цяпер мы — камандзіры! У сваіх вачах выраслі на паўлапця, як казаў дзед Міканор. Цяпер мы на роўных. Не, нават вышэй. Бо ў нашых кішэнях прадпісанні і праязныя дакументы.

Валік, напусціўшы на сябе заклапочаны выгляд, падыходзіць да дзяжурнага, пытаецца, так, між іншым:

— А чаго гэта ў нас адзін з класаў не апячатаны? Даведаецца камандзір батарэі — у тар-тарары заляціш!

І праходзім далей. Але хаваемся за вуглом — чакаем развязкі падзей.

Што мы бачым — яфрэйтар прастуе па дарожцы. Узбуджаны, усхваляваны, непарадак знайшлі ў яго ведамстве. Аж задыхаецца, бедны, узмакрэў.

А мы выходзім з засады насустрач.

— Ты як праходзіш паўз тых, хто старэйшы па званні?

Вочы на выкаце — калі паспелі апрагнуць на сябе мундзіры па форме?

— Я...

— Кругом! — камандуе малодшы сяржант Валяцін Пяшкун. — Аддаць, як паложана, чэсць!

Прайшоў паўз нас, перайшоўшы на страявы каленкор, але не зусім удала тое зрабіў.

— Э, дык ты і хадзіць не ўмееш страявым. Назад! Паўтарыць!..

Зноў не так. Зноў незадаволены малодшы сяржант Пяшкун. Загадвае паўторна прайсціся страявым, ды па ўсіх вайсковых правілах. А ў таго твар пабіты плямінамі, спіна ўзмакрэла, — уліп, як сом у сак (так у нас у Лучыцах кажуць).

За нашай спінай стаялі курсанты, смеючыся, назіралі за «спектаклем».

На дзесяты раз Казалапаў нешта злосна сказаў па-літоўску. Мы зразумелі, што гэта ён мацюкаецца гэтак. Во дасталі!

Гучыць каманда шыхтавацца — строіцца, значыць. Але нас тое не тычыцца — мы як бы тут і чужыя, мы ўжо не тут, мы ўжо ў Полацку. Раніцай адправімся туды. Але паназіраць, як курсанты, абганяючы адзін аднаго, імкнуцца хутчэй стаць у шыхт, цікава.

«Варвар», як заўсёды, строгі і дзелавы. Што ні кажы, камандзір, — старшына. Старшы над усімі і над усім. Але ён ведае сітуацыю. Ён на нашым баку, бо не хоча заставацца ў нашай памяці чалавекам без клёпкі ў галаве.

Каб не расмяяцца, адварочваецца да акна, спрабуе прыдаць голасу металічныя ноткі, аб'яўляе:

— За непаслухмянасць і нетактычныя паводзіны перад старшымі па званні яфрэйтару Казалапаву аб'яўляю два пазачарговыя нарады!

Цішыня як у магіле. На твары бледнасць, ніякаватасць, разгубленасць. Але Вітас Казалапаў адказвае:

— Ёсць два нарады без чаргі!

Што шукаў, тое і знайшоў, чаго дамагаўся, тое і прыдбаў. Валік, бачу, не рады помсце. Уздыхнуў толькі:

— А як жа інакш збіць рогі?

Паляжаць бы, драмануць трохі, астынуць ад хвалявання. Ды куды там, Валянцін як той старшына — тое не рабі, туды не ідзі, таго не пі, пра тое не думай.

— Грэх спаць у такі час, — гаворыць ён. — Пасля службы ідзі ў пажарнікі — тады і выпішыся.

Блукаем па тэрыторыі, успамінаем кожны крок тут, у гарадку.

Дзіўна: то марылі як найхутчэй вырвацца з гэтага пекла, як мы празвалі вучэбку, а цяпер, калі ўсе пакуты засталіся ззаду, шкадаваць пачынаем. А чаго шкадаваць, і самі не ведаем. Быццам нешта пакінулі тут, а ўзяць з сабой не можам.

Ледзьве заснулі. Бо думкі лезуць у галаву, мроі, бы тая машкарэча, кусаюцца, не даюць спыніцца на нечым адным. Толькі пад раніцу звёў вочы, а тут каманда:

— Батарэя! Пад'ё-оооо-оом!..

Ускакваю, накручваю анучы на ногі, і чую побач голас Валіка:

— Ну і службіст, генералам будзеш! Ану, спаць, ты ж не курсант ужо...

Сорамна перад сябрам. Няўцямна сяджу на ложку, у падлогу гляджу. А потым моўчкі кладуся, насоўваю на галаву коўдру, хаваюся. Ад каго? І сам не ведаю. Ад самога сябе. Ад дрыготкага хвалявання, ад думак, ад закамплексаванасці вайсковага жыцця...

Калі ўжо ўсе выбеглі на вуліцу, на прабежку і фіззарадку, мяне пад бок штурхае Валік:

— Ну, і спаць ты мастак... А хто зубы будзе чысціць, марафет наводзіць?

Мы — нічыя. Мы — і ні ў Полацку, мы — і ні тут. Дзе мы? Не зразумець. Ходзім як сонныя мухі. У сталоўцы нас не чакаюць — атрымалі ж сухі паёк. Згарнулі бялізну, нясём у капцёрку. Там старшыня Савошкін — усміхаецца, падкучвае свой неіснуючы вус, адабральна ківае галавой. Мы ківаем у адказ.

Ідзём па прывычцы ў курылку, хаця ні я, ні мой сябрук не курым. Я нешта не выспаўся: хіліць у сон. Таму і здаецца, што ў наш бок — ад КПП — крочаць двое ў параднай форме.

Калі я ўжо зажмурваю вочы, каб прыдрамнуць, нехта мяне моцна штурхае пад бок.

— Во адаспаўся за службу, як сурок стаў...

Голас знаёмы, нават нейкі блізкі, ці не родзіча з Лучыцаў. Расплюшчваю вочы і не веру — няўжо?!

— Вы?

— А хто ж яшчэ?

Вачам не веру — гэта ж мае стрыечныя браты: Сяржук і Мікола! То ж іх узялі ў войска на тры месяцы раней за мяне, і служылі яны непадалёчку — у Вайнедзе, у РВСП — у ракетных войсках стратэгічнага прызначэння. Я і забыўся, што прасіў іх прыехаць да мяне, калі я скончу свой вайсковы «універсітэт». Не забыліся, прыехалі. Якая радасць мяне агарнула! Ой, якія малайцы! Ды што гэта? На стол пакет выставілі. А ў ім — малако, булкі, пячэнне, іншыя прысмакі.

— Валік, налятай! Лучыцы банкетуюць!

Такога царскага сняданку мы і не чакалі. Замест салдацкай сталоўкі мы адчулі сябе на колькі хвілін цывільнымі людзьмі. Сяржук і Міколка радасна глядзяць на нас, як мы ўплятаем іх пачастунак за абедзве шчакі.

Нехта з нашых хлопцаў, выпрасіўшы ў старшыны сігнальную ракету, схаваў за склад і стрэльнуў у неба.

Успарола неба зялёным штрыхом, і ў канцы чырвонай ружай успыхнула. Як усё роўна нам, выпускнікам вучэбкі, дадзена зялёнае святло, а ў дадатак і букецік...

— З Новым годам! — віншуе мяне Сяргей Яськоў.

Валянцін, не адрываючыся ад бутэлькі з малаком, здзіўлена паглядае то на мяне, то на Міколу. Нічога не разумее. А я, успомніўшы тое, смяюся разам з Сяржуком...

...Тады, пад Новы год, варту несці выпала нашаму ўзводу. Тут і так страшнавата выходзіць у цемру, а яшчэ падчас свята... У Латвіі, трэба прызнацца, адносіны і тады былі неадназначныя — мы вуха трымалі чуйна.

Ведаючы тое, камандзір батарэі і памочнік яго па палітычнай частцы рыхтавалі нас як да палёту ў космас: і тое рабіце так, і тое гэтак... Ні ў якім разе не губляйце пільнасць і асцярожлівасць. Ну, і гэтак далей. Гадзіны з тры праходзіў той інструктаж.

Мой пост — нумар тры, змена — другая. Значыць, ноччу стаяць двойчы — з дваццаці дзвюх да поўначы і з чатырох да шасці гадзін. Як кажуць, чын па чыну, заступаю ў належны час. А мароз як на тое, нават, здаецца, і кажух не грэе. Месячык на небе і ніводнага воблачка. Цішыня — аж на вушы цісне. Па ўсёй тэрыторыі майго аб'екта збялелыя ад інею сосны. Бачна ўсё за кіламетраў пяць — адзінокі вазніца пад суседняй вёскай выбраўся ў дарогу. Чуваць яго вокліч на каня.

Халоднымі агенчыкамі зіхацяць сняжынкі. Міжволі ўспамінаецца школа і Максім Багдановіч:

Здароў, марозны, звонкі вечар!
Здароў, скрыпучы, мяккі снег!
Мяцель не ве, сціхнуў вецер,
І волен лёгкіх санак бег...

Настрой добры, хаця пад сэрца шыецца трывога. Камбат з пампалітам так напужалі, што за кожнай купінай мне здаецца дыверсант.

У маю задачу ўваходзіць ахоўваць тры вялізныя склады і нафтасховішча. Аб'ект адказны і важны, само сабой зразумела. Вакол складоў калючы дрот. Дазорная сцяжына па перыметры даўжынёй з кіламетр. Ужо не такім важкім падаецца мне паставы кажух, а валёнкі надзейна засцерагаюць ногі ад холаду.

Раблю ўсё так, як вучылі: праходжу чатыры крокі, паварочваю галаву направа і налева, пастаянна азіраюся і прыслухоўваюся. На другім крузе пачынае балець шыя. І тады ж робіцца страшна — а раптам прапушчу што, не заўважу. Бадзёрасці хіба прыдае той факт, што за нашым плотам знаходзяцца склады суседняга вайсковага падраздзялення. Там таксама ходзіць вартавы — бачыў яго, калі выходзіў на прагалак. Але яго я чамусьці не заўважаю — куды ж ён мог падзецца? Падыходжу прасцярожліва па пратаптанай сцяжынцы да самай апошняй кропкі майго маршруту. Да складоў метраў сорак.

— Стой! Хто ідзе! — выбухнула нечакана ў марознай цішыні, і ў мяне душа ўскочыла ў пяткі.

Ад нечаканасці і сполаху машынальна прысеў, і аўтамат балюча выцяў калена. Халодны пот выступіў на твары, цёплыя струменьчыкі папаўзлі па спіне. Праз колькі секунд да мяне даходзіць: «То ж я павінен крычаць тыя словы! Хто за мяне іх выкрыкнуў?!» У горле — клін. У статуце пра такое не гаворыцца, ды і падчас строгага інструктажу мне гэтага не паведамлілі, — забыліся ці што...

З-за вугла нечакана пачуўся рогат. Потым з'яўляецца сусед у такой жа кажущыне да пят, як і ў мяне, падколвае:

— Ну, што, салага, у штаны наклаў?

Маўчу. Не ад таго, што не ведаю, што адказаць, а ад таго, што спазмы ў горле перакрылі дыханне. Голас падаўся мне знаёмым, ды і пастава напамінала некага. Го, дык гэта ж Сяржук, землячок мой, брацік мой родненькі, хаця і стрыечны! Калі ачомаўся, пачынаю рагатаць і я, хаця мне было ўжо і не да смеху. Ён ужо не адзін раз пабыў у ролі вартавога, вопыту набраўся, а я...

Перакідваемся словамі, цікавімся, што пісалі землякі, што адбылося цікавага ў Лучыцах. Успомнілі дзед Паўла, Нашука, Жыгана з Фядорай... Цяплей на душы стала.

Ды раптам здарылася нечаканае. Гучныя выбухі ў небе зноў прыгнулі мяне да зямлі. Тут ужо і на Сержука страх напаў — пападалі абодва на зямлю, насамі ў снег зашыліся. А неба расквечваецца рознакаляровымі агнямі, зноў і зноў у неба ўзлятаюць ракеты, і чуюцца здалёку радасны вокліч:

— З Новым годам! З Новым шчасцем!

Сяргей сканфужаны. Я ж, наадварот, задаволены, не будзе байкі расказваць пра маю бязлівасць ні сярод салдат, ні сярод лучыцкіх дзяўчат, калі дэмбільнемся, мы — квіты.

Ідзем на зыходную пазіцыю. Чую папераджальны голас Сержука:

— Стой, хто ідзе?

А ў адказ вясёлае:

— Дзед Мароз са Снягурачкай...

Тут ужо асмялелы Сяргей падае каманду:

— Снягурачка — да мяне. А ты, Дзед Мароз, стой на месцы!

Шчасліўчык Сяргей — такія жарты яму сыходзяць з рук, як-ніяк страявікам лягчэй. У мяне ж — ніякай адсабечасці, жыць толькі па статуце, так, як вучыў камбат Сташкевіч і зампаліт Загорскі...

...Падыходзіць аўтобус. Загаварыліся з землякамі, забыўшыся, што мы павінны быць пры ўсім парадзе. Бяжым з Валянцінам па рэчмяшкі ў казарму, хапаем іх і без затрымкі ляцім на вуліцу.

Падаюць каманду заходзіць у аўтобус. Абдымаемся з Сярожам і Міколам, абяцаем пісаць адзін аднаму.

Падышоў і камбат з пампалітам, паціснулі рукі, прыставілі рукі да брыля:

— Так і далей выдатна служыць, хлопцы!

— Служым Савецкаму Саюзу! — адказваем бадзёра, з пачуццём годнасці, у душы радасць, што вунь і камандзіры нам пажадалі добрай службы.

А потым ужо, па-свойску, прыхільна гледзячы на нас, камбат дадаў:

— Вы, гэта самае, не крыўдуйце на нас, што так строга да вас адносіліся. Цяжка ў вучэнні, лёгка ў баі! Няхай у вас баёў не будзе, але тое, што вы тут атрымалі, спатрэбіцца ў жыцці.

«Пафасна вельмі, таварыш маёр, узнёсла, — падумалася мне тады, — такое вынесці, як у пекле пабываць...»

Мы яму нічога не адказалі. Мо і добра, што нічога, бо глупства сказалі б, як піць даць.

— У добры шлях! — махнуў рукой пампаліт. — З Богам!

Я тады яшчэ здзівіўся: камуніст Бога ўспамінае? Ці гэта ў яго пастаянны выраз такі пры адпраўцы ў дарогу?

За КПП з палёгкай уздыхнулі, расшпілілі каўнерыкі.

А за акном — май, цеплыня, зялёныя палі. І жаўрукі заліваюцца ў небе, складаючы нам развітальную песню.

З якім нецярпеннем мы чакалі гэтай хвіліны: здавалася, што час, праведзены ў вучэбцы, ніколі не выветрыцца з нашай памяці. Гэта ж трэба так дапячы, столькі сокаў з нас выціснуць, такія нагрукі вытрымаць — фізічныя і душэўныя... Наіўныя мы, наіўныя... Не ведаем, што пройдзе зусім няшмат часу і мы на тое будзем глядзець ужо зусім іншымі вачыма.

— Во і вакзал! — падае голас Валянцін Пяшкун, першым убачыўшы вывеску на фасадзе будынка.

Выходзім на платформу, азіраемся, прыглядаемся да людзей, да вакзала. У нас яшчэ паўгадзіны часу да адпраўкі. Мы падыходзім да шапіка, заказваем па шклянцы газіроўкі, п'ём з асалодай, гледзячы ў блакітнае травеньскае неба.

— Атас! — кранае мяне за рукаў Валік. — Патруль!

Мы імгненна прымаем належны выгляд.

Але дарэмна спалохаліся — старшы патруль наш узводны капітан Аляксей Савін. З радаснай усмешкай на твары ён падыходзіць да нас, дае вясёлую каманду «вольна», нават руку падае кожнаму — як роўным.

— Віншую вас, хлопцы, з заканчэннем вучобы! Паспехаў вам на новым месцы!

Нас праводзяць яны да самага ўвахода ў вагон. Маладая правадніца з нафарбаванымі вуснамі прыспешвае, просіць хутчэй займаць месцы.

Мы ад'язджаем і бачым, як Савін разам з хлопцамі махаюць нам рукамі.

Першае няўцямнае пачуццё настальгіі кальнула пад грудзі, але мы не надалі таму асаблівага значэння... Бо не зразумелі, чаму такое адбылося. Ну, па Лучыцах сумуем, тое зразумела, а па вучэбцы? Смешна...

Полк

Як толькі поезд адышоў ад вакзала, пачаўся дождж. Аж не верылася — выехалі з вучэбкі пад сонечнымі промнямі, а цяпер па акне паўзуць дажджавыя змейкі...

У суседнім купэ сядзелі дзяўчаты. Расказваюць пра нешта адна адной, пырскаюць смехам. Па гаворцы зразумелі, што беларусачкі. Значыць, можна наладзіць з імі размову, і весялейшай стане наша дарога. Ды мо і на спатканне напрасіцца. А што?

Першым да іх накіраваўся малодшы сяржант Валянцін Пяшкун...

Прагаварылі з дзяўчатамі амаль да паўночы.

Ужо калі нас папракнулі суседзі, што спаць не даём, адправіліся з Валікам на свае месцы. Адрасоў ці тэлефонаў дзяўчаты не далі, ды мы і не прасілі, не набіваліся на сяброўства ці каханне...

Калі мы прыйшлі ў сваё купэ, то ўбачылі, што паліцы нашы засцелены. «Хто б гэта мог зрабіць? — падумаў я. — Правадніцы? Дык мы ж не прасілі. Ладна, разбяромяся...»

Як толькі галава дакранулася да падушкі, якая аддавала прыемнай свежасцю, адразу пачаў правальвацца ў сон. Падумалася: «А хораша ўсё-ткі адчуваць сябе, хаця і на кароткі час, вольным чалавекам! І заўтра не пабудзіць дзявальны, крыкнуўшы на ўсю казарму: «Пад'ё-ооом!...»

Але, як ні дзіўна, мы самі сабе падалі тую каманду — а сёмай гадзіне раніцы нас нешта штурхнула ў бок. Біялагічны гадзіннік-будзільнік працуе бездакорна...

Памыліся, апануліся, выходзім у тамбур, дзе вальнейшае паветра.

Але пакідаем мы свае месцы і па іншай прычыне. Ведаем, як толькі прачнуцца пасажыры, нас пачнуць шкадаваць чуллівыя жанчыны і бабулькі, частаваць нас прысмакамі, дадаючы абавязкова «бедныя вы салдацікі...» А якія мы бедныя? Нам у дарогу выдалі, як і належыць, сухі паёк. Старшыня не паскупіўся — некалькі бляшанак тушонкі падкінуў «у нагрузку».

Паўз нас прашмыгнула правадніца. Потым вярнулася.

— А чаго вы тут, хлопчыкі? Мо з месца вас сагналі?

Сама ўсміхаецца, белыя зубкі блішчаць перламутрам. Вочы — сінія азёрцы, косы спадаюць на плечы.

— Ды не, замінаць людзям не хочацца...

— Гарбату піць будзеце?

— Не адмовіліся б.

— Тады так, праз колькі хвілін чакаем вас з сяброўкай у купэ. Яна, як і я, практыкантка. А вучымся з Ларысай у Рыжскім інстытуце транспарту. Чакаю.

І пайшла, пакінуўшы пасля сябе водар духоў і яшчэ нейкіх прыемных пахаў, якія заўсёды прымушаюць закіпаць кроў.

Счакаўшы трохі, мы ідзём у купэ. Дзяўчаты, з якімі гаварылі ноччу, спяць, адварнуўшыся да сценкі. Прыгожыя, пэўна, ім сняцца сны. Мы бяром з Валікам некалькі бляшанак тушонкі, сыр, хлеб. А праваднічкі, аказваецца, і самі ўжо сервіроўку зрабілі, што трэба. Сядзяць, усміхаюцца, чакаюць нас.

Знаёмімся. Распачынаецца нязмушаная размова, і праз колькі хвілін нам ужо здаецца, што Ларысу і Тамару мы ведаем даўным-даўно, і гэта ў нас чарговая цёплая сустрэча, нават не сустрэча, а спатканне.

Тамара, калі пад'язджаем да чарговай станцыі, выбягае ў тамбур, каб выпусціць і прыняць новых пасажыраў. Зноў вяртаецца, і зноўку працягваецца размова з жартамі і смехам.

Сняданак атрымаўся што трэба. Дзяўчаты, каб мы не саромеліся, прымушалі нас есці за дзве шчакі, гарбату зрабілі выдатную. Ехалі б так і ехалі, ды Ларыса, гледзячы на нас з Валікам, уздыхае з жалем:

— Хлопчыкі вы нашы родныя, а праз сорак хвілін ваш Полацк...

Не верыцца. Чатыры гадзіны праляцелі як пяць хвілін.

Дзякуем дзяўчатам за цёплы прыём і гарбату, з неахвотай развітваемся.

— Мо калі і ўбачымся, — гаворым на развітанне, — бывайце!

— Зямля круглая — убачымся, — адказваюць правадніцы, ведаючы, што выпадковыя сустрэчы рэдка калі маюць свой працяг.

Ларыса адчыніла дзверы, і мы першымі ступілі на перон.

Прывакзальная плошча. А дзе ж прыпынак другога аўтобусага маршруту? Хацелі папытацца ў людзей, ды і самі ўбачылі, як аўтобус з такім нумарам разварочваўся каля газетнага шапіка. Заходзім у салон, падаем кандуктару пятакі.

— Куды вам, салдацікі? — цікавіцца кабета гадоў пад пяцьдзесят, глядзіць з цікавасцю на нас.

— Баравуха другая... Туды нам трэба.

— Дык гэта да зеніччыкаў, ведаю. Сядайце, я скажу, калі вам выходзіць. А пятакі схавайце, газіроўкі пап'яце. Мой сыноч у Палтаве служыць, нялёгка яму там...

Аўтобус стаіць на месцы — вадзіцель вытрымлівае графік. А мы разглядаем праз акно плошчу. Пасля дажджу вялізныя калюжыны, і людзі абыходзяць іх, пераскокваюць. І сонца неўзабаве выглянула з-за хмар. На душы хваляванне — як сустрэнуць нас на новым месцы, як пойдзе служба, ці будзе так цяжка, як у вучэбцы...

— Салдацікі-касацікі, — весела гаворыць на ўвесь салон кандуктар, звяртаючыся да нас, — ваш прыпынак... Ідзіце направа, кіруйцеся сцяжынкай, і прыйдзеце туды, куды трэба.

Сцяжына прывяла нас да невялікага ўзгорка, на ім — старыя хвоі, якім мо па сто гадоў. Калі ж падняліся на самы верх, адкрыўся новы пейзаж — плот з бетонных пліт, на кожнай з іх намаляваны чырвоныя зоркі, а далей выдзяляліся сваім цёмна-зялёным колерам вароты. Калі ішлі паўз плот, убачылі драўляны будынак з бляшаным дахам і двума пад'ездамі.

— А вунь клуб часці, — паказвае позіткам Валянцін. — Бібліятэка побач...

Вось і вароты. Яны ўпусцяць нас, і мы пераступім нябачны парог і апынемся ў іншым, невядомым свеце, дзе мы будзем жыць два гады... Не толькі жыць, а і спасцігаць навуку вайсковага майстэрства.

Дзяжурны — такі ж, як і мы, малодшы сяржант — з чырвонай павязкай знаёміцца з нашымі дакументамі. Доўга і не прыглядаецца да іх, адразу ж і аддае, прамовіўшы:

— З прыбыццём вас у гвардзейскую чырванасцяжную.....

Потым тлумачыць нам, дзе знаходзіцца штаб. І мы крочым да драўлянага будынка. Насупраць увахода, за нізенькім бар'ерам, пастамент са сцягам часці, побач — вартавы. Аддаём, як і належыць па стутуце, чэсць. Праходзім улева, у канцы калідора вялізнае акно. За ім — пакой з двума сталамі, сейфам, бачны табло з міргаючымі чырвонымі лямпачкамі, тэлефоны.

За сталом сядзіць старшыня-звыштэрміновы, на чырвонай нарукаўнай павязцы белай фарбай пазначана — «пам. дзяж. па часці».

— Малодшыя сяржанты Мікола Фядосік і Валянцін Пяшкун прыбылі для далейшага праходжання службы! — дакладвае Валянцін, апярэдзіўшы мяне.

Я аддаю суправаджальныя дакументы — тоўсты пакет, запячатаны сургучом.

— Пра тое, што вы прыбудзеце, мы ведаем. Але вам давядзецца трохі пачакаць. Начальнік штаба цяпер на абедзе. Вы пакуль што пасядзіце на свежым паветры — у нас выдатная альтанка.

Нам што цяпер? Нам ужо няважна, спяшацца ўжо няма куды, мы ўжо, можна сказаць, дома. А далей — толькі каманды выконвай...

Лаўкі зручныя, паветра чыстае, ветрык абвявае твары — любата! Можна і расслабіцца, вочы прыжмурыць, прыдрамнуць секунд шэсцьсот... Пра апошняе так жартаваў наш старшыня. Але прыжмурыць вочы не ўдалося — да нас падсеў сяржант.

— Вы выпадкова не з Прыекуле?

— Адтуль.

— Будзем знаёмы — Віталь.

Назваліся і мы.

— І я тую ж вучэбку скончыў. Што там новага? Як пампаліт, камбат? І як там, дарэчы, Казалапаў? Як заўсёды, псуе кроў хлопцам?

— А як жа, — прамовіў Валянцін, — са скуры вылузваецца. — Але мы яго правучылі. Перад самым нашым ад'ездам яму старшыня два нечарговыя нарады аб'явіў...

— Во гад. І мы вучылі яго. У апошнюю ноч мы ўсе ў яго боты схадзілі... Не дайшло. Ну, дзякую за навіны, — падняўся ён, — пара мне... Ды вось што яшчэ, хлопцы. Вы асабліва не згінайцеся перад начальствам, тут такое не ў модзе. Само начальства таго не любіць. А чэсць аддавайце толькі афіцэрам.

Мы прынялі карысную інфармацыю да ведама і адказалі:

— Дзякуем, браце, усё зразумелі!

Сяржант дадае больш даверліва:

— Я з чацвёртага дывізіёна. З вас пачак «Прымы» за парады. Служыць сама найлепей у Верхнядзвінску. Пазіцыі на ўскрайку горада, а побач — пляж. У Паставах знаходзіцца трэці дывізіён. Таксама месца выдатнае — на беразе возера. А ў ім рыбы процьма. Камандзір — былы чэмпіён Адэскай ваеннай акругі, штангіст. На «губу» сваіх не саджае: проста акуратненька возьме сваімі граблямі за талію — і вінаватаму ніколі больш не захочацца бузацёрыць...

— Тут адным пачкам не абыдзешся, — усміхаецца Валянцін. — Дзякую, за намі не заржаве, убачымся некалі, тады і разлічымся.

— Лаўлю на слове, — усміхаецца Віталь. — А цяпер усё, будзьма!.. Поспехаў!

— От бы разам нам трапіць службыць, праўда?

— Праўда. Я і сам таго хочу...

Мы рады, што Віталь трошкі праясніў сітуацыю. Цяпер ведаем, якую выбраць тактыку ў нашых далейшых дзеяннях.

Да ганка штаба падыходзіць невысокага росту, каржакаваты падпалкоўнік. Ubачыўшы нас, прастуе да бяседкі. У руках папка.

Калі ён падышоў, мы, выцягнуўшыся ў струнку, далажылі, назваліся.

— Падпалкоўнік Хан — начальнік штаба. Сядайце.

Ён уважліва чытае нашы характарыстыкі, астатнія дакументы.

Твар загарэлы, нос гарбінкай, азіяцкі разрэз вачэй. Позірк пільны, уважлівы. Адразу відаць спрактыкаванасць у чытанні дакументаў. Загортвае папку.

— Па доўгу службы я павінен вам расказаць пра баявы шлях нашага палка, які раней іменаваўся 178-м знішчальным, авіяцыйным. Цяпер, пад такім жа нумарам, зенітна-ракетны. Але вам на месцы пра тое падрабязна раскажа нампаліт. Малодшы сяржант Мікола Фядосік!

— Я!

— Вы едзеце ў першы дывізіён да маёра Віктарава. Дывізіён знаходзіцца ў Верхнядзвінску. Тут акурат іх страшына — прывёз прыборы на праверку. Я распарадзіўся ўжо — чакае вас каля склада. А туды вас правядзе памочнік дзяжурнага па часці.

— Ёсць!

— А вы, малодшы сяржан Пяшкун... Так, ага, вось я распісаў... Паедзеце ў трэці дывізіён — да падпалкоўніка Белаконя. Ён таксама тут. Чакайце яго — ён вас забярэ. А во і ён ідзе, лёгкі, як кажучь, на ўспамін.

«Аказваецца, начальнік штаба сам усё распісаў загадзя, — падумаў я, — і не прыйшлося самому некуды прасіцца...»

Каля варот спыняецца узік. Без брызентавага даху, толькі металічныя дугі. Для камандзіра аднаго месца мала, глыба, а не чалавек. На яго пляча пагоны глядзяцца лялечнымі. Калі вылез з машыны, тая аж падскочыла, скінуўшы з сябе пудоў дзесяць. Бровы ў камандзіра густыя, насупленыя, а пад імі два свярдзёлкі — здаецца, пранізваюць наскрозь. Зірнеш толькі на яго, і мала не падасца... Ну і даў Бог Валянціну камандзіра!..

Начальнік штаба перадае паперы, затым уручае каробачкі з гвардзейскімі значкамі.

— З гэтай хвіліны вы не проста малодшыя сяржанты — гвардыі малодшыя сяржанты. Не намі гэтае званне заслужана, але захоўваць яго нам. Усё зразумела?

— Так точно!

— Ведаю, вы б хацелі трапіць у адзін дывізіён, бо пасябравалі моцна ў вучэбцы. Але так склалася, што вашы здольнасці і талент патрэбны там і там.

Паціскаем адзін аднаму рукі. Гляджу ўслед Валянціну. Ён ідзе так, як быццам яму звязалі путам ногі. Як бычок на прывязі, не ўпіраецца толькі...

З'явіўся памочнік дзяжурнага, кліча за сабой. Машына загрузана, каля яе — звыштэрміновыя з пагонамі старшага сяржанта. Той, што суправаджае, перадае нейкія пакеты, прадстаўляе мяне.

— Лезь у кузаў, зачкаліся цябе.

Уладкоўваюся між скрыняў на зручнае месца, рэчмяшок кладу побач.

Мне ўсё бачна, сустрэчны ветрык лашчыць твар. Дарога праходзіць уздоўж Заходняй Дзвіны, а з другога боку — змешаны лес, шмат ялін, бяроз... Прырода такая ж, як і у нас, на Палессі.

«Як там Валік? — падумалася пазней, калі надакучыла глядзець. — Мо ўжо і дабраўся да месца? А колькі мы, цікава, будзем ехаць?..»

Толькі так падумаў, як машына прыехала да КПП і спыніліся: прыехалі. Ехалі гадзіны дзве.

За бетонным плотам вялікі белы будынак з сілікатнай цэгля, трэшкі воддалеч — вышка з вартавым, і далей — плот, перанітаваны калючым дротам. Яшчэ далей, над кронамі дрэў, тырчаць на даху антэны. Лявей будынка — паласа перашкод, валебольная пляцоўка, шмат спартыўнага абсталявання. Кідаюцца ў вочы дарожкі з гравію, барджюры беленькія, быццам пасыпаны снегам. Адчуваецца парадак. Не горш, мусіць, чым у сяржанцкай школе.

Калі грузавік спыніўся, саскокваю на зямлю.

Каля ўвахода ў будынак маладжавы маёр сярэдняга росту аб нечым гутарыць з днявальным. Падыходжу, па ўсёй форме дакладваю аб прыбыцці для далейшага праходжання службы.

Маёр не здзівіўся майму з’яўленню, абыякава кінуў:

— Добра, сяржант. Давай свае паперы і ідзі ўладкоўвайся. Пагаворым з табой заўтра.

Уваходжу ў будынак, старшыня ўжо там. Здаю рэчы ў капцёрку.

Адзначаю, што вельмі ўдала ўсё размешчана — штаб, вучэбныя класы, сталовая і нават казарма, — усё пад адным дахам. Кампактна, адным словам. Практычна і зручна.

Ложкі, што мне кінулася адразу ў вочы і спадабалася, былі аднарусныя. Старшыня выдзеліў мне ложак у кутку, каля акна. Зноў жа — прыемна і радасна. Далей ад тлуму.

Акрамя нарада ў памяшканні нікога. Усе знаходзяцца на рэгламентных работах.

Да мяне падыходзіць сяржант — дзяжурны.

— Ігар Студзьянікін. З Таганрога я.

— Ну а я з Палесся.

— Адкуль, адкуль? — перапытвае сяржант. — Дзе такі горад?

— Ды не горад, — смяюся я, — а рэгіён такі ў Беларусі — Палессе, дзе процьма вужоў і гадзюк, грыбоў і ягад. З вёскі я — Лучыцы называецца.

— Ніколі не чуў, — недаўменна паціскае плячыма субяседнік.

Мне падалося, што ён на колькі гадоў старэйшы. Потым я даведваюся, што не памыліўся. Ён — бацька, у яго нарадзілася двойня, таму атрымаў адтэрміноўку на тры гады.

Ігар — старшы аператар кабіны «П», што азначае прыёмаперадатчык... Шмат чаго цікавага раскажаў мне. Неўзабаве казарма пачынае напаўняцца салдатамі.

— О, дык у нас папаўненне? Адкуль? А, і цябе Казалапкін гладзіў па галоўцы? Дык табе авансам лычкі прыклеілі — яшчэ ў вучэбцы? Мусіць, бацька ў цябе генерал-маёр...

Жартуюць хлопцы, смяюцца, адчуваю, што «кашу зварым», ніводнага крыўднага слова ці нейкага папроку не пачуў ад іх. І мне яны ўсе спадабаліся. Разважлівыя, удумлівыя, не балаболы.

— Цябе камандзір выклікае, — падышоў раніцай, пасля развода, днявальны.

Не затрымліваючыся, іду да начальства. У кабінеце яшчэ капітан. Назваўся Саакянам, начальнікам аддзялення.

— Сядай, баец, — паказаў на крэсла маёр Вадзім Пятровіч Віктараў. — Мы табе экзаментуру наладзім. Разбіраешся ў электратэхніцы?

- Больш-менш, — паціскаю плячыма.
- Дык больш ці — менш?
- Праверце.
- Якія схемы вывучаў, малодшы сяржант?
- Каардынатную і ў агульных рысах выпрацоўкі каманд.
- Зразумела.

Саакян з глыбіні шафы дастае вялізныя аркушы паперы — прынцыповыя схемы, кладзе перада мной на стол.

«Эх, хлопчыкі, эх, камандзіры, — усміхаюся я сам сабе, бачачы, чым яны мяне хочуць напалохаць. — Ды мы з Валікам па гэтых чарцяжах можам сімфонію напісаць. Нам гэта як два пальцы памакнуць у чарніліцу... Ну, давайце, нападайце, я да ўсяго гатовы...»

— Гэта што?

— Блок аналізу.

— Правільна! А вось гэта?

— Пераходны блок...

— Хм... І праўда, больш-менш, — здзіўляецца камандзір дывізіёна, глядзячы пільна на мяне. — А прыборы? Што ты пра іх скажаш?

— А што пра іх казаць? Гэта — асцылограф Ю-4. Каардынатная — сістэма вызначэння каардынат цэлі і ракеты.

Зноў прыдзіраюцца. Але па сістэме выпрацоўкі каманд (СВК) ідуць ужо больш падрабязныя распыты. Сам з сябе здзіўляўся — усё памятаю, ніводнага разу не збіўся.

Твар у Саакана ўзмакрэў. Пераглядваюцца з камандзірам. Саакан памкнуўся яшчэ задаць нейкае пытанне, але яго перапыніў маёр Віктараў:

— Досьць, капітан! А то замучым байца. Пытанняў больш да цябе няма. Можаш быць вольным.

Я думаў, што яны мне адразу і дадуць адказ, а яны перанеслі сваё рашэнне на пазней. Што, не спадабаліся мае адказы? Дык камандзір узвода капітан Кірыл Савін у вучэбцы мне ставіў за адказы «выдатна». Ладна, прыйдзе час, разбяромся. Альбо як казаў Жыган: «Прыйдучь нашы — разбяруцца!...»

Адразу адзначыў сабе, што не адчуваецца тут атмасферы строгасці, чынапаклонства, нейкае зусім іншае жыццё — спакойнае і ціхае, нейкая дабрыва ва ўзаемаадносінах, у паводзінах. Не верылася ў такое пасля вучэбкі... Як у рай трапіў, як да сваіх далучыўся...

Падаюць каманду прыводзіць у парадак вартавы гарадок.

А потым гэтак жа пайшлі на асваенне хімічнай бяспекі. Усё рабілася без прынуку, але шчыраваў кожны, каб не падвесці ўсю каманду.

Ляцелі дні за днямі...

Я, выбраўшы зручнае месца ў пакоі адпачынку, сядваю за стол. У мяне агульны сшытак, куды я заношу свае ўражанні, думкі, фіксую падзеі.

Напісаў ліст бацькам у Лучыцы. Паведаміў, што ў мяне ўсё добра, служба ідзе так, як і належыць ёй ісці. А вось сябручку свайму, салдату Сяргею Яскову, родзічу, што застаўся служыць у Прыекуле, пісаў асобна, падрабязна, з усімі выкладкамі, не шкадаючы характарыстык і ўражанняў.

«Дарагі мой дружа!

Як добра, што выдаюцца вольныя хвіліны і я магу пабыць сам-насам, падумаць, паразважаць, узважыць, асэнсаваць...

Дык вось. Той наладжаны мне экзамен зрабіў непрыемнае ўражанне. Выходзіў ад экзаменатараў, а ў вушшу звінелі песняй словы: «И не то, чтобы

да, и не то, чтобы нет...» Гэта я пра іх вывады. Быццам бы ніводнага разу не збіўся, адказаў на ўсе пытанні, а яны хоць бы мур-мур... Няўжо нас у вучэбцы вучылі абы-як, толькі каб правесці курс навучання, а далей ужо самі разбірайцеся, што да чаго?..

Схадзілі на абед. Нічога, кормяць смачна. Мясца па добрым кавалку кожнаму. Як казаў наш дзед Міхась, з такім кавалкам і ў плуг самы раз. У сталюўцы чыста, кветкі на сталах. Як у рэстаране якім. Пасля вучэбкі для мяне гэта было дзівам.

І ў вартавым гарадку, як працавалі, не выходзіла з галавы: «І што ж яны так холадна сустрэлі мае адказы?..»

Толькі прыйшлі з абеду, як да мяне падыходзіць дзяжурны сяржант Уладзімір Гурэў і абвясчае:

— Гвардыі малодшы сяржант, цябе выклікае камандзір!

Счакаўшы трохі, каб не паказваць сваю нецярпліваць, няспешна іду да Віктарава. Заходжу, дакладаю «па вашым загадзе прыбыў», стаю каля парога. А ён кажа мне:

— Праходзь, сядай.

Побач з ім сядзяць начальнік штаба — капітан Мядзведзеў, камандзір радыётэхнічнай батарэі капітан Царэнка. На іх тварах нічога не напісана. Строгія, дзелавыя, як і належыць быць камандзірам.

Па душы прабег трывожна-калючы халадок: «Падрыхтавалі нейкі прысуд. Мусіць, загрымлю я за няведанне радыётэхнікі ў тар-тарары...»

— Ну, дык што, гвардыі малодшы сяржант, «больш ці менш»? — свідруе мяне строгім позіткам камандзір, паклаўшы рукі на стол, пальцы сашчапіўшы. — Проста не ведаем, што з табой рабіць... Ты нам загадаў такую загадку, што мы ўсім штабам разблытаць яе не можам... Не ведаем, што і рабіць.

Я маўчу. А душа ў пятках. Незразумела гаворыць камандзір часці, нейкімі намёкамі, падкавыкамі... Разануў бы прама ўжо, каб расставіць усе кропкі над «і», дык не, яшчэ і здэкуецца.

— Такога выпадку яшчэ на нашым жыцці не здаралася. Гэта ж трэба, га?..

Строгія камандзіры, маўклівыя, а чаго сабраліся разам, не разумею. Мог жа сам маёр вынесці прысуд, дык не, сабраў кампанію.

Ён глядзіць на мой разгублены твар, бачыць маю ніякаватасць, разумее, паставіў мяне ў няўцяжанае становішча, зусім дабівае мяне сваім вердыктам:

— Дык вось, младшой, падкаваны і звышадукаваны больш-менш. Вы павінны прыступіць з сённяшняга дня да выканання абавязкаў старшага тэхніка сістэмы выпрацоўкі каманд.

Я зірнуў на камандзіра. А ён дадае спакойным голасам:

— А каардынатарную бярэ на сябе капітан Руфік Саакян.

Я гляджу на камандзіра часці, на афіцэраў, што сядзяць побач, і нічога не разумею. Няўжо яны да канца вырашылі паздзекавацца з мяне, і тое мне дужа не спадабалася — гэта жартачкі ў іх такія?

Ну я і рвануў свой хамут, скідваю на зямлю. Капытамі зямлю пачаў заграбаць:

— Я не разумею вашых жартаў. Старшы тэхнік — гэта ж пасада афіцэра. А я ж толькі малодшы сяржант...

Не вытрымаў, зарагатаў Саакян:

— Ну дык і што? Зробім з цябе афіцэра!

Я сяджу, агаломшаны, на крэсле, не асмельваюся падняцца. Паглядаю на ўсіх, пытаюся, каб развеяць сумненні:

— Вы сур'ёзна?

— Больш-менш, — усміхаецца добразычліва маёр, успамінаючы ўчарашні мой адказ. — Нават больш, чым сур'ёзна. Нам вельмі трэба талковыя хлопцы, якія разбіраюцца ў электратэхніцы.

Марудна падымаюся з-за стала, не вытрымліваю і пытаюся:

— А калі вы памыліся? І я не спраўлюся?

— Ну, тады зноў у вучэбку цябе вернем. Там не жышчэ — маліна, — усміхаецца камандзір дывізіёна, падыходзіць да мяне, цісне руку, дадае: — Віншую, баец, з прызначэннем на гэтую пасаду. Поспехаў!

Выходжу на вуліцу, сядваю ў курылцы, а да мяне ніяк не даходзіць тое, што толькі што адбылося. Ішоў на пакаранне, а атрымаў падзяку... Дзіўныя справы твае, Госпадзе!

На плячо кладзецца нечыя рука. Паварочваюся — Саакян.

— Ну, як? Не чакаў? Не чакаў... Напалохаўся? Нічога... Пойдзем на пазіцыю. Наш «Волхаў» мала чым адрозніваецца ад «Дзясны», якую ты так дасканала вывучыў.

Ты не разумеш, сябра, што гэта такое «Волхаў» і «Дзясна»? Ды як табе сказаць... «Волхаў» — гэта абноўленая станцыя па сваіх баявых якасцях і пабудове. Больш дасканалая...

Ну і пачалося ў мяне вясёлае жышчэ, браце ты мой! Дзень за днём, ноч за ноччу мы штудзіруем схемы, асвойваем рэгламентныя работы...

Але манатоннасць нашага жышчя перапыняе вестка: дывізіён ставяць на баявое дзяжурства. Кантроль функцыяніравання станцыі праводзяць афіцэры штаба палка. Хвалюемся не на жарт... Заўваг не маем ні па адным канале. Ура-аааа! Затое потым мы дужа задаволены. Больш за ўсіх радуюся я — не падвёў! Як мой бацька казаў, лучыцкі салдат яшчэ нікога не падводзіў. І я не падвяду.

Не падвёў мяне і мой аператар Сямён Фядотаў, родам з Піцера. Радыеперадатчык каманд — таксама на вышыні!

А калі бачу радасны і лагодны твар Саакяна, пераконваюся, што заслугоўваем падзяку ад камандавання. У дадатак той жа Саакян складвае кулак і выкідвае ўверх тоўсты палец. Ну і дыпламат, ну і ліс, і мне ён пачынае падабацца ўсё больш і больш.

Калі ішлі настройкі і праверкі, ён рабіў выгляд, што заняты і яму не да мяне, маўляў, працуй сам і не адрывай мяне ад маіх абавязкаў. Карацей, даў мне поўную самастойнасць і свабоду. І каб праверыць мяне, і каб пераканацца ў маіх здольнасцях. Дзякуй яму, армянину, другу беларускага народа!

Сёння я ўпершыню паверыў у свае сілы. І сёння я падняўся на адну прыступку. Бо стаў роўным сярод роўных, такім, як і ўсе. А гэта табе не арэхі яйкам калоць...

Пабыў у звальненні. Які прыгожы горад! Якія прыгожыя мясціны!..»

У канцы дня вызначаецца нарад на наступныя суткі.

Я — начальнік варты. Спрабую адпрасіцца, прыдумваю тысячы прычын, ды дзе там — няўмольныя камандзіры.

Наступны дзень — дзень падрыхтоўкі. Развод. Атрымліваю паролі на прыём і здачу аб'екта. Вось і ўсё — на аб'ект!

Падыходзім да памяшкання варты. Называю пароль папярэдніку. Дзверы зачынены, не пускаюць у памяшканне. Яшчэ раз чытаю запіску, думаючы, што няправільна прачытаў. Не, усё правільна.

З'яўляецца дзяжурны па дывізіёне — а гэта старшы лейтэнант Сівакоў, — забірае стары і выдае новы пароль. Праверка...

Ноч праходзіць спакойна. Нядзелька — усе заняты сваімі клопатамі. А дзесятай гадзіне — чарговая змена. Званок па ўнутранай сувязі — трывожны

голас паведамляе, што развадзяшчы не бачыць на пасту № 1 вартавога. Бягу туды. Сапраўды, нікога няма. А на трэцяй пускавой знята панарамнае прыстасаванне — падзорная труба для арыентацыі на мясцовасці....

Як быццам лёду праглынуў. Ідзе вартавы новай змены з двума карабінамі. ЧП! Ды яшчэ якое! Надзвычайнае здарэнне! Сорам які, ганьба! Прадчувала маё сэрца, што нядобрае здарыцца...

Рабіць няма чаго — трэба дакладваць дзяжурнаму. Накіроўваюся да тэлефона. Іду марудна, ногі прыліпаюць да зямлі, і кожная нага важыць як не пуд...

— Эй, што там здарылася? — голас з вышкі вартавога. — Што за вальтузня?

Адмахваюся, як ад надакучлівай мухі:

— А... Ткачэнка знік.

— Які хрэн знік? Ён сядзіць на плоце і нешта разглядае ў падзорную трубу. Мусіць, дыверсантаў высочвае ці шпіёнаў.

— Не можа таго быць!

Бяжым ва ўказаным кірунку. Спыняемся каля плота ў два метры вышыней. Плот недалёка ад берага ракі. Сапраўды, сядзіць наш салдацік-касацік і глядзіць у трубу. А гэта накшталт моцнага бінокля. Ды так захапіўся, што нас не заўважае. Мне здалася, што ён увогуле ў той момант нікога не бачыў — нават і камандзір часці падышоў бы, не заўважыў. Шпурляем у яго добрым дрынам, крычым:

— Ты што тут робіш?

А ён не адрываецца, тлумачыць:

— Ну, блін, і кіно... Дзяўчат на рэчцы — мора. А гэтая штукенцыя нават праз плаўкі ўсё прасвечвае. А яны голенькія, як мама нарадзіла.

Яшчэ б — дванаццацікратнае павелічэнне.

— А служба табе ўжо і не трэба, Нічыпар?

— От, ёлкі-палкі, — абураецца паляўнічы за дзявочымі фігурамі, — на самым цікавым месцы перапынілі... Дзве без плавак пайшлі да ракі...

Развадзяшчы Краснабародзька піхае мяне пад бок:

— Не мацюгай яго, і нікому не дакладвай. Пасля разбяромся. Бо хлопцу ад яго парнухі пагражае дысцыплінарны батальён...

— Добра, зразумеў. Не аддадзім яго дысбату...

У «каравулцы» гнятлівая цішыня. Саладцкі «тэлеграф» раней нас данёс да кожнага вуха аб ЧП. Мы ж робім выгляд, што нічога не адбылося.

Потым нас змянілі. Вяртаемся ў казарму, здаём зброю. Пасля вячэры «дзяды» просяць Ткачэнку зайсці ў бытавы пакой. Спрабую прайсці туды і я, баючыся, каб не зрабілі над хлопцам самасуд. Нельга такое рабіць. Але мяне не пускаюць:

— Табе нельга туды, самі разбяромся...

Праз паўгадзіны «штрафнік» выходзіць. На вачах слёзы. На нас не глядзіць, адварочваецца.

Калі адышлі ўбок, Краснабародзька інфармуе:

— Нічога страшнага... Выдзелілі яму пятнаццаць спражак. Не зразумеў, паспрабаваў нам пагражаць. Дабавілі яшчэ пяць. Прыціх. Хлопец — дрэнь. Скажы, Мікола, начальніку штаба, каб гэтага прыдурка не ўключаў пакуль у склад вартавых. Азлобіцца і ўтвoryць якую бяду...

Раніцай разбіраем «палёты». Звяртаюся да начальніка штаба:

— Таварыш капітан, не трэба ставіць Ткачэнку вартавым.

— Гэта яшчэ чаму?

— Разгублены вельмі. Да службы адносіцца абы-як. З дазорнай сцяжыны не сышоў, але па ёй і не хадзіў.

Стараюся не глядзець у вочы капітану. Той усё разумее, гаворыць:

— Добра, што папярэдзіў. Так і будзе.

А праз паўмесяца Ткачэнку перавялі ў Полацк. Кажуць, што гаспадарчаму ўзводу вельмі трэба таленавітыя ў сваёй справе людзі. Свіней жа карміць некаму трэба, і не проста карміць, а каб яны давалі добрыя прывагі...

Вось такія справы...

А тут новае «ЧП». І смех, і гора... Стартавік Жорык Гваноўскі рашыў залезці да некага ў сад. Яблыкаў, бачце, яму захацелася. Набраў поўную запазуху чырванабокіх, налітых сокам, штрыфеляў, хацеў ужо падавацца прэч, як пачуўся гучны выбух — гаспадар саду паслаў яму ў азадак добры зарад солі.

Трэці дзень сядзіць у тазіку. Падсыпаў у ваду марганцоўкі. Сядзіць, як быццам яйкі выседжае. Так і прыклеілася мянушка «квактуха». З ёю будзе «сябраваць» і да дэмбеля. Мо і пасля службы, бо хлопцы не ўтрымаюцца, пашлюць у яго родную вёску «данясенне» пра тое, як ён любіць лазіць па чужых садах і што за тое атрымаў...

Адным словам, весела жывём, ні дня без смеху. І — без здарэнняў.

Афіцэр навядзення Селівестр Лазункін вяртаўся з пазіцыі. Ды захацелася яму па малой патрэбе. Ідзе ў кустоўе, якое акурат на мяжы паста нумар тры. Вартавы і крыкнуў яму: «Ляжаць! А то страляць буду...» Селівестр і выканаў каманду, нават штаны не зашпільваў. Так і ляжаў, пакуль не прыйшоў разводзяшчы. Во рогату было! А Лазункін перажываў, каб гэтае здарэнне не дайшло да яго маладой жонкі, — вяселле толькі што адбылося. Абавязкова даведаецца, бо ў войску ўсе пра ўсё ведаюць...

Па мясцовым тэлеграфе новая вестка...

У верасні мы разам з трэцім дывізіёнам едзем на палігон — нам трэба выканаць палкавыя баявыя стрэльбы. Разлік прыедзе зацвярджаць сам камандзір палка. Рыхтуемса апантана, дабіваючыся аўтаматызму ў дзеяннях. Падрыхтоўка ў сяржанцкай школе не прайшла дарэмна.

Разам з «гаспадаром» прыехала цэлая світа. У калідоры вешалкі. Дык на іх столькі шынеляў з пагонамі «пал» і «пад», што аж страшна стала — вышэйшы камандны састаў.

Ну і не ўтрымаўся наш палкавы перасмешнік, артыст, фокуснік Рыгор Фядотаў. Ускінуў на сябе палкоўніцкі шынялёк, па калідоры рашыў прагуляцца, захацелася яму да зарэзу адчуць сябе, хоць на хвілінку, камандзірам дывізіі.

Пампаліт трэцяга дывізіёна капітан з дзіўным прозвішчам Кляпюк выйшаў у калідор, каб пазваніць па тэлефоне. Ubачыў высокага начальніка, не на жарт перапалохаўся, тут жа перайшоў адразу на страявы крок, праходзячы паўз Рыгора. Апамятаўся тады, калі «палкоўнік», хуценька павесіўшы шынель на кручок, сігануў у дзверы. Кляпюк хацеў дагнаць, але, зрабіўшы колькі крокаў, перадумаў. Злосць сваю пампаліт сагнаў на днявальным — заляпілі яму трое сутак «губы»...

Вячэрняе шыхтанне. Нам ставяць задачу — рыхтавацца да стрэльбаў.

Саакян, адвёўшы мяне ўбок, даверліва паведамляе:

— Мікола, камандзір палка чамусьці ў табе засумняваўся. Але пампатэх палка падпалкоўнік Плюснін і нашыя камандзіры адстаялі цябе...

Лепш бы не адстойвалі — дома ж, у сваім родным дывізіёне, лягчэй.

Зноў бясконцыя трэніроўкі. Вывучаем, — у які раз! — схемы, прыборы, абсталяванне. Цяжка ўсім. Падобна на тое, што нашы афіцэры перайшлі на казарменнае становішча. Каб зрабіць якую-небудзь разрадку ў напружанні, камандаванне арганізавала для нас сустрэчу з шэфамі — рабочым класам ільнозавода.

«Чырвоны куток» для такіх сустрэч вельмі ж малы, не памесцімся ўсе. Вызваляем для гэтага паўказармы, зрабіўшы другую палавіну «спальны адсек» у два ярусы. А каб нашыя ложка з шэрымі коўдрамі не кідаліся ў вочы, аддзяляем іх прасцінамі.

Тут жа падключыліся афарміцелі, музыканты, дызайнеры. Калі ўсё прывялі ў належны выгляд, самі паглядзелі на ўсё крытычным і прыдзірлівым позірмам: здаецца, нічога, здаецца, сорамна не будзе.

Аказалася, што рабочы клас ільнозавода — спрэс жанчыны. Дзяўчаты, канечне ж. Яны прыехалі вечарам. Пампаліт прачытаў невялічкі дакладзік на хвілін дваццаць. А пасля яго мы пачалі танчыць. Ансамбль стараўся як ніколі. Такія каленцы выкручваў, што дзяўчаты аж пішчаць ад захаплення. А потым конкурсы, гульні, жарты на любы густ.

Не заўважылі, як і падаспеў час адбою.

Толькі-толькі мы пачалі, асмялеўшы, наладжваць «душэўныя кантакты», як нечакана для ўсіх пампаліт, звярнуўшыся да гасцей, абвясціў:

— Дарагія нашы шэфы! Мы дзякуем, што вы завіталі да нас у госці. У нас атрымаўся цудоўны вечар адпачынку. Але цяпер надышоў час адбою...

А дзяўчатам не хочацца пакідаць нашу кампанію, і таму камсамольскі сакратар падышла да камандзіра, нешта шапнула яму. Ён, усміхаючыся, кіўнуў галавой, нахіліўся да пампаліта. І той абвясціў новае паведамленне:

— Мы тут параіліся і, ідучы насустрач пажаданню камсамольскай арганізацыі ільнозавода, дазваляем яшчэ дыскатэку на дваццаць хвілін — і не больш. А нашы сустрэчы стануць рэгулярнымі.

Мы ледзьве не крыкнулі «ўра», а дзяўчаты выгукнулі падзяку камандзіру.

І тыя дваццаць хвілін праляцелі як дваццаць секунд.

Разыходзіліся неахвотна, але, як кажуць, трэба і меру ведаць.

Дзяжурны па дывізіёне, камбат стартавікоў, адказны за пускавыя ўстаноўкі — Сямён Дрыгалёў — абыходзіць казарму і накіроўваецца ў памяшканне варты, каб праверыць пасты. Жонка камбата, як звычайна, прыходзіць да яго з тэрмасам і бутэрбродамі. Але што гэта? Дзверы ў дзяжурку чамусьці зачынены на ключ.

Памочнік дзяжурнага падышоў да жанчыны і прапаноўвае перадаць перакусон праз яго. Але яна, здаецца, нешта западозрыла.

— А дзе ж ваш запасны ключ, — наступае на яго.

— Ды няма, вось таму мы і думаем заўтра памяняць замок.

Эх, няўклюд! Сам жа закрыў там сваю каханку, спадзеючыся, што дзяжурку ніхто правяраць не будзе. Чаго не чакаеш, тое і прыходзіць...

Жанчына яшчэ больш павышае голас на памочніка дзяжурнага, — нутром чуе, што тут робіцца нешта не тое. Суняць яе немагчыма, з галопу перайшла ў кар'ер.

Праз колькі хвілін з'яўляецца і камбат. Днявальны сяржант Віця Гуркоў спрабуе выскачыць яму насустрач. Але не тут тое было... Раззлаваная і раз'ятраная грамавым голасам пытаецца:

— Ты чаго гэта дзверы дзяжуркі замкнуў? Га?

У адказ апраўданне:

— Ды не замыкаў я яе — ды і другі ключ знаходзіцца ў памочніка дзяжурнага.

— Што? А ён жа казаў, што ў яго ключа няма!

Падышлі да дзвярэй. Торгаюць за ручку — не адчыняецца.

Камбат строга паглядае на свайго памочніка. У таго твар пакрываецца плямамі. Дзяжурны ўцяміў, што да чаго. Пазвоньваючы звязкай ключоў, спрабуе адкрыць дзверы. Не адчыняюцца.

— Мусіць, замок сапсаваны — мяняць трэба.

Але жанчына рашуча забірае ў Дрыгалёва ключы, адшуквае патрэбны. Устаўляе ў шчылінку, паварочвае два разы. Расчыняе дзеры, заходзіць, уключае святло.

За сталом дзяжурнага сядзіць дзябёлая бландзінка ў глыбокім дэкальце, з намазанымі вуснамі, распэтланая.

Звініць на ўсю дзяжурку аплявуха мужу — камбату... Пошчак, здаецца, паляцеў аж за тэрыторыю вартавога гарадка. За што?

Бландзінка, затуліўшы далонямі ад сораму твар, выбягае з памяшкання.

Абсалютная цішыня. Камбат спахмурана глядзіць на памочніка:

— Калі б я быў цывільны, я даў бы табе ў морду. А так... Прэч адсюль!

Ранічкай, прыхапіўшы з сабой знікавелага донжуана — памочніка дзяжурнага, ідзе «тушыць пажар». Жонка доўга не здавалася, але выручыла фота дзяўчыны, якое яна забылася пасля ўцёкаў. З адваротнага боку яна напісала, што дорыць фота «свайму каханаму і пяшчотнаму жаніху Тодзіку Бардову». Слава Богу! Выдатны чалавек усё ж наш камбат Дрыгалёў!

...Дванаццатага верасня зварочваем станцыю і — на доўгачаканую пагрузку.

Да абеду эшалон загрузаны і гатоў адправіцца ў дарогу. Далёкую дарогу.

На час шляху наша батарэя выконвае абавязкі вартуўнікоў. Я — начальнік варты. Дзе будуць адбывацца стрэльбы — невядома. Ды тое і няважна. Дзе запланавана, там і будуць праходзіць.

Праплываюць перад нашымі вачыма краявіды — вёскі, лясы і палі...

Вялікі горад. Аказваецца, гэта Смаленск. Потым паварочваем на поўдзень.

Арчада... Паворына... Гразі... Валгаград... Звяраем маршрут па карце. Але і без яе мы ведаем — наперадзе Ашулук...

Што ён нам адкрые новага? Але мы ўсе верым, што ў нашым жыцці з'явіцца новая і значная старонка нашай вайскавай біяграфіі...

Палігон

Калі сонца пачало хіліцца да небакраю, мы ўбачылі, нарэшце, Волгу. Упершыню ўбачылі. Чулі і чыталі шмат пра гэтую расійскую раку, а вось на свае вочы — бачым упершыню. Нечым падобная на маю Прыпяць, але мая рака, мусіць, яшчэ маленькая, падлетак...

Волга ўражвае з першага позірку. Супрацьлеглы бераг раствараецца ў намітцы блакітнага туману. Напэўна, Волжская ГЭС будзе выглядаць яшчэ больш велічна. Яе мы не мінем, будзем праязджаць.

На пераправе чарга, і нам даводзіцца чакаць.

Даўно пераваліла ўжо за поўнач, але наш эшалон як прывязаны да бліскучых калей чыгункі. Змяняюцца пасты, заступаюць новыя... Мне можна і прыдрагнуць — дазваляецца. Калі ж прачнуўся, то наш састаў рухаўся ўжо па стэпе...

— Хлопцы, Волгу мінулі?

— Даўно. Не хацелі цябе будзіць, ты вельмі соладка спаў.

Ну што ты ім скажаш, пашкадавалі, бачыце. Супакойваюць мяне, абяцаюць не даць заснуць на зваротнай дарозе.

Звычайна мы прастойвалі на станцыях падоўгу, нават на невялікіх, але цяпер мы без прыпынкаў ляцім і ляцім наперад. Нагаварыліся за дарогу, аж языкі баляць. Але ўведалі адзін пра аднаго шмат чаго, і цікавага.

На гадзінніку — поўдзень. Акурат у гэты ж час мы прыбываем. Але не на канчатковы пункт прызначэння. Чыгуначнікі пераводзяць стрэлкі, і мы яшчэ кіламетраў з дваццаць рухаемся па стэпе.

Прыпынак каля разгрузачнай пляцоўкі. Рассяжаем умацаванні, каб вызваліць тэхніку і вывесці яе ў поле. Магутныя цягачы і КРАЗы расцягнуліся па лініі мо з кіламетраў два, не меней.

Далей ужо мы едем па каляіне са спецыяльнымі металічнымі палосамі.

Спякота — невыносная, ды ў дадатак такая пылота, што немагчыма дыхаць. Яна пакрывае нашы плечы, галовы, набіваецца ў лёгкія, трашчыць на зубах... Не былі мы ніколі ў такіх абставінах. А праз нейкі час мы ўжо не пазнаем адзін аднаго — пылота навяла грыв на кожнага з нас з усёй шчодрасцю.

Праязджаем нейкі гарадок з бетоннай дарогай і такімі ж тратуарамі. Абпал дарогі — пірамідальныя таполі. Лісце дрэў і дахі дамоў пакрыты тоўстым-тоўстым слоём пылу. Дзіўна, як тут могуць жыць людзі. У роце гаркаваты прысмак, усё, што мы налівалі ў свае біклажкі, даўно выпіта. Расліннасці ўсё меней і меней, замест яе пясчаныя барханы засцяць ад нас гарызонт.

Вось, нарэшце, і канчатковы пункт.

Штучныя пагоркі для кабіны «П» і станцыі разведкі і цэлявых указальнікаў — СРЦ. Дарожкі са спецыяльных пласцін, акуратныя квадрацікі для палатак. На вышыні трох метраў бакі з вадой, з трубнымі адводамі пад умывальнік. А трошкі воддаль — прыбіральня з металічнага каркаса, абкладзеная шыферам. Вось і ўсе нашы зручнасці. Не густа, але іншага не прадбачыцца.

Стаміліся. Але адпачываць няма калі. Трэба ўсталёўваць станцыю і палаткі. Тыя, хто служыў, ведаюць, наколькі гэта цяжка ў звычайных умовах, а ў такіх... Просім камандаванне дазволіць хаця б твар спаласнуць, збольшага памыцца, рот ад пяску ачысціць...

Але і камандзіры ў тым жа становішчы — ваду яшчэ не прывезлі, і невядома, калі тое будзе. Але затое нам дазваляюць скінуць з сябе гімнасцёркі.

Пад'язджае начальнік пляцоўкі. Вымае з планшэта секундамер. Для чаго, не ведаем. Аказваецца, нам станцыю неабходна развярнуць паводле нарматыву.

О Божа, за што такое пакаранне! Адзенне мокрае ад поту, вочы набрынялі слязьмі. А боты здаюцца свінцовымі. Але каму пра тое скажаш, каму паскардзішся? Выкладваемся так, як ніколі, здаецца, не выкладваліся. Не вытрымлівае першым Ігар Фядотаў — у яго з носа пайшла кроў. Нехта з афіцэраў адкаркоўвае бутэльку мінералкі. Глыток, а астатняе на шыю. Трошкі стала лягчэй. Запіхвае ў наздрыны вату — і далучаецца зноў да працы.

Першы экзамен здадзены.

Потым ставім палаткі, абсталёўваем нары, полкі для туалетных прычындаў.

Чуем, як радуюцца байцы, — падвезлі, нарэшце, ваду. А яе, як аказалася, выдаюць паводле ліміту. Загадана ўсім памыцца і памыць адзенне. Гэта робім з задавальненнем. Усё высахла імгненна. Старшыня Савошын патрабуе, каб мы падшылі свежыя падкаўнерыкі.

— На вячэру-ууу! — гучыць каманда дзяжурнага, і гучыць яна неяк ненаaturalна, штучна.

Сталоўка — навес з брызенту, а пад ім тры доўгія сталы. Абед і вячэру нам падалі адразу. Застаецца апошняе: выставіць варгу і — спаць, спаць, спаць...

Засыналі мокрыя ад поту, а сярод ночы прахапіліся ад неймавернага холаду — дрыжым, як цюцькі на марозе. Нас калоціць, і мы не можам сагрэцца.

Аказваецца, трэба было з вечара мець коўдры. Толькі сагрэліся, толькі ахапіў жаданы сон, як прагучэла каманда:

— Пад'ё-ооомм!

Фізарадка не адмяняецца, але робім мы яе неахвотна. Раз-пораз пазяхаем, не могуць як след прачнуцца. Сняданак жуём без апетыту, няма ахвоты гаварыць, тым больш жартаваць.

Пасля сняданку шыхтуемся. Сёння — пятніца, на палігоне паркагаспадарчы дзень.

Нас вязуць у гарадок, які праязджалі. На ўскрайку — бетонная пляцоўка, спрэс устаўленая аўтатэхнікай. Нам яе трэба адмыць, вычысціць, а потым і падфарбаваць. Нашай кабіне «А» — апаратная — прыпадае кран са стралой. Папярэджваюць, мыць можна толькі вадой, масляністыя плямы праціраць рыззём, змочаным у ацэтане.

Прыступаем да работы.

Зноў навальваецца на нас спякота.

Зноў вочы выядае салёны пот, але мы церпім, не маленькія.

Кабіне «К» — кіраванне — выпай прычэп для ракет. Пасля працірання фарба атрымліваецца сакавітай, а металічная паверхня бліскучай.

Яны ўжо скончылі сваю працу, у цяньку паселі, весела байкі баюць. А нам яшчэ ўкалваць і ўкалваць. Але да абеду справіліся.

Прыехаў да нас нейкі палкоўнік. Твар азызлы, мясісты. Сківіца — квадратная, ніжняя губа адвіслая. Непрыемны тып, адным словам.

Дужа прыдзірліва аглядае наш кран. А некаторыя мясціны нават спрабуе пацерці анучынай. Выціскае з сябе словы:

— Ладна, байцы, можаце быць вольнымі.

Ежа з канцэнтратаў і кансервы абрыдлі да чорцікаў. Ад кепскай вады ў многіх пачалі балець жываты. Каб выйсці неяк з гэтага, пампаліт — капітан Васіль Сяржант (прозвішча такое ў капітана) дамаўляецца з дырэктарам бліжэйшага калгаса ў суботу і нядзелю папрацаваць на бахчы. Абяцаюць нам выдзеліць кавуноў, памідораў і малака. О, гэта ўжо нешта...

Едзем, канечне ж, з ахвотай. У першы дзень грузім кавуны на машыны. Дзіўна, але мы забыліся пра стому, працуем з задавальненнем і апантана, — да нас вярнуўся добры настрой, мы жартуем, спяваем песні.

Брыгадзёр мясцовага калгаса Сцяпан Бялюга — увішны, невысокага росту, у капелюшы ад сонца, у светлай тэнісцы, задаволены — яго брыгадзе з такім аб'ёмам і за тыдзень не справіцца з ўраджаем.

— Малайцы, хлопцы! — падхваляе нас Сцяпан, — прышлю заўтра вам дзяўчат на дапамогу. А потым адумваецца, папраўляецца: — Не, дзяўчат не трэба, бо ніякай тады ўжо работы не будзе... Замест гэтага я вас такім абедам накармлю, што не забудзеце...

Але абед чамусьці адкладваецца. Не прыехала яшчэ машына.

Але потым... Потым ужо брыгадзёр стрымаў сваё слова. Боршч... Ды які! З мясам, ды не з кавалачкам, а кусаном, са свежай капусты, рыс, смажаная рыба, кісель... Дзірак на папрузе не хапае, хаця ў нашых папруг тых дзірак і няма — спражка рэгулюе. І як толькі паелі тое, самі не ведаем. А Сцяпан хітра ўсміхаецца, як бы гаворыць: «Ну, што я вам казаў?..»

А брыгадзёр зноў да нас падкочваецца, кандзібоберам ходзіць, галоўную просьбу выказвае:

— Хлопчыкі, то мо б вы трошкі затрымаліся... Вунь колькі застаецца таго поля, на паўгадзінкі той працы...

А мы што — мы гатовы са скуры вылузацца, але дагадзіць брыгадзіру за царскі абед. Тым больш, што і вячэру добрую паабяцаў.

Паўгадзіны нам не хапіла. І гадзіны было мала, і чатыры. Апошнюю машыну загрузалі ўжо пры фарах.

Пад'ехаў на узіку дырэктар саўгаса — Іван Пятровіч Гармаш. Агледзеў поле, здзівіўся:

— Дык вам жа трэба прысвойваць званні Герояў Сацыялістычнай Працы! Адкуль вы такія працавітыя?

— З Беларусі мы. Полацк — ёсць такі старажытны горад. Дык мы недалёка ад яго і служым.

А прыехаў Іван Пятровіч не з пустымі рукамі — у яго машыне памідоры і малако. Бідоны ў металічнай скрыні з лёдам. Усё гэта мы перагружаем у сваю машыну.

— Там у канцы поля засталася трохі кавуноў, — паціскае нам на развітанне рукі Гармаш. — Дык вы нагрузіце, колькі хочаце, хлопцаў пачастуеце.

Ну, было добра, вельмі добра, а тут зусім-зусім добра! Хлопцам такі пачастунак і не сніўся, бо «трохі» — аказалася поўны кузаў Краза.

А раніцай... Раніцай сняданак — рэстаран «Асторыя». І мяса, і каша, і скваркі... І — зеляніны поўны стол. А на дэсерт — вялізны кавун на чатырох. Доўга мы будзем успамінаць той саўгас «Сонечны».

Наслухаўшыся, як мы правялі дзень, на ўборку кавуноў выказалі жаданне ехаць нават афіцэры. Камандаванне не прырэчыць — толькі «за». Быццам афіцэрам жылося лепей, чым нам.

Брыгадзёр па-ранейшаму вясёлы, увішны.

— Вы, салдацікі, — на памідоры. А вы, таварышы афіцэры, — вунь на тую плантацыю — кавуны ў гурбы збірайце. Потым грузіць на машыны іх трэба... Толькі вось што, таварышы афіцэры, памажыце нам з транспартам — не хапае яго, задыхаемся...

— Будзе вам транспарт, — гаворыць капітан Рагошкін, аўтатранспартнік. — Колькі вам трэба?

Ура! Да нашай вялікай радасці (ці не брыгадзірава то работа?) бачым, як удалечы ад нас працуюць дзяўчаты.

Падчас абеду ўдаецца паразмаўляць з імі. Студэнткі, вучацца ў педагагічным інстытуце. Паспеў пазнаёміцца з Клаўдзям. Абед зацягнуўся.

Але, хочаш не хочаш, а ўсё добрае некалі заканчваецца. Развітваемся з лёгкім шкадаваннем, паціскаем адно аднаму рукі, нешта абяцаем...

Дні пралятаюць незаўважна, як адно імгненне, як сполах маланкі.

— Стрэльбы — у наступны панядзелак, — абвяшчае камандзёр дывізіёна. — Трэба ўзмоцнена рыхтавацца.

Тэарэтычную падрыхтоўку здаём за дзень да стрэльбаў.

Ніколі не думаў, што ў гэтых мясцінах столькі жыўнасці. Зайцы, тушканчыкі, гадзюкі розных калібраў і масцей. Няма дня, каб у жыллой зоне не аб'явілася стэпавая гадзюка. Напачатку было страшна і жудасна, снілася нават, што гадзюка кусае цябе, але потым прывыклі.

У афіцэраў ёсць дробнакаліберная вінтоўка. Капітан Саакян настрэльвае ў суботні дзень да пятнаццаці зайцоў. А гэта якая ж прыбаўка да нашага салдацкага рацыёну! Выкручваемся. Не так усё яно і кепска, як думалася ў першыя дні.

Прыбыло кіраўніцтва нашага палка. Ноччу пасты правяраў дзяжурны па часці капітан Лосеў, ён жа і памочнік пампаліта па камсамоле. Уся пастава ведамасць у заўвагах. Сяржант Студзямнікін, як начальнік варты, атрымлівае пяць сутак арышту, — адседзіць дома.

Абстаноўка, зразумела, нервозная. Ноччу на варце адбылася страляліна. Вартавы, які ахоўваў станцыю, застрэліў аўчарку. Раніцай камісія прызнала яго дзеянні правапраўнымі. Ён у цемры прыняў сабаку за парушальніка. Мусіць, да начальства даходзіць адна выснова — у такі перыяд нерваваць асабісты састаў нельга...

Вечарам — камсамольскі сход. Абмяркоўваем задачы на перыяд стрэльбаў. Даюць слова сяржанту Студзянікіну. Ён напускае на сябе дзелавы і начальніцкі выгляд, як не чаканіць кожнае слова:

— Скажыце, будзьце так ласкавыя, у якім Статуце акрэслена адлегласць, на якой вартавы павінен клікаць правяральшчыкаў? Ды і дзе тут, калі на тое, дзорная сцяжына? Наша варта незаслужана пакрыўджана, і, сыходзячы з гэтага, скажу вась што — я не ўпэўнены ў тым, што гэта не можа паўплываць на якасць стрэльбаў...

Напружаная цішыня. Разануў, дык разануў.

А раніцай навіна: Лосеў адпраўлены дадому. Больш мы яго ўжо не ўбачым, яшчэ і ў другі полк перавядуць. Ну і Бог з ім, як кажуць, — баба з воза, кабыле палёгка. Прыдзірак у далейшым не было, як і панібрацтва. Усё правільна. Мы ўсё разумеем... І радуемся, што агульнае рашэнне прымалася і з нашым удзелам. А гэта табе не на балалайцы брэнгаць...

Зноў панядзелак. Экзамен па тэарэтычнай падрыхтоўцы.

На мяне пільна глядзіць маёр, перапытвае:

— Дык гаворыш, што ты ёсць старшы тэхнік СВК?

— Так точна.

— Тады вам прыйдзеца адказваць іншай камісіі, якая экзаменуе афіцэрскі корпус.

Іду, не лепей сказаць, бягу туды, зноў дакладваю — ужо свайму камандзіру дывізіёна маёру Віктараву.

Ён нечага ў замяшальніцтве, туд-сюд круціць галавой, не ведае, што сказаць. Потым як быццам дазвол дае:

— Ідзі ў гэтую палатку.

У палатцы старшым маладжавы, хударлявы падпалкоўнік, побач з ім — маладзенькі капітан — у яго на грудзях акадэмічны значок.

— Будзеш рыхтавацца, ці, як усе, адразу ў кар’ер.

— У кар’ер, — чамусьці паўтараю яго словы, а язык прыліп да нёба, чамусьці агарнула мяне незразумелае хваляванне.

Першыя схемы. Дрыжыць голас і рукі калоцяцца. Гэта на мяне не падобна. Не разумею свайго стану. Бяру сябе ў рукі, стараюся адказваць на пытанні ўпэўнена. На колькі мне тое ўдаецца, не ведаю.

Зноў пытанне. Яшчэ. Патроху супакойваюся. Бачу, што экзаменатары пачалі ўсміхацца, пераглядваюцца.

Праз паўгадзіны экзамен скончыўся — доўгі і прыдзірлівы экзамен.

Зазірнуў у ведамасць — не паверыў вачам. Ва ўсіх трох графах супраць майго прозвішча стаяць «пяцёркі».

Абед і вячэра па ўзмоцненым варыянце.

Пасля вячэры аб’яўляецца гатоўнасць № 1.

Стрэльбы мяркуецца праводзіць чамусьці толькі ў начны час. Прыезджае палігоннае начальства. Недзе непадалёку камандуючы арміяй, двойчы Герой Савецкага Саюза, генерал-лейтэнант Уладзімір Дзімітрыевіч Лаўрыненкаў.

Гэта потым ужо намеснік камандзіра па палітычнай частцы нам раскажа, што камандуючы нарадзіўся на Смаленшчыне, удзельнік баёў на Беларусі

падчас вайны з фашыстамі. Зрабіў пяцьсот баявых вылетаў, збіў 35 варожых самалётаў.

Асоба легендарная, адразу з'явілася жаданне хоць здалёку паглядзець на яго.

Пачынаецца кантроль функцыянавання.

— Станцыя да баявой работы гатова ўсімі трыма каналамі.

Мы сваю справу зрабілі, далейшае — у руках афіцэра навядзення капітана Расціслава Колкіх і яго аператараў.

Справа і злева ад нас з жудасным грукатам узрываюць у неба ракеты суседніх дывізіёнаў. Нашай цэлі пакуль нябачна. Хвіліны падаюцца нам гадзінамі...

І раптам гучыць голас камандзіра дывізіёна:

— Азіму-ууут... вышыня-яяааааа... дальнасць... пошук...

Амаль адразу гучыць у адказ:

— Ёсць захоп па дальнасці, вышыні, азімуце!

— На запыты не адказвае.

— Перайці на аўтаматычнае суправаджэнне!

Малайцы, спрацавалі аператыўна, цяпер толькі б не далі з'яўка... Старайцеся, хлопчыкі, не падвядзіце двойчы Героя Савецкага Саюза Лаўрыненкава.

Новыя дадзеныя. Цэль — хуткасная, прымяняе пасіўныя перашкоды. І амаль адразу зрыў па дальнасці. Сэрца ёкнула, нырнула ў пяткі, потым і зусім невядома куды падзелася — напружанне найвышэйшае. Аператар па дальнасці сяржант Віктар Плятмінцаў, майстар сваёй справы, павінен выпягнуць, выправіць становішча, і не ў такіх варунках бываў раней... Ну, давай, што ж ты, га?

— Уключыць СРЦ — (селекцыю рухомых цэляў), перайці на ручное суправаджэнне!

Голас афіцэра навядзення надзіва спакойны, без зрыву, без напругі, значыць, у байцах упэўнены, на трэніроўках такія сітуацыі ўзнікалі, таму ведаюць, як вырвацца. Секунда, дзве, пяць, а сэрца ў такт: «Да-вай, да-вай, да-вай!...»

Ура! У рэшце рэшт чуем:

— Ёсць захоп па дальнасці!..

Адлегла, сэрца зноў затахкала ў такт, душа вярнулася ў сваю абалонку. Палёгка незвычайная, уздыхаем на ўсе грудзі. Пераглядваемся і радаснымі позіркамі падтрымліваем адзін аднаго.

Цэль у зоне паражэння. Секунды чакання здаюцца зноў вечнасцю. Сінусоіда ў нашым чаканні — то радасць нахлыне, то душа замірае...

Чуем спакойны голас камандзіра дывізіёна Віктарава:

— Рэжым апярэджвання...

Гэта правільна, цэль жа хуткасная, і ў рэжыме трох кропак наша ракета проста зломіцца.

Гучыць новая каманда:

— Цэль знішчыць адной ракетай. Пуск!..

Навошта блефуеш, камандзір? Можна ж і двума садануць! Мы з Саакіянам прыліплі да прыбораў. На згасаючым ваганні стрэлкі міліамперметра ўгадваецца ўпэўненае навядзенне ракеты на цэль. Апошні ўсплёск хвалявання і чакання — і ўсё замірае...

Што, што атрымалася? Ці ўсё добра? Першыя секунды мы нічога не разумеем, бо па прыборах выніку не бачым.

І тут чуем доўгачаканы вынік, які гучыць па сістэме гучнай сувязі:

— Цэль знішчана. Выдаткі — адна ракета!

Вось цяпер — усё. Цяпер сапраўды можна выдыхнуць з сябе паветра хвалявання і перажывання.

— Што ў цябе, Мікола? — цікавіцца Руфік Саакян.

— Здаецца, ірванула на мінімальным.

— Правільна, малодшы сяржант, — метраў дваццаць, не болей...

Усё скончана, але я сяджу і не магу ўстаць. Здаецца, ніколі ў жыцці я не адчуваў такой напружанасці, такой адказнасці. Я пачуваў сябе няйначай як на нейкай невядомай вайне з нейкім невядомым ворагам... Я баяўся падвесці баявых таварышаў, не зняславіцца перад камандзірамі.

Пад бок штурхае Руфік Саакян, пытаецца:

— Ты тут начаваць збіраешся? Прачніся. Здымі сваю напружанасць. І я перажываў. Спрацавалі на «выдатна». Малайчына!

Выключаем станцыю, выходзім на вуліцу.

Канчатковае рашэнне за апаратурай, якая пісала ўсе нашыя дзеянні.

Прайшло каля паўгадзіны. І потым чуецца па радыё голас камандзіра палка (яго камандны пункт знаходзіцца за некалькі кіламетраў ад нас):

— Ракета ўзарвалася ў дзесяці метрах ад цэлі. Чыстая «пяцёрка». Трэці таксама атрымаў высокую адзнаку, але цэль знішчана двума ракетамі.

Саакян не толькі паціскае мне моцна руку, але і абдымае, прыціскае моцна да сябе:

— Хай баяцца нас ворагі!

Той ноччу мы зусім не спалі. Камандаванне таксама. У кожнага свая адказнасць.

Лаўрыненкаў, едучы на галоўны камандны пункт, спыніўся на хвілінку каля нашых камандзіраў. Яны ўсе выцягнуліся ў струнку.

— Не трэба так афіцыйна! — усміхаецца былы лётчык-герой, рукой паказвае, каб трымаліся «вольна». — Малайцы, ракетчыкі! Зброя ў надзейных руках!

— Служу Савецкаму Саюзу! — адзінагалосна адказалі камандзіры.

Мы стаялі збоку, і ноччу, пры святле фар не ўбачылі яго твару. Але пачулі добразычлівы і спакойны голас. І былі радыя таму, што пахваліў нас такі чалавек, які не раз глядзеў смерці ў вочы, ваяваў на беларускай зямлі.

...Раніцай зноў паведамленне — пагрузка ў суботу.

Той час, што застаўся, трацім на падрыхтоўку. Згортваемся павольна, пакрысе, тут ужо нарматывы не патрэбны.

Зваротны шлях на чыгуначную станцыю мы адольваем раніцай, каб не грузіцца ў спякоту. Правільна рашылі камандзіры, і мы ім за тое ўдзячны.

Аглядваемся, махаем рукой:

— Бывай, Ашулук! Дзякуй табе!

Адныя з нас развіталіся з ім назаўсёды, другім жа выпадала сюды дарога зноўку.

А што? Такое яно, армейскае жыццё!..

Зноў разам

Адразу ж за Волгай мы адчулі подых восені. Шэрыя свінцовыя воблакі, здавалася, слаліся па самай зямлі. Пачынаў імжэць дробны дождж. Куды і падзелася тая спякота, ад якой мы так пакутавалі?

Халадэча. Не падрыхтаваліся, думалі, што так цёпла і далей будзе. Але ў нас ёсць «буржуйка», ды і дроў трохі — засталася.

Ад макрэчы і холаду найбольш пакутавалі вартавыя. Бушлаты і брызентавыя дажджавікі прамакалі наскрозь праз паўгадзіны.

На адным з прыпынкаў купілі ў жанчыны, што прадавала яблыкі, поліэтыленавую плёнку: вялікая палёгка. Чаму пра тое не маглі паклапаціцца раней? Мінус нам, асабліва мне — начальніку варты.

На гэты раз эшалон рабіў прыпынкі толькі на вялікіх, вузлавых станцыях, а вартавых падчас руху, на жаль, не падменіш.

Сёмая гадзіна раніцы — 29 кастрычніка... Апошні лязгат буфераў. Поезд спыняецца.

Яшчэ цёмна. Скупаваўся афіцэрскі састаў, раяцца, што рабіць. Прымаюць рашэнне — не чакаць пакуль развіднее, а пачынаць разгружацца ў прыцемках.

Першым на платформе з'яўляецца кран. Па рацыі на падмогу выклікаюць тых, хто не трапіў у баявы разлік. Нас чакалі, таму і прыбылі без затрымкі.

Паўтары гадзіны мы правалаводзіліся з разгрузкай. Здаём рухомы састаў чыгуначнікам. Мы як быццам вярнуліся ў родную хату, дзе ўсё знаёмае, прывычнае, сваё. На нашых тварах радасныя і нават шчаслівыя ўсмешкі, з адзення сцякаюць струменьчыкі начнога дажджу. Але ён надзіва ласкавы і прыемны.

Снедаем ужо ў сваёй сталоўцы. Прыемна пахне хлебам, грэчкай, кампотам.

Разгортваем станцыю, чысцім цягачы і прычэпы, абсталяванне і прыборы.

А вечарам... Вечарам — лазня. Як казалі стараслужачыя — вайна вайной, але абед і лазня па раскладзе. О, якая прыемная вада, калі яе ўдосталь. Мыліся столькі, колькі жадалася, ніхто нас не падганяў. Упершыню за два месяцы паклалі спаць на чыстыя прасціны і ў цяпле. Скажыце, гэта не шчасце для тых, хто столькі часу гэтага не меў? Скажыце, як назваць тое пачуццё, калі душа радуецца і спявае, і сон прыходзіць адразу, як галава дакранаецца да падушкі? Так, шчасце, салдацкае шчасце!

Стараемся не думаць пра заўтра. Заўтра — заўтра, а цяпер мы ў чыстай, як не ў матулінай пасцелі. Дабранач, дарагія!

...Усе непрыемнасці пачынаюцца з раніцы і з панядзелка.

Сяржанта Віцьку Студзянікіна і малодшага сяржанта Паўла Краснабародзьку павязуць у Полацк на «губу». Хоць хлопцы і стараліся, і іх важкі ўдзел у тым, што мы атрымалі агульную «пяцёрку», — на жаль, амністыі тое не прыносіць. Хлопцы асабліва не перажываюць — пакаралі, дык пакаралі...

Мы адпраўляемся на пазіцыю прыводзіць усё ў парадак і ўстанаўліваць на калодкі тэхніку. Нам у твар вецер сыпле то дождж, то снег. Ад dotyку да халоднага металу пальцы «заходзяцца ў шпары», але выйсця няма — загад трэба выконваць.

Пасля абеду — наладка і кантроль станцыі. Потым кажуць, што мы зноў заступаем на баявое дзяжурства.

Пра Ашулун амаль забыліся — а мы ж марылі пабыць хаця б кароткі час героямі. Што ж, як кажуць, не лёс, не для нас...

...Гадавіна Кастрычніка.

Зноў сустрэча з шэфамі. У зале — поўна. Пярэднія рады прызначаны для дзяўчат, што прыехалі да нас у госці.

Урачыстая частка. Пампаліт некалькі слоў сказаў пра перамогу Кастрычніка, раздаюць новыя лычкі на пагоны, значкі, кароткатэрміновыя адпачынкі.

Радуюся за Студзянікіна — ён едзе ў адпачынак.

Наш аркестр распачынае танцы з «белага вальса». Гэта значыць, што дзяўчаты павінны першымі нас запрашаць.

Заўважаем цікавыя паводзіны нашых «шэфанак». Чамусьці найбольшай папулярнасцю карыстаюцца сярод нас тыя, у каго значок класнасці «3». Спрабуем знайсці адказ. Аказваецца, нехта з нашых жартаўнікоў, адказваючы на пытанне дзяўчыны, што азначаюць лічбы, ляпнуў:

— Ды гэта тыя, хто ўжо развітваецца са службай — апошні, трэці, год цягне.

Натуральна, што байцы трэцяга года службы жаніхі не толькі патэнцыяльныя, а і рэальныя. Ну, прахіндзеі, ну, падколшчыкі. Але ж трэба шукаць нейкі ж выхад, бо так і прастаіш цэлы вечар з лічбай «1».

Віцька Студзнікін, раскрыўшы змову «трэцякласнікаў», аб'яўляе:

— А цяпер, дарагія сябры і паважаныя шэфы, чарговы нумар нашай праграмы выконваюць спецыялісты другога класа, пра што сведчаць іх значкі!

У некаторых на твары нараджаюцца кіслыя міны. Вось так, шануюныя, мы таксама не лыкам шытыя. Да канца вечара, калі хто і не меў часовай сяброўкі, дык яе набыў. Дзіўна, асобныя прадстаўніцы шэфай, зразумеўшы, што лавіць больш няма каго, пакідаюць адна за адной вечарыну.

Мы паспяваем абмяняцца адрасамі і тэлефонамі, дамаўляемся пра сустрэчы, калі пойдзем у звальненне, але лёс заўсёды распараджаецца зусім пайшаму...

Дзевятага лістапада мяне накіроўваюць у Полацк з усімі рэчамі. А што тое азначала — ведае кожны. Настрой у мяне — горш, мусіць, не бывае. Спрабую даведацца, у чым я правінаваціўся і што тое азначае.

Камандзір дывізіёна Віктараў адводзіць вочы, праўду гаварыць не хоча:

— А там і даведзешся, таварыш сяржант!

Перад абедам па знаёмай сцяжынцы іду ў штаб. Задумаўся, таму і не гляджу наперад, а толькі пад ногі. Сутыкаюся з нейкім салдатам. Падымаю галаву — вачам не веру.

— Ты, Валянцін?!

Ён расплыўся ў радаснай усмешцы, кідаецца ў абдымкі.

— Адкуль ты тут, калі не сакрэт?

— Нас пераводзяць у чацвёрты дывізіён, сюды, у Полацк. Такіх восем чалавек. Дывізіёну прадстаіць вясной выехаць для стрэльбаў на палігон, — вось і збіраюць «абстраляных».

Да нас падыходзіць звыштэрміновы служачы з пагонамі старшыны. Адразу бачна, франтавік, на твары — шрамы, на грудзях ордэнскія калодкі. Трымаўся годна, але не пыхліва, голас спакойны, разважлівы:

— Я — старшыня чацвёртага дывізіёна Пацёмкін, пайшлі са мной. А насы чаго павесілі? Тут весялей служыць, вось пабачыце.

Прынялі цёпла. Мяне і Валянціна зацвердзілі на тых жа пасадах. Потым з Верхнядзвінска прыбылі яшчэ двое. Сапраўды, тут служба выглядала весялей. Кіно на тыдзень двойчы. Кожную суботу ў клубе танцуюлькі, экскурсіі па прадпрыемствах горада. Праз кароткі, вельмі кароткі час падраздзяленне становіцца для нас з Валікам родным. Нездарма філосаф казаў — усё, што ні робіцца, заўсёды да лепшага...

Да нас, трэба прызнаць, адносіны асаблівыя. Падрыхтоўку мы праводзім па індывідуальным плане.

Камбат — маёр Гайнутдзінаў — асабіста знаёміўся з кожным. Распытваў і пра службу, і пра бацькоў, і пра тое, што на душы ляжыць. Шчырая, амаль

бацькоўская размова, падвысіла яго ў нашых вачах. Ён сярэдніх гадоў, сінія вочы, вялікі нос, на барадзе ямінка. Голас ціхі, прыглушаны. На душы пацяплела, бо адчулі прыхільнасць да сябе.

А потым ён жа прыдзірліва правяраў, як мы правялі першыя месячныя рэгламентныя работы. Хмыкнуў, паціснуў плячыма, а потым кіўнуў галавой. Значыць, спадабалася, значыць, да нас не было прэтэнзій. І больш ён нашую работу ніводнага разу не правяраў.

Падобна на тое, што я раблюся не проста начальнікам варты, а «вечным начкарам». У дзень нарада гэтая ношка мне гарантаваная... На калёсы кладуць столькі, колі конь пацягне. На мяне ж ускладзены таксама немалы груз, камандзіры думаюць, што гэты груз мне па сіле...

У апошнюю ноч лістапада пачаў падаць снег. Лапушысты такі, як аладкі, што пякла мая маці. Але ціха, без ветру. Снег кладзецца буйнымі сняжынкамі, і праз нейкі час усё белае-белае...

Мы — на варце, у каравуле, значыць. Пазіцыі дывізіёна тут ахоўвае не толькі баец, але і яшчэ два вартавыя сабакі. Яны бегаюць уздоўж нацягнутага троса, неспакойна круцяцца.

Дывізіён знаходзіцца на баявым дзяжурстве, і таму дызелісты яфрэйтары Тэнгіз Тахмазян і Нікадзім Брылько, і разам з імі дзяжурны афіцэр капітан Сяргей Лядункін праз вызначаныя прамежкі часу з'яўляюцца там. Першыя для таго, каб прагрэць рухавікі электрастанцыі, другі — для кантролю.

Праход — па спецыяльнай паласе, іначай хадзіць у межах паста проста забаронена.

Дзяжурны службіст — афіцэр у трэцім пакаленні, ідучы на станцыю, нечакана спыняецца. Ён заўважае, што дзверы ў схованку шостага разліку прачынены. Туды ж вядуць сляды і вартавога. І дурню зразумела, зашыўся ў бетонны бункер і дае храпака. Прадчуваючы раскрыццё антыстатутнага ўчынку, прастуе туды. Але ж не падумаў, дзівак, пра іншае — без разводзячага ці начальніка варты туды ісці нельга, і тым больш без прычыны.

А Падаляк, які па дзвярах залез на карніз, і даўно абышоў тое сховішча з іншага ўжо боку, гэтага і чакаў. У яго даўно гарэў зуб на капітана. Той незаслужана аб'явіў яму тры пазачарговыя нарады. Як толькі капітан па прыступках спусціўся ўніз, вартавы тут жа зачыніў таўсценныя дзверы і завязаў дротам прабой.

Першым забіў у званы трывогу памочнік дзяжурнага старшы сяржант выштэрмінавай службы Іосіф Геёня.

Прыбгае да мяне, з трывогай у голасе пытаецца:

— Ты не бачыў дзяжурнага, Мікола?

Я паціскаю недаўменна плячыма:

— А што здарылася?

Ён не адказаў, адразу ж да дызелістаў падаўся. І там няма. Абзванілі ўсіх днявальных. І ўсе адказвалі адно і тое ж — не, не заходзіў.

Вартавыя салдаты, здаралася, пакідалі свае пасты, і то на кароткі тэрмін, але каб дзяжурны афіцэр — ніколі!

У маю душу закрадваецца сумненне. Клічу да сябе Валодзю.

— Твая работа, прызнавайся?

— Ды не бачыў я яго. Трэба ён мне, як сабаку леташні снег.

— І нічога падазронага не прыкмеціў?

— А, успомніў: снег паваліў, свету Божага не відаць.

— Яшчэ што? — цягну я яго за язык.

— Падазрона былі прачынены дзверы шостага сховішча. Прышлося завязаць дротам, каб туды ніхто не зайшоў ноччу...

Брэша, як наняты, і вокам не міргне. Даручаю развадзяшчаму праверыць тыя дзверы. Той і адправіўся, нічога не падазраючы, па ўказаным адрасе.

Ужо праз нейкі час званок па ўнутранай сувязі — ёсць, знайшоўся Лядункін. Зачынены сядзеў у бункеры.

А потым і ён прыбег у памяшканне варты — раззлаваны, раз'ятраны, з пенай на губах:

— Ды я... Я вас... Спецыяльна падстроілі! Папомніце мне яшчэ гэта. Мяне, афіцэра Савецкай Арміі... Вы ж не мелі права!..

Я, стрымліваючы дурны смех, зрабіўшы начальніцкую міну, тлумачу:

— Таварыш капітан! Вы не мелі права выходзіць за мяжу паласы, адвезеную для хадзьбы. Прызнайцеся, што вы парушылі статут вяртавой службы. Давайце замнём гэты інцыдэнт. Для вас жа лепей будзе...

— Замнём? Падаляк спецыяльна тое зрабіў. Я ж толькі хацеў праверыць, чаму адчынены дзверы...

Клічу Падаляка, каб растлумачыў сітуацыю. Той божыцца і клянецца, што не ведаў, што нехта зайшоў у сховішча. А зачыніў дзверы таму, што яны былі раскрытыя.

Я ўшчуваю Падаляка, але ён агрызаецца, стаіць на сваім: не бачыў, не ведаю...

Калі капітан Лядункін, нічога не дабіўшыся, пакідае памяшканне, чуецца выбух смеху.

— Хай ведае, як другім капаць яму. Сам жа ў яе і ўскочыў...

Смех смехам, але з-за таго здарэння мой адпачынак быў перанесены аж на два месяцы. Наскардзіўся ўсё ж капітан камандзіру. Праўда, разбіральніцтва не праводзілі, вырашылі, відаць, уздзеінічаць іншым шляхам.

— Не ты адзін не паехаў, — смяяўся пазней Валодзя, — мы ж таксама яшчэ не ездзілі ў адпачынак... Але даруй, калі з-за мяне.

— Ды ладна, забудзем...

А зіма мацнела, злосць сваю пачала паказваць, маразамі людзей палохаць. Не шкадавала ні цывільных, ні нас, салдацікаў. Быццам нас і сапраўды падкладка ў шыняльку грэе ў лютыя маразы.

Калі снег у першыя дні радаваў, бо ён ствараў дзівосныя малюнкі і пейзажы, то сёння ён для нас ненавісны. Амаль кожную раніцу мы выходзім на расчыстку тэрыторыі ад снегу. А яго, як на тое, наваліла як не ў рост чалавека. Кідаем і кідаем, ствараючы на ўзбочыне новыя горы, а яго з кожнай ноччу не менее... Нам той снег, мусіць, будзе не раз прыходзіць у нашыя сны.

Зарадку выконвалі апранутыя. Стараліся як мага меней выходзіць на вуліцу. Вывесці хлопцаў на вярэні праменад было цэлай праблемай. То былі, здаецца, усе на месцы, а як толькі трэба было станавіцца ў шыхт, трэцяя частка як скрозь зямлю правальвалася. І гэта, на жаль, не засталася незаўважаным. Таму кожную раніцу і кожны вечар да нас наведвалася палкавое начальства — пільна сачылі за тым, каб строга выконвалі распарадак.

А ў адзін з вечароў дывізіён вырашыў праверыць начальнік штаба — падпалкоўнік Хан.

Перад уваходам у казарму — зашклёная веранда, а ў ёй, у кутку, была скрыня для рыдлёвак і мётлаў. Вось за ёй ён і надумаўся прыхавацца, каб назіраць за тым, як мы будзем наладжваць праменад. Не паспеў днявальны аб'явіць пастраенне, як дызеліст Тахмазян аказаўся на верандзе і хуценька схваўся ў той скрыні. У прыцемках не заўважыў правяральшчыка.

Падпалкоўніку Хану нічога не заставалася рабіць, як зачыніць скрыню на зашчапку. Не вылезеш.

Пашыхтаваліся. Старшына Пацёмкін дакладвае начальніку штаба, што пастраенне адбылося, папрасіў дазволу на правядзенне прагулкі.

— Таварыш старшына, а ў страі ўсе?

— Усе, акрамя хворых і нарада.

— Добра. Але ў мяне будзе просьба. Выдзеліце чатырох байцоў, няхай вынесуць з веранды скрыню на вуліцу.

Старшына выдзеліў самых рослых і дужых. Але і тыя з цяжкасцю вынеслі скрыню на вуліцу, паставілі перад строем.

Падпалкоўнік падышоў да яе, зняў зашчэпку, не падымаючы вачка, пастукаў зверху, ласкавым голасам папрасіў:

— А мой ты ласкавы, выбачай, што патрывожыў, пакінь сваю схованку...

Мы нічога не разумеем, пераглядваемся. Што за цырк строіць перад намі начальнік штаба? Мо перапіў учора і цяпер дурыкі ў галаве.

Вачка прыўзнямаецца, і вылазіць сябра армянскага народа баец Такмазян. Не ведае, куды падзецца ад сораму, атрасае з сябе пыл, стаіць, мнецца.

А падпалкоўнік працягвае здэкавацца. Падышоў ужо зусім блізняк да яго, вочы ў вочы, пытаецца яшчэ больш затоеным голасам:

— Не, не падобны на Дзедз Мароза. Дык, можа, у вас, яфрэйтар і прозвішча ёсць?

Той разумее, што ад яго патрабуецца, выцягваецца ў струнку, дакладае па ўсёй форме:

— Гвардыі яфрэйтар Такмазян, таварыш падпалкоўнік!

— Цяпер зразумеў. Тады, гвардыі яфрэйтар Такмазян, далажыце мне, колькі вы рыдлёвак і мётлаў у скрыні налічылі, і ці ўсе яны на месцы?

Усе рагочуць — усім стала весела.

Тады ўжо, прыняўшы строгі выгляд, падпалкоўнік голасна аб'яўляе:

— За недастойныя паводзіны, за адлыньванне ад прагулкі аб'яўляю байцу Такмазяну пяць сутак арышту!

— Ёсць пяць сутак... — вяла і зніякавала адказвае прадстаўнік сонечнай Арменіі.

Паўторнае шыхтаванне праз пяць хвілін. На гэты раз у страі ўсе да аднаго.

З гэтага вечара нашыя прагулкі праходзяць як належыць — ніхто больш нікога не ловіць. Ну і падапалкоўнік! Адным узмахам рукі, як дырыжор, наладзіў нам сугучча ў аркестры.

Чарговая праверка. Нас прымушаюць яшчэ і яшчэ раз расказваць пра схемы блокаў і сістэм, правяраюць нашыя веды баявых магчымасцей станцыі, — і шмат і шмат чаго яшчэ...

Уражанне такое, што праз гадзіну вайна. Выматалі, здаецца, усю душу. Вытрымалі, паказалі, што мы гатовы да ўсяго.

А потым нам зачытваюць спіс удзельнікаў стрэльбаў. У ім усе тыя, хто пабыў ужо ў далёкім Ашулуку. Дык ці трэба было ламаць дзіды? Загадзя ж усе ведалі, што да чаго і хто з кім... Дурысціка, адным словам.

А непрыкметна і зіма згінула, зазвінела звонкімі раўчукамі, той снег, што мы рыдлёўкамі шпурлялі, за колькі начэй растаў і сцёк у канавы і лагчыны. Вясна, хлопчыкі, прыйшла, вясна!

Да пахаў прэлай зямлі дадаецца першы водар маладой лістоты, якая толькі што выстрыкнула з набрынялых пупышак. І ў нашых душах таксама вясна і радасць. На вуліцу часцей выходзім, сонейку твары падстаўляем, адаграваемся пасля зімы.

Апошні дзень сакавіка — трыццаць першае — для нашай часці свята. Бо ў гэты дзень яе нараджэнне. А ў гэты год — яе юбілей. А раз юбілей, то шмат чаго цікавага павінна адбыцца.

Як заўсёды прыязджаюць ветэраны. І сярод іх — дванаццаць герояў Савецкага Саюза, два генералы.

Штандар палка нясуць удзельнікі баёў. На іх тварах урачыстасць, і мы можам толькі ўявіць, што яны адчувалі і думалі ў той час... Мы тады, мусіць, для іх не існавалі, бо яны ў той момант былі на сваёй вайне, на якой гінулі іх сябры і таварышы, і ў іх вушах узрываліся бомбы, чуліся каманды камандзіраў ісці ў атаку...

Калі яны выходзяць на сцэну і пачынаюць успамінаць вайну, у зале цішыня. Нам цікава слухаць жывых сведкаў гісторыі, таго нялёгкага і жудаснага часу...

Усім ветэранам камандзір часці палкоўнік Дабралюбаў уручае падарункі ад камандуючага арміяй.

А потым радасныя хвіліны і для нас — мы з Валянцінам сталі старшымі сяржантамі.

Наш таварыш яфрэйтар Пятро Піскун рыжы, як недаспелая пшанічная саломка, высокі, стройны. Ён заўсёды ўсміхаецца. Аб'яві яму пяць нечарговых нарадаў, ён адкажа «ёсць» і будзе ўсё роўна ўсміхацца. Пятро пачынаў таксама з першага дывізіёна. Ён — «багаты». У яго асобнае памяшканне з «кухняй» і «прыёмнай» — усё чын па чыне, як кажуць. Рэч у тым, што ён сабакавод і мае вальер для сабак з асобным памяшканнем.

Прайсці да яго туды можна толькі праз вальер. Сабакі прызнаюць толькі яго і памочніка, які прыняў днявальства.

Вось мы і вырашылі наладзіць баль у яго гаспадарцы, павесяліцца, адчуць сябе цывільнымі. У нас ёсць бульба, свініна, пячонка, ялавічына. Удосталь і посуду. На стале — пляшка гарэлкі і адкаркаванае піва. Але мы сядзім, расцягваем задавальненне, чакаем, калі падсмажыцца закуска.

Пятрусь радасным голасам абвясчае:

— Сябры мае — усё гатова! Прашу да стала!

За паўтара года службы ў нас такое «мерапрыемства» ўпершыню. Мы ніводнага разу не парушалі прывычны ход жыцця, але тут наважыліся.

Ад першай чарачкі хмялеем — зразумела, вопыту ніякага. Больш наліваць не асмельваемся — мы ж на службе. І ўжо час выводзіць на пост вартавых. Пятро з двума выхаванцамі — Мухтарам і Вольтам — пакідае нас.

У вальеры застаюцца два рэзервовыя сабакі — Бім і Рэкс. Мы яшчэ не ведаем, што яны нас за «сваіх» не прызнаюць.

Піва пасля гарэлкі робіць нядобрую справу. Першым не вытрымлівае Алег Гваноўскі — яму трэба схадзіць да ветру. Ён прачыняе дзверы, выходзіць у вальер. Чуем брэх, крык. Вызірнулі і бачым, што Алік з акрываўленымі рукамі бяжыць назад. Добра яшчэ, што паспелі прычыніць дзверы. Гваноўскі адразу збялеў, пакрыўся потам. Мы апрацоўваем яго крывавыя раны гарэлкай, перавязваем — аптэчка пад рукой.

З пакусамі-ранамі на руцэ справіліся хутка, а што рабіць з мужчынскім «гонарам»? Там раны аказаліся сур'ёзнымі. Алег, прымружыўшы вейкі, прыціскае, змочанай у ёдзе ватай, крывавую рану...

Не заўважылі, як вярнуўся «сабакавод». Ён убачыў, чым мы займаемся, за галаву хапіўся, перапалохаўся не на жарт: во пагулялі, во адвялі душу...

Аказалася, што нехта днём не замацаваў адзін з тросаў, які ўтрымліваў сабак.

Але ж сітуацыя... Пікантная, так бы мовіць, сітуацыя.

Мы, працверзелі ўмомант, разважаем: «Дывізійны фельчар Зміцер Клімовіч служыць тэрміновую, як і мы, таму нас не выдасць. Толькі ён нам дапамога...»

Зміцер, агледзеўшы пацярпелага, кажа:

— Хлопцы, яму неабходна накладваць шоў. Я ж гэтага не зраблю. Патрэбен доктар...

— А як жа мы растлумачым, што адбылося?.. Ад яго ж гарэлкай і півам як з брагавара тне...

— Ну, тое я сам растлумачу, скажу, што даў яму спірту, каб боль сцішыць. А пра сабаку... Так і скажыце, што трос быў абарваны...

Разумны хлопец у нас фельчар, ведае сваю справу, і нам дапамагчы хоча.

Пазванілі дзяжурнаму па дывізіёне, тлумачым сітуацыю. Нашага сябра павезлі ў шпіталь. Разбіральніцтва скончылася тым, што інструктар Пятро Піскун на некалькіх старонках мусіў пісаць «тлумачальную», чаму сабака сарваўся з прывязкі... Паверылі ці не паверылі яму, але справу больш пампаваць не сталі...

А Гваноўскі з'явіўся ў казарме толькі праз тры тыдні. Хто-хто, а ён той святочны дзень сваёй вайскавай часці ніколі не забудзе.

А для нас тое было добрым урокам: перш, чым нешта змікіціць, сто разоў абдумвалі. Навуку запамнілі на ўсё жыццё...

Вясна ў поўным росквіце, а дата стральбаў яшчэ так і не вызначана.

Схемы і рэгламентныя вывучаны «назубок».

У мяне новы аператар РПК — радыёперадатчык каманд — Валодзя Андрушкевіч. Ён нарадзіўся ў Армавіры. З чатырнаццаці гадоў працаваў электрамонтажнікам на чыгунцы. Справу ведае выдатна, валодае пачуццём гумару, усмешка на твары пастаянна. Выдумшчык, якіх свет не бачыў.

Насупраць яго ложка — лежбішча сакрэтчыка Міколы Лагодзіча. Хлопец ніштаваты, бяскрыўдны, — калі ні папросіш у яго што-небудзь, ніколі не адмовіць. Над такімі чамусьці заўсёды любяць пацяшацца, падколваць.

Аднойчы вечарам я ўбачыў, як Валодзька пад суседаву прасціну разматаў цэлую шпульку белых нітак. А канец працягнуў да сябе.

— Што ты задумаў?

Прыстаўляе палец да губ:

— Маўчы, пасля адбою сам даведася пра ўсё...

Прагучала жаданая каманда «адбой», і мы ўкладваемся ў ложка.

Назіраю за Андрушкевічам, цікава, што ж ён прыдумаў з тымі ніткамі?

Бачу, Мікола адзін раз устаў, потым другі... Трохі пройдзе часу — Валодзя зноў торгае за нітку. Лагодзіч зноў падымаецца, і на гэты раз пераглядвае ўвесь ложак. Нават пад яго запаўзае. Але нічога падазронага не прыкмячае. Уздыхнуўшы, зноў кладзецца.

Аперацыя працягваецца. Сакрэтчык ужо літаральна ашалелы выскоквае з-пад коўдры, на ўсю казарму распачна вые:

— Ды што гэта тако-ооооо-еее? Адкуль у казарме столькі клапо-оооў?

Ніхто нічога не разумее. Я ледзьве стрымліваю смех.

Недзе пасля пятага ўсхоплівання Лагодзіч не вытрымлівае, уключае святло. Байцы незадаволена прыкрываюць даланямі вочы — толькі-толькі нагарнуўся сон...

Пры святле ўжо Лагодзіч інспектуе сваё ложа, але — зноў жа! — нічога не знаходзіць.

— Мікола, ты сёння свайго ката карміў? — пытаецца Валодзя.

— Карміў, а што?

— Ну і набраўся ад яго блох. Здымі, ды замачы майку, можа, блохі там...

Мікола не агрызаецца, але і не згаджаецца з вывадам суседа. Ведае, што ніколі яго Цэзар не быў блахасты.

Хвілін з дзесяць ціха. Потым Мікола тупаціць да электраўключальніка. Ён разгублены, не ведае, што рабіць. Нехта выказвае меркаванне:

— Коля, паразіты, мусіць, у тваіх трусах. Замачы і іх у мыльнай пене, паздыхаюць...

Мікола прыслухаўся да парады — выключае святло, ідзе да вады, намочвае трусы, майку, намыльвае гаспадарчым мылам. Пакуль ён быў у мыцельніку, увесь дывізіён ведае, у чым прычына. Чакаюць развязкі, ужо і на сон махнулі рукой.

Маўчанне доўжылася хвілін з пяць. Потым Мікола ўскоквае, быццам яго падкінула спружына. Смех пакаціўся па ўсіх ложках.

Мікола моўчкі скідае прасціну з матраца.

І толькі тады ўбачыў, што яго так непакоіла. Па той жа белай нітачцы вызначыў, да каго яна вядзе.

Падышоў да Андрушкевіча, замахнуўся, ды сам жа першы і зарагатаў на ўсю казарму.

Следам за ім выбухнуў агульны рогат.

Не хутка ўдалося нам заснуць у тую ноч...

Адгрымелі травеньскія святы. Адцвіла чаромха і бэз, дурманячы сваім водарам галовы салдат, салаўі у кустоўі пачалі наладжваць свае канцэрты, — а ў нас працягваўся, доўжыўся рэжым чакання.

Гэта недзе нас і пачало прыгнятаць, не давала засяродзіцца на нечым адным.

І ў адзін з вечароў мы даведваемся — пагрузка трынаццатага ліпеня!

Рыхтуемца ўжо фундаментальна, успамінаючы, ад чаго пакутавалі мінулы раз.

Прыхапілі гумавыя накідкі, назбіралі паболей фляг, каб там не пакутаваць ад недахопу вады. Да дробязей усё прадумалі. Узброіліся, як мае быць.

— Ты нічога не забыўся ўзяць? — пытаюся, правяраючы, ужо Валянціна Пешкуна. — Там, браце ты мой, усялякая дробязь спатрэбіцца... На адваротнай дарозе будзе холадна...

— Узяў, усё ўзяў...

Мне радасна, што ён будзе побач са мной. Разам — весялей, разам — здорава!

Апошні штрых

Начальнік эшалона, ён жа камандзір ракетнага дывізіёна, падпалкоўнік Дахноўскі, асабіста абыходзіць вайсковы эшалон. Прыдзірліва аглядае і правярае, як замацавана тэхніка, як абсталявалі сабе ў «цяплюшках» жылло байцы.

Мужык ён, што трэба, — франтавік.

Сярэдняга росту, шыракаплечы, трошкі выдаўжаны твар. Рэдкія валасы ў яго заўсёды акуратна прычасаны, вушы ненатуральна вытыркаюцца.

Вайсковая форма не тое, што яму не падыходзіла, сядзела нейкім надзіманым мяшком. Нашага брата, салдата, ён ведае дасканала, як рантгенам прасвечвае кожнага, — ад яго нічога не схаваш, не ўтоіш.

Аднойчы з'явіўся запыханы на развод у штанах, у якіх былі розныя па даўжыні калашыны. Тады ж і атрымаў невядома чаму мянушку Юзік.

Мы паважаем яго, і па магчымасці стараемся не засмучаць, ніколі не насміхаліся з яго. Ён жа нам за тое плаціў той жа «валютай».

Лязгат прычэпных прыстасаванняў, — і мы пакрысе кратаемся з месца. Быццам як бы пасміхаючыся ці пад'юджаючы тых, хто праводзіў, гучыць на станцыі «гімн аліментшчыка» — «Мой адрас — не дом і не вуліца, мой адрас — Савецкі Саюз...»

Пад стукат колаў пачынаем драмаць — стома адразу нас валіць з ног.

Да Барысаглебска рухаемся без здарэнняў. Тут ужо наш ліцэрны спыняецца на чацвёртай калейцы. Паралельна з намі стаіць такі ж састаў. Аказваецца, першы дывізіён Аршанскага палка вяртаецца з Ашулука.

Хлопцы махаюць нам рукамі, пытаюцца, хто з нас адкуль. Пачуўшы слова «Мазыр» ці «Рудабелка», радасна ўскрыкваюць: «О, зямеля!..»

— Як адстраляліся, хлопцы?

— На «выдатна!» Таго і вам зычым!

Афіцэры з сеткамі і авоськамі бягуць на прывакзальную плошчу да шапікаў і буфетаў, каб на дарогу дабраць якога харчу і, канечне ж, нечага для весалосці і настрою. Але далёка ад эшалона не адб'ягаюць, цікуюць вокам, каб не крануўся поезд з месца.

Юзік няспешна з афіцэрамі прагульваўся ўздоўж вагонаў, потым зазірнулі на прывакзальны рынак.

Праз кароткі час з боку Валгаграда на першую калейку прыбывае пасажырскі. Нам даюць «з'ялены». Ужо за святлафорам чую тэлефонны званок. Бяру слухаўку, чую Валікаў голас:

— Ну... Юзік са сваёй камандай застаўся на вакзале. А я знаходжуся ў сярэдняй цяплушцы, дзяжуру па кухні...

— Не жартуеш, Валянцін?

— Ды якія тут жарты. Не да жартаў мне, не ведаю, як выкручвацца...

Прыязджаем у Паворына. Да мяне бягуць Валянцін, старшыня стартавікоў Аляксей Гурэў, і той жа памочнік дзяжурнага — Юра Зачыняеў.

— Ты — старшы па пасадзе, напалову афіцэр, і табе падпарадкавана варта. Прымай камандаванне, а то хлопцы пачынаюць вар'яцець, бязглуздыцай займацца...

Бачу: люк вагона, дзе едуць вадзіцелі, адчынены — чалавек з дзесяць на даху танцуюць «гапака». Здаецца, паспрабавалі віна, — і дзе толькі паспелі ім атаварыцца? Людзі, што праходзяць паўз нас, здзіўлена паціскаюць плячыма, — непрывычны для іх такі малюнак. Махноўшчына, ды і толькі. Прымаем неадкладнае рашэнне: тэрмінова трэба склікаць «дзядоў» — толькі з іх дапамогай мы можам выправіць сітуацыю.

Сабраліся. Аглядваю ўсіх, тлумачу сітуацыю.

— Мы ж з вамі — людзі і салдаты. Парадак і дысцыпліна без начальства павінны быць забяспечаны, — падсумаваў Юра. — А афіцэры знойдуць спосаб, як нас дагнаць.

— Зразумелі! Дысцыпліну забяспечым!

Упэўненасць у тым, што яны акажуць патрэбную дапамогу, была ў нас абсалютная.

На працягу дзесяці хвілін усё было скончана. Некалі байцоў аказаліся буйнымі, паспрабавалі паказаць свой характар. Але яны (што рабіць?)

атрымліваюць па мардасях і тут жа пераводзяцца ў вагон стартавікоў — так надзейней.

А далей ужо усё пайшло так, як і належала быць.

Ноч. Ніхто з сяржантаў і «дзядоў» не спіць. Усе адчуваюць адказнасць і значнасць той сітуацыі, якая склалася. Раніцу сустракаем ужо ў «адстойніку» — перад самай Волжскай ГЭС. Групай абыходзім састаў, правяраем пільна, з веданнем справы.

Нехта закрывае за нашай спінай. Мы азірнуліся.

Пераскокваючы цераз рэйкі, махаючы рукамі і нешта крычучы, спяшаліся да нас вайсковыя людзі.

— Ура! Дык гэта нашы камандзіры! Дагналі ўсё ж такі нас!

Я выцягнуўся па камандзе «зважай!», дакладваю:

— Таварыш падпалкоўнік! За час вашай адсутнасці ніякіх здарэнняў не адбылося!

Юзیک падыходзіць да мяне і моўчкі сціскае руку, не можа вымавіць і слова. Ён і памочнік камандзіра па палітычнай частцы змарнелыя, пад вачыма «мяшкі», а ў вачах слёзы... І яны не могуць нічога сказаць, толькі ротам хапаюць паветра. Перапалоханыя, зніжавелыя, бо ведаюць, чым пагражала тое, што яны пакінулі эшалон.

Самі сабе падумалі: «Дарэмна вы так, мы сваіх не выдадзім і не прададзім...»

...Раніцу наступнага дня сустракаем на станцыі Капусцін Яр.

Зноў разгрузка, і потым ужо рухаемся па бетонцы ў стэп. Спяшаемся паспець усё зрабіць да поўдня, апырэдзіць спякоту.

Вечарам добра пакармілі. А потым мы ходзім па гарадку і нічога не разумеем: людзі ў розных вайсковых формах. Гавораць на незразумелай для нас мове. Чуецца нямецкая і польская, здаецца, і румынская...

Цікавімся ў Юзіка. Ён у адказ усміхаецца:

— Не здагадаліся? Палігон агульны для краін Варшаўскага дагавора.

— Дык тут і немцы?

Юзیک паціскае плячыма, разводзіць рукамі, канстатуе тым самым, што яму тое не даспадобы, але рэаліі жыцця такія, што трэба падпарадкоўвацца абставінам.

Нам трохі шкада яго. Бо ведаем, што магло тварыцца ў яго душы. Можа які бацька тых немцаў, што вольна ходзяць па гарадку, страляў з аўтамата па яго сябрах... Можа, усё можа быць. Але мы ніколі не скажам падпалкоўніку Дахноўскаму пра тое. Не даспадобы яму будзе тое, і дурню зразумела...

Нашых дывізіёнаў не меней за дзесяць. Кормяць каларыйна, галоднымі не ходзім. І вады ўдосталь, не так як у першы раз. Так што і біклажкі не спатрэбіліся.

А калі пачало змяркацца, усюды запрацавалі кінаперасоўкі. Кіно — на любы густ і інтэлект. Там круцяць пра каханне, а там — пра вайну... Недзе замежныя, недзе — айчынныя... І нам усе хочацца паглядзець. Пасля таго, як мы праявілі сябе падчас руху, забяспечыўшы парадак і дысцыпліну на эшалоне, да нас адносіны камандзіраў асаблівыя. Яны нам давяраюць ва ўсім.

Перад адбоем абавязкова правяраем, каб у нашых ложках не аказалася «палубоўніц». Стараслужачыя смяюцца:

— Ды не бойцеся, тут гадзюк няма. Гэта вам не Ашулук.

Мы з Валянцінам радуемся — не жыццё, а маліна...

Раніцай гучыць каманда на шыхтаванне.

Перад строем камандзір нашага дывізіёна і начальнік пляцоўкі — маёр Барыс Чыкілёў. Твар маёра падаўся мне знаёмым. Глянь, дык гэта ж мінулагодні экзаменатар! Значыць, падымаецца па службовай лесвіцы вышэй і вышэй. Што ж, так і належыць у армейскім жыцці.

— Таварышы! — звяртаецца маёр да нас. — Мая вам парада — на гэтай спякоце як мага радзей уключайце тэхніку. А рэгламентныя работы праводзіць толькі тады, калі спякота спадзе. Вентыляцыйныя люкі і дзверы днём лепей трымаць зачыненымі. Зразумела?

Мы хорам і дружна адказваем:

— Так точно, таварыш маёр!

Нам — што? Нам — меней работы. Які ж дурань будзе лішні раз выбягаць пад промні пякельнага сонца?

— А калі стрэльбы, таварыш маёр?

— От не церпіцца вам пастраліць. Праз дзесяць дзён.

Выязджаем на пазіцыю, разам з Валянцінам Пешкуном штудзіруем схемы. Напачатку ў кабіне, а потым на вуліцы ў цяньку. Як толькі пачынаецца поўдзень — дванаццаць гадзін — задыхаемся ад невыноснай спякоты, нам не хапае паветра, і мы хаўкаем як рыба, выкінутая на бераг. Ходзім па пяску, як па патэльні: прыпякае нават праз падэшвы ботаў.

І тады аб'яўляецца перапынак да семнаццаці гадзін. Дзякуй камандзірам, што робяць нам хоць нейкую палёжку. Мусіць, ведаюць, што у такі час у нас плавацца мазгі, і што наша падрыхтоўка не прынясе ніякай карысці.

Сядзім з Валікам і з сябрамі пасля вячэры на лаўцы, вядзём размовы. То пра радзіму ўспамінаем, то пра бацькоў.

Паўз нас праходзіць вайсковец — высокі, светлавалосы, хударлявы. Мусіць, немец. Захацелася пагаварыць, перакінуцца хоць словам.

— Камрад, ком хір, — спрабуем падабраць нямецкія словы, успамінаючы, што вучылі ў школе.

Ён усміхнуўся, спыніўся, падышоў да нас.

— Вы, хлопцы, нешта хацелі? — спытаў ён у нас на расейскай мове.

Мы аслупянелі — трэба ж, гаворыць на мове Пушкіна.

— Немец?

— Немец.

— І ведаеш так добра рускую мову?

— Ведаю. Але чаму вы не ведаеце мову Гэтэ і Шылера? Хіба ж не вучылі ў школе?

— Вучылі, ды... — не ведаем з Валянцінам, як апраўдацца, як давесці яму, што ў школе не надавалі вялікай увагі вывучэнню замежнай мовы, бо ведалі, што яна не спатрэбіцца ў жыцці. Ды яшчэ таму, што свежыя ўспаміны пра вайну, пра фашыстаў, што на ўсё жыццё запомнілі лучынцы: «Матка, яйка, шпэк», «хэндэ хох», «Сталін — капут»...

— Курт Вернер, — падае ён нам руку.

Ледзьве зразумелі, што ён называе сваё імя, адказваем:

— Мікола Фядосік...

— А я — Валянцін Пяшкун...

— Коля і Валянцін, — вымаўляе ўслых нашы імёны, каб запомніць.

Маўчым колькі хвілін, а потым першым парушае маўчанне Валянцін:

— Слухай, Курт, а як табе тут, на рускай тэрыторыі? Тут некалі былі цяжкія баі, шмат палегла як савецкіх воінаў, так і салдат вермахта...

Той усміхаецца, здымае фуражку са срэбнай цэшкай, кладзе збоч на лаўку, выцірае хусцінкай узмакрэлы лоб. Глядзіць прымружаным вокам неку-

ды ўдалячынь, у бясконцы стэп, і яго думкі сягаюць некуды ў мінулае, дзе яго родзічы пакінулі свой ваенны след...

— Праўда вайны яшчэ не раскрыта да канца. Як з нашага, так і з вашага боку. Так, мы некалі былі ворагамі. Два вялікія начальнікі сутыкнулі лбамі два народы. Колькі мільёнаў чалавек загінула! Але сёння мы разам. Няхай яшчэ не блізкія народы, але некалі ўсе народы будуць любіць і шанаваць адзін аднаго...

Мы асмялелі і закідалі Курта рознымі пытаннямі. Нам цікава было ведаць, як у яго праходзіць служба, якія ўзаемаадносінны з афіцэрамі, як яны глядзяць на жаночы пол, ці ёсць у яго каханая дзяўчына...

— А кормяць вас як? А ў самаволкі бегаете?

Толькі недзе праз хвілін дваццаць, калі ён ухіляўся ад нейкіх нашых, трэба прызнацца, дурных пытанняў, Валянцін яму проста ў лоб і выстраліў:

— Курт, а ў якім ты званні ці чыне?

Тады Вернер, зноў жа, не скідваючы з твару ўсмешку, падняўся, накінуў на галаву фуражку і, прыставіўшы даланю да брыля, адказаў:

— Таварышы старшыя сяржанты, я — падпалкоўнік, камандзір дывізіёна.

Не ведаю, што адбівалася ў той момант на нашых фізіяноміях, але тое, што мы адчулі сябе дурнямі, вывад напрошваўся адназначны. Мы даём «задні ход», просім прабачэння, адсоўваемся, спрабуем падняцца і даць драла, але Курт, ужо смеючыся, паклаў нам рукі на плечы:

— Сябры мае, вы мне дужа спадабаліся. Я люблю гаварыць з салдатамі, тым самым адпрацоўваю і ўдасканалю вашу мову. Маё і вашае званне тут ні пры чым. Як гэта ў вашай песні? «Давай, таварыш, закурым па адной...»

Ён вымае з кішэні цыгарэты, вытрасае з пачка для нас некалькі штук, і добразычліва глядзіць на нас, рады, што перапыніў нашы ўцёкі, што працягваецца размова. З другой кішэні дастае блакноцік з фатаграфіямі сваёй сям'і, паказвае нам, тлумачыць, хто на ёй.

І — дзіва! — мы адразу перасталі адчуваць розніцу між намі, знік нябачны бар'ер недаверу і здзіўлення, — неўпрыкмет мы адчулі сябе сябрамі, ну, калі не сябрамі, дык харошымі таварышамі, гэта дакладна.

Прышоў час развітвацца. Курт папрасіў прабачэння, устаў з лаўкі, паціснуў нам рукі, аддаў рэшту цыгарэт, прамовіў:

— Коля і Валік! Будзе час, дык прыходзьце да мяне ў госці. Пачастую сапраўднай кавай. І прадоўжым нашу размову.

Мы паабяцалі праведаць яго.

— Слухай, Коля, — звяртаецца да мяне Валянцін, калі Курт адышоў. Як жа маглі яго суайчыннікі тварыць такія злачынствы на нашай зямлі падчас вайны?!

Пытанне сябра засталася без адказу.

А што я мог адказаць? Ды і ніхто не адкажа на яго, ва ўсім свеце ніхто...

Раніца. Нашаму дывізіёну даручана разгрузка вугалю.

Крочым шыхтам, нага ў нагу. Толькі песню не зацягваем. Не да песень цяпер, не на страявым пляцы.

Праходзім паўз тыя цікавыя домкі, якія кінуліся нам у вочы ў першы дзень. Каля пад'езда заўважаю групу замежных ваенных. Сярод іх нечакана пазнаю нашага ўчарашняга субяседніка. І вырашаю «выкінуць фінт», праявіць, так бы мовіць, акт сяброўскіх узаемаадносін. Загадзя ведаю, што ніхто з нашых камандзіраў мне заўвагі не дасць...

Набраўшы поўныя грудзі паветра, з расцяжкай у словах даю каманду:
— Дывізіё-ёооонн, зважай!.. Смірна! Раўненне — нале-ее-ва!

Як стараліся мае падначаленыя, якім прыгожым і зладжаным шыхтам мы крочылі перад іншаземнымі калегамі і гасцямі! Быццам мы крочылі па бруку Чырвонай плошчы перад самым вялікім начальствам, адчуваючы сябе арламі і волатамі...

Госці спачатку не разумеюць у чым справа, недаўменна пераглядваюцца. Але, на дзіва, Курт пазнае мяне, разумее ўсю парадаксальнасць і значымасць сітуацыі, адыходзіць ад сваіх, прымае стойку «зважай», прыстаўляе, як учора, руку да брыля, голасна вымаўляе:

— Вітаю вас, таварышы салдаты!

І ў адказ мы, набраўшы ў лёгкія спякотнага з пылам паветра, з усёй сілы, як удары маланкі адказваем:

— Здравія жалаем, таварыш падпалкоўнік!

— Вольна!

— Вольна! — паўтараю я загад Курта.

Пераходзім на спакойны крок.

Не вытрымліваю, азіраюся. Так і ёсць, сябры абступілі Курта, спрабуюць дазнацца, ад чаго такі гонар выпаў яму, што дывізіён савецкіх салдат прайшоўся перад ім як перад генералам. А проста так, а няхай ведаюць, што мы заўсёды рады аказаць пашану харошаму чалавеку!..

...Сонца набліжаецца да гарызонту, санцапёк збаўляе свае абароты.

Мы пачынаем стрэльбы. Трэба адзначыць, што відовішча найпрыгажэйшае. Яго нельга ні апісаць пісьмова, ні пераказаць, ні сфатаграфавачь... Каб усё тое адчуць і ацаніць, неабходна асабістая прысутнасць.

Ракеты ўзмываюць увысь, потым уваходзяць у воблакі. І тады яны пачынаюць высвечвацца ўсімі колерамі вясёлкі. Не, нават не вясёлкі, сотні і тысячы колераў і адценняў... Недзе за гарызонтам стартуюць «дальнябойныя», і нам той палёт бачны, як на далані. Адзін толькі раз зірнеш на такое і зразумееш, што такое «выніковы вектар» — далей тлумачыць ужо нічога не трэба...

Першы раз бачым работу сто дваццаць пятах па нізкалятучых мішэнях.

Пускі — парныя. Ракеты — невялікія па памеры, але вельмі вёрткія, жавыя. Першая літаральна развальвае мішэнь. Другая заўсёды б'е па самым вялікім аскалёпку. У цемры з гучным грукатаннем пачынаюць стартаваць «нашы». Іх ніяк нельга пераблытаць з іншымі. Вялізная хвалепадобная дуга выглядае няйначай як пашпарт. Гэта ўжо феерверк чалавечаму розуму, і тое не можа не зачароўваць, радаваць, ганарыцца...

Прыходзіць чарга і нам уключацца, і не толькі ўключацца, а і паказаць, нават даказаць, на што мы здольны, што мы ўмеем.

Калі распачынаўся дзень, на небе не было ніводнай аблачынкі, а ў поўдзень пачала «сварыцца» навальніца. Кажуць, што такая падзея для гэтых мясцін і ў гэты час вельмі рэдкая. Мы з самай раніцы праверылі тэарэтычную падрыхтоўку. Атрымалі самую высокую адзнаку. У мяне дык нават і ні пра што не пыталіся, — начальнік пляцоўкі запомніў мяне па леташніх стрэльбах. Папыталіся, праўда, калі я быў пераведзены ў гэты дывізіён — і ўсё.

Пасля вячэры аб'яўляецца гатоўнасць нумар адзін. Кантроль функцыяніравання? Усё ў норме, як і мае быць. Чакаем. Але чаканне не доўжыцца, бо праз кароткі час камандзір дывізіёна Дахноўскі дае каардынаты, — і амаль адразу ж пачынаецца «захоп» па ўсіх параметрах.

Афіцэр навядзення — капітан Махервакс, немец, страляе ў трэці раз. У яго каманда зладжаная, вопытная, аператары высокага класа. У іх мы верым, ведаем, што не падвядуць. Але ўсё роўна нас не пакідае хваляванне. Як заўсёды, мы наструненыя, звышважлівыя і звышпільныя...

Мішэнь ляціць нізка, вельмі нізка, і гэта недарэмна — на любой вышыні мы павінны яе знішчыць. Зноў пасіўныя перашкоды — «памехі», на запыты мішэнь не адказвае. Сістэма селекцыі мішэней, якія рухаюцца, робіць сваю справу: перашкоды выдаляюцца.

Зона паражэння. Наша ракета ўжо можа даляцець да аб'екта паражэння.

— Мішэнь знішчыць двума — чаргой! — гучыць каманда камандзіра дывізіёна.

І тады ўжо з жудасным грукатам нашы «семнацаткі» вырываюцца ў неба. Не адрываюцца ад прыбораў, адзначаюць, што навядзенне быццам бы ўпэўненае. Усплёск на экране радара.

З дынамікаў чуюцца спакойны ўжо голас камандзіра дывізіёна:

— Мішэнь знішчана. Расход — дзве.

Як? Чаму? Што, мяне вушы падводзяць? Нічога не ўцямялю. Здаецца ж, ішлі на самаліквідацыю. Каардынатчык — лейтэнант Арсен Цітоў — прыбыў з вучылішча да нас мінулым летам. Звяртаюся да яго:

— Таварыш лейтэнант, што там у вас?

— Камандзір жа сказаў, што мішэнь збілі.

Гэта не Саакян, той бы адразу з'арыентаваўся б, а гэты пабаяўся падключыць асцілограф да кардзінатнай сістэмы. Таму нельга было вызначыць месца ракеты і мішэнь падчас выбуху.

Праходзіць хвілін з дваццаць. Адбой не аб'яўляюць, таму мы не выключаем станцыю. Нешта, значыць, адбылося... Але што? Расчыняюцца дзверы, заходзіць да нас наш камбат — маёр Гайнутдзінаў. Твар у яго не свеціцца радасцю, адразу бачу.

Аказваецца, па мішэні «смялянуў» разам з намі і суседні дывізіён.

— Начальства разбіраецца цяпер, чыя мішэнь была і хто яе збіў... — уздыхае маёр, лапае па кішэнях, шукае пачак цыгарэт, але не знаходзіць іх. Я падаю яму тую, якую падарыў мне Курт. — Для нас ужо зразумела, што знішчылі не мы, а вось чыя мішэнь — паглядзім...

Тлумачу яму сітуацыю.

— А адкуль вы ўзялі, што нашы пайшлі на самаліквідацыю?

Мы расказваем, прыводзім довады. Камандзір батарэі прымае яшчэ больш паніклы выгляд. А мы ведалі, што яго кандыдатуру разглядаюць «у вярхах» на пасаду камандзіра дывізіёна, а той дывізіён знаходзіцца недзе ў Прыбалтыцы. Ведаем і іншае — калі мы атрымаем «нездавальняюча», то пытанне аб павышэнні яго па службовай лесвіцы адпадзе само па сабе...

Курьць маёр, нервуецца. Не ведае, куды сябе падзець.

Нарэшце, гучыць каманда «адбой». Толькі тады мы выключаем станцыю.

Уражанне такое, што мы вяртаемся не пераможцамі, а пераможанымі, як з пахавання. Больш за ўсё прыгнячае невядомасць. Таму і спім ноччу кепска, варочаемся з боку на бок, уздыхаем, тысячы разоў пракручваем у сваёй памяці нашы дзеянні, каб адшукаць нейкія памылкі, недахопы... Каб потым не паўтарыць іх, забыцца на іх... А нашы суседзі «гудуць» па ўсіх правілах, бо ў іх усё добра, і няма ніякіх перажыванняў і клопатаў...

Здаецца, і вачэй ноччу не звялі. Таму раніцай ходзім, як сонныя мухі. Снедаць загадалі ў палатках. «Забіваем» час, хто як можа і ўмее. Сноўдаюцца з кутка ў куток, няма жадання нават размаўляць...

Нарэшце, шыхтаванне. Камандзір дывізіёна Дахноўскі тут жа. Яго на разборкі не пусцілі — там толькі камандзір палка Дабралюбаў.

Паказваецца узік. Імчыць хутка, пакідаючы за сабой густы шлейф пылу. Перад намі разварочваецца. Яшчэ легкавік не спыніўся, а з яго выскоквае сам камандзір палка. На твары — усмешка і задаволенасць Няўжо? Няўжо ўсё-ткі мы спрацавалі?!

— Малайцы! — уздымае ён рукі. — Так трымаць!

Палкоўнік падыходзіць да нас бліжэй.

— Дык, што, спрацавалі, таварыш палкоўнік?

— Яшчэ і як! Мы стралялі па сваёй мішэні. Ракеты да яе ішлі ўпэўнена. Проста «гасцінцы» суседзяў дасягнулі яе на палову секунды раней. Самапісцы тое зафіксавалі. Дзякуй за службу!

Наш строй ламаецца, мы абдымаем адзін аднаго, падкідаем уверх пілоткі.

Палкоўнік Дабралюбаў, бачачы, як мы дурэем, быццам малыя дзеці, абдымаемся, смяёмся, нешта крычым радаснае і гучнае, махнуў рукой і пакідае нас. А мы ўсё не можам зняць з сябе напружанасць і радасць. Скачам, танцуем невядомы танец. Але то быў танец шчасця і перамогі. Ура! Мы нешта ўмеем! Ура! Мы даказалі, што мы — прафесіяналы, што нам можна даручаць адказныя задачы па ахове мірнага жыцця нашай краіны!..

Цяпер па поўнай праграме гудзім і веселімся мы. Суседзі ходзяць як у ваду апушчаныя. Яны хаця ж і збілі, але ж не свой аб'ект. Ім за тое — «чацвёрка», і то, улічваючы шурпатасць, няроўнасць, у рабоце палігонных службаў.

Маёр Гайнутдзінаў стаіць збоч. Ад радасці як не плача, і ён гатовы нас абняць і цалаваць... Мы рады за яго. Едзь, маёр, едзь у тую Прыбалтыку, шлях адкрыты перад табою! Але і нас не забывай, успомні нас, ракетчыкаў, якія працавалі на радзіму і — на цябе!..

...Раніцай паступіла каманда. Але не на ад'езд, а на сельскагаспадарчыя работы. Працуем з ахвотай, не звяртаючы ўвагі на санцапёк. Прывезлі нам харошы абед, за што мы дзякуем брыгадзіру. Нехта сказаў, што бачыў у дзесяці кіламетрах ад поля нешырокую рачулку.

— Пакупацца б, га? — выказваем меркаванне.

Пытаемся дазволу ў пампаліта. Ён, крыху павагаўшыся, дазваляе.

Мы дагружаем апошнюю машыну — і да ракі.

Сапраўды, рэчка прыгожая, прыцягальная сваёй прахалодай. Метраў дваццаць ушыркі. Вада — амаль нерухомая. Берагі зараслі трыснягом, на дне — глей. Нават не распранаючыся, кідаемся ў ваду...

Неглыбока — дастаем нагамі да дна. Падумалася толькі: «Цікава... Побач вёска, і ў ёй, як заўважылі, поўна дзятвы, а ніхто з іх не прыйшоў сюды, каб пакупацца...»

Выходзім на бераг, каб распрануцца, каб вымыць свае гімнасцёркі, набрынялыя салёным потам... Да нашага цела прыклейваюцца розныя казуркі, казычуць, раздражняюць... Мы зноў у ваду, але гэта не толькі не ратуе, а яшчэ больш узмацняе тое непрыемнае адчуванне. Ужо тыя блохі і блошкі ў вушах, на твары... Праз колькі хвілін мы са сваімі пад пахамі шмоткамі голыя, у чым маці нарадзіла, імчым да машын...

Дамываем адзенне ўжо на базе.

За гэты час цела ў кожнага пакрываецца чырвонымі плямамі. Мы добра намыльваемся і доўга стаім пад душам. Не дапамагае. Ідзем да дывізійнага фельчара.

Ён, агледзеўшы пільна кожнага з нас, раіць:

— Не ведаю, што гэта такое. Але ўвесь адэкалон, што маецца ў вас, пусціце на сябе. Бярыце сурвэткі і мажце адзін аднаго...

У Валянціна дык і зусім усё цела апухла, затэмпературыў мой сябра...

Але і ад гэтага ніякага толку. Нехта з афіцэраў, што прыезджалі сюды раней, сказаў, што ў той рэчцы нават рыба не жыве. Здзіўляўся, як гэта нас туды занесла. Сапраўды — «не ведаючы броду, не суйся ў воду...»

Не паспелі пазбавіцца ад адной пошасці, як другая навалач абрынулася: нас затрымліваюць на цэлы месяц. Хто цягне, на таго і кладуць. Нам даручана весці кантрольны адстрэл ракет, якія, быццам бы, будуць накіраваны на В'етнам. З партыі ў сто штук адна адстрэльеваецца. Што ж, нам не прывыкаць. Нам загадаюць — мы зробім. На табе, стараліся, са скуры вылузваліся, каб паказаць сябе, а нам па загрыўку: «Асадзі назад!...»

Але ж рабіць няма чаго, падпарадкоўваемся, страляем, ды не ў «малако», а ў самае «яблычка». Іншага нам гонар не дазваляе, тады мы самі сябе перастанем паважаць. Але знішчаем не мішэні. ЭВМ задае нам каардынаты, ну, мы і лупім.

Урэшце дваццатага верасня.

Камандаванне палігона аб'яўляе асабоваму складу дывізіёна падзяку і нам загадана згарнуць станцыю. Даўно б так!..

Прымаем рашэнне — папрацуем на развітанне ў знаёмым саўгасе. Трэба ж на дарогу запасціся памідорамі і кавунамі.

Сонца выраўнялася на поўдзень. Абед нам наладзілі на беразе квадратнага азярца, у якім расце рыс. Мы ўпершыню бачым, як расце рыс: сцябло яго вытыркаецца проста з вады. Заўважаем, што некаторыя сцябліны варушацца, быццам нехта там, на дне вады, спрабуе іх рассунуць.

Андрушкевіч доўга і з цікаўнасцю ўзіраецца туды, затым рукамі выхоплівае з вады рыбіну і ад радасці ўздымае яе над галавой. Карп мо з паўкіло, не меней!

Гэ, нам толькі пакажы прыклад. Ужо чалавек з дзесяць рашылі паспрабаваць паўтарыць «подзвіг» Андрушкевіча. І што вы думаеце — праз паўгадзіны вялізны мех, на пудоў тры, напоўнены з каптуром.

Махервак з'яўляецца нечакана. Ён за старшага. Разам з брыгадзірам прыехаў — Ільёй Раманкоўскім. Ілья за галаву хопіўся:

— Хлопцы, што ж вы нарабілі? Вы ж амаль увесь рыс стапталі... Мы ж тут самі тую рыбу запускалі...

Нашы рыбакі не ведаюць, куды падзець ад сораму вочы. Ужо не саромеючыся прысутных, пакрыў нас смачным мацюком Махервак.

Брыгадзір, бачачы, што хлопцаў чакае яшчэ і немінучае пакаранне, уздыхае:

— Ладна, спішам на мясцовую дзетвару... Мы прыехалі своечасова, а то натварылі б тут...

Вяртаемся ў палаткі задаволены ад некалькіх порцый юшкі, і ад таго, што паслязаўтра пачнецца пагрузка.

Пасля юшкі ў нас падазраюць дызентэрыю.

Нас адвозяць за дзесяць кіламетраў на каранцінную пляцоўку. Два дзесяцікі палатак, навес са сталамі, дашчатая прыбіральня і такая ж душава.

І ўсё абгароджана калючым дротам — як канцлагер. Перад уездам шлагбаўм з вартавым, побач — палатка аховы. Яду і ваду сюды прывозяць у спецыяльных тэрмасах. Ставяць каля вартавога, далей — пад навес — трэба несці самім.

Медыцынскі пункт — зборны шчытавы домік. Нас «апякаюць» пажылы доктар Віктар Яфрэмавіч і медсястра Лідачка Фралова. У яе чорныя вочы,

і такія ж косы. Але строгая, не любіць ці не ўмее ўсміхацца, не ведаю. Маўчыць, нават і на пытанні не адказвае. Яна дае нам нейкія таблеткі і мікстуру — цёмна-карычневую вадкасць.

Валік невясёлы, нават са мной не размаўляе. Яго перастаў даймаць страўнік, але на душы пасялілася нейкая апатыя. А я і не стараюся яго развесяліць, у самога кошки на душы скрабуць...

Сядзім у цяньку, назіраем праз калючы дрот прыроду. Жыўнасці аніякай. Хіба зрэдку тушканчыкі, выскачыўшы са сваіх норак, тырчаць карычневымі пянёчкамі, зіркаюць на нас. Чуваць іх піск. А нам здаецца, што яны так смяюцца з нас.

Толькі праз тры сутак прыходзім збольшага ў норму. Нам выстаўляюць дыягназ: звычайнае атручванне. Але ўсё роўна трэба «адбываць пакаранне» дзесяць дзён. Але гэта так, на ўсялякі выпадак.

Вяртаемся ў палатачны гарадок. Там усё перавернута, рабілі нейкі «шмон»? Аказалася, што проста праводзілі дэзінфекцыю.

Даймаюць жыхары гарадка з суседніх палатак:

— Хлопцы, мо ў вас юшка засталася? Дайце паспытаць...

Альбо ў спіну маглі пачуць здзеклівае:

— Вунь засранцы пайшлі з чацвёртага дывізіёна...

Ладна, здэкуйцеся, ваша ўзяла, — ды мы і самі ў тым вінаваты.

...Зноў аднастайны перастук колаў: «Да-моў, да-моў... Да-моў, да-моў...»

І зноўку за Волгаю восень, і зноў нашай батарэі даводзіцца быць вартавой. Перад гэтым доўга любаваліся магутнай ракой, разглядвалі ў біноклі Мамаеў курган.

Прачынаюся ад таго, што нехта катурхае мяне. «Разуваю» вочы. Нада мною незнаёмы — вусаты, няголены твар, пад вачамі сінія мяшкі.

— Начальнік, віна хочаш? Паўрубля за салдацкую біклажку...

Адразу ж халадок прабягае па спіне: «Як жа так? Мы ж — варты, каля нас боепрыпасы, зброя? А дзе змена?..»

Праціраю вочы, злосна пытаюся:

— Які хрэн віно? Як ты сюды трапіў? Цябе ж маглі з аўтамата...

— Ну, не крычы... Я не сам да цябе прыйшоў... Я ж яшчэ на вуліцы спытаў у твайго яфрэйтара. А ён кажа, каб я ішоў да начальніка, сказаў, што толькі ты можаш купіць віно...

Палова варты, бачачы маё недаўменне і сполах, заходзяцца смехам. Канечне ж, больш і грамчэй за ўсіх рагоча Андрушкевіч. Падкалоў усё-ткі, блыха непадкаваная, улучыў момант...

«Госць» пакідае нас, але (толькі паміж намі) мы энную колькасць біклажак напаўняем чырвоным віном: спатрэбіцца тады, як будзем адзначаць свой прыезд у родныя пенаты...

Родныя мясціны сустракаюць нас холадам і дажджом. Але хіба гэта сапсуе наш выдатны настрой вяртання? Як жа гэта добра — адчуваць, што ты ў родных мясцінах, што ты ў сінявокай Беларусі, сярод сваіх родных пушчаў і палёў!

Частка другая

ЖАДАННЕ ДЭМБЕЛЯ

Раіса

Чарговая гадавіна Кастрычніка.

Чарговы ўрачысты сход, які прызначаны, як і год, і два таму, на дзевятнаццаць нуль-нуль. Традыцыя непарушная, якая не бярэцца пад ніякі сумніў...

На гадзіну раней, канечне ж, і перасунута вячэра.

Сваю парадную форму я давёў да найвышэйшага бляску. Так трэба. Таго вымагае вайсковы этыкет і, зноў жа, тая ж непарушная традыцыя...

А гасцей да нас, у часць, панаехала — не злічыць, клуб забіты з каптуром.

Даклад — і не кароткі, але ж і не доўгі. Яго прачытаў пампаліт Савін.

Зачытваецца святочны загад, які хвалюе кожнага, хто ў ім зацікаўлены. Са словам у адказ выступае наш камандзір Дахноўскі.

Камандуючы арміяй, той, з якім я жадаў убачыцца бліжэй, двойчы генерал Савецкага Саюза Уладзімір Дзмітрыевіч Лаўрыненкаў, праслаўлены лётчык — выклікае нас да стала, уручае падарункі.

Падыходжу з хваляваннем да яго. Стараюся паглядзець яму ў вочы. І ён сустракаецца з маім дапытлівым позіркам, падае мне падарункі. Руку мне цісне — моцна, па-мужчынску. Дык вось ты які, праслаўлены генерал! А я ж думаў, што героі — людзі нейкія асаблівыя, непадобныя на іншых. Хто скажа, убачыўшы яго першы, ды хай і соты раз, але не ведаючы, хто ён, што ён бястрашны лётчык, што ён у небе адчувае сябе, як мы на зямлі...

Мая рука здранцвела, і я з цяжкасцю расчэпліваю яе. Уладзімір Дзмітрыевіч трошкі здзіўлена паглядае на мяне, не разумее, чаму ў мяне акамянела рука, усміхаецца, гаворыць:

— Дзякую за службу!

Мы атрымліваем кнігі, прыборы для галення, ручкі, блакноты...

Я ж (сам не веру!) атрымліваю інкруставаную каробку з шахматамі, а мой сябра, Валянцін, будзільнік. Як намёк на тое, што ён прачынаецца заўсёды пазней за ўсіх. На каробцы і на гадзінніку — гравіраваныя подпісы з падзякай за сумленную службу. Словы з завіткамі, як павуцінкі.

А на маёй яшчэ не астывае цёплы поціск рукі генерала. І словы яшчэ чуюцца яго, і позірк праніклівых вачэй сагравае душу...

— Салдаты і афіцэры! — выйшаў вядучы на авансцэну. — Аб'яўляецца невялічкі перапынак, а потым — урачысты канцэрт.

Мяне нехта цягне за рукаў. Азіраюся — наш старшыня Віктар Дзмітрыевіч. Загадкава міргануў мне, намякнуў, каб я адышоў убок. Не разумю, што ён ад мяне хоча...

Калі падышоў да яго бліжэй, ён, нахіліўшыся да майго вуха, прашаптаў каманду:

— За мной — у кінабудку! Са сваім сябрам — Валянцінам.

З-за кінапраектара ў кінабудцы высоўваецца напачатку галава Андрушкевіча, а потым з-за яго спіны з'яўляецца на свет новенькі, так бы мовіць, з іголачкі, свежаадпрасаваны і надушаны (ці не французскімі духамі?) кіцель. На ім — на плячах — пагоны старшыны, і ўвесь «іканастас» з заслугамі і значкамі...

Я ўсё яшчэ нічога не разумею. Бачачы маю разгубленасць, старшыня ўжо іншым, лагодным голасам, кажа да мяне:

— Гэта ж твой кіцель, старшыня! Віншуем з чарговым званнем!

Потым старшыня такую працэдуру паўтарае і з Валянцінам. Але ўжо не напускаючы на сябе грозны выгляд, бо ён, як я казаў, ніколі не паўтараецца.

Мы пры ўсіх апранаем старшынскія кіцелі, і нам падстаўляюць люстэркі — глядзіцеся, якія вы малайцы і героі, хлопчыкі!

У памяшканні нас ужо дзесяць чалавек. Старшыня ён і ёсць старшыня, каб яго любілі і паважалі. Але мы яго за гэтыя хвіліны ці секунды не тое што палюбілі, не толькі запаважалі, але і гатовы былі насіць на руках па ўсёй тэрыторыі нашага ваеннага гарадка...

Мы абмываем, як і прынята, пагоны, праўда, шампанскім.

— Каб да генералаў, хлопчыкі, даслужыліся! — уздымае старшыня бакал, і першы да дна выпівае сваю порцыю.

Мы не адстаём ад яго, але п'ём, смакуючы, расцягваючы задавальненне, бо за ўвесь час службы, здаецца, раз ці два давалося пакаштаваць шампанскага.

— Дзякуем! — запознена кажам мы з Валянцінам. — Дзякуй, Віктар Дзмітрыевіч! Харошае вы нам наладзілі свята.

— Харошай службы, сынкі! — праводзіць ён нас да дзвярэй, паціскае моцна кожнаму руку. — Поспехаў! І не забудзьцеся здаць свае падарункі ў музей часці, няхай захоўваюцца для нашчадкаў.

— Ёсць здаць у музей! — адказваем весела яму, і спяшаем у залу, дзе ўжо зноў набілася процьма народу, і ўсе чакаюць пачатку канцэрта мастацкай самадзейнасці.

Калі ж прадзіраліся па вузкім праходзе, прапіхваліся між грэнадзёраў, у спіну даляцела:

— Выслужыліся, падлізы!.. Шанцуе некаторым...

І недзе побач, ужо з другога боку, пачулі басавіты голас сяржанта Зміцера Плятмінцава:

— Ды яны паўслужбы адпахалі на палігоне, а ты малакасос, яшчэ з карабіна страляць не навучыўся, а ўжо кусануць мерышся...

Нехта зарагатаў ад удалага адказу Зміцера, і падколышчык замоўк.

І з усіх удзельніц мастацкай самадзейнасці прыглянулася мне адна дзяўчына, і звалі яе Раісай, і прозвішча ў яе было Зайцава. Спявала яна песню «Мій коханы...».

У мяне сэрца шырылася ад радасці, ад таго, што так удала складваўся дзень, што старшыня наладзіў такі прыём... І што Рая-Раіса была на сцэне, спявала свае песні.

Я з нецярпеннем чакаў, калі скончыцца канцэрт, калі пасля гэтага пачнуцца танцы.

Мне здалося, што Раіса мяне вылучыла з усёй зялёнай масы, і нават кінула позірк у мой бок...

Але, як толькі пачаліся танцы, зрабіў першы крок у яе бок, мяне тут жа апярэдзілі, — да яе ўжо ішоў Плятмінцаў. Падышоў, галантна нахіліўся, узяў яе за руку.

Гадзіну назад я ў думках дзякаваў яму за тое, што адказаў добра маладым салдатам за мяне, але тут ужо ўва мне пачало закіпаць у душы незразумелае пачуццё: няўжо — рэўнасць?

Яны кружыліся па зале, у яе радасна свяціліся вочы, косы калыхаліся на плячах, — і ад гэтага дзяўчына здавалася мне яшчэ больш прыгожай і прыцягальнай...

І другі раз я не паспеў, і трэці... А калі зайгралі і аб'явілі «вальс паненак», я застаўся стаяць на сваім месцы — каля акна. Упэўнены быў, што яна і пойдзе запрашаць таго, з кім танцавала перад гэтым. Але — я не верыў сваім вачам — Райка-Раіса прайшла паўз яго, накіравалася ў мой бок.

Падышла, усміхнулася, паказаўшы белыя перламутрыны зубоў, ледзь сагнула калена, нават папракнула, жартуючы, мяне:

— Чаго ж такі сарамлівы, таварыш салдат? Ад радасці, што прысвоілі табе званне старшыны?

У вачах — гарэзлівыя іскрынікі, у голасе — пяшчота і радасць, а я не ведаў, што і адказаць ёй, — радасць апаліла мяне.

Вынырнуў аднекуль Андрушкевіч, і, рассоўваючы ўсіх плячыма, загадаў адысці ўбок. На нас, з Раісай, накіраваў аб'ектыў «ФЭДа».

— Усмешачку, старшына! Раіса, а чаго ў вас такі сумны выгляд, як быццам вам старшына зрабіў прапанову? Фота ж на памяць. Дорага не бяру — толькі адзін пацалунак ад нявесты.

Усе засмяліся, а ў мяне, адчуў, чырвань падступілася да твару. Клацнуў затвор фатаапарата, і Андрушкевіч як нечакана з'явіўся, так і знік.

Я адчуваў гарачую руку Раісы, бачыў збліжку яе блакітныя-блакітныя вочы, а ў зрэнках угледзеў і сябе, — і з той жа секунды, з таго ж імгнення зразумеў, што ўтапіўся я ў тых двух азёрцах, утапіўся, і ніколі мне ўжо, мусіць, не ўдасца з іх вынырнуць... У мяне адзервянеў язык, адабрала мову, — я не ведаў, што можна сказаць больш, тым болей, прызнацца ў нечым, выказаць тое, пра што я думаў і марыў у тыя хвіліны...

Праводзілі мы артыстаў да самага аўтобуса, на якім яны прыехалі да нас.

Мы ідзем разам з Райкай-Раісай, маўчым. Але я паспеў запісаць яе нумар тэлефона, нават адрас, — паабяцаў пазваніць і напісаць ліст. Сам не ведаю, як я здагадаўся папрасіць у яе пра тое...

Я тыя хвіліны пражываў, як у сне, і ледзьве цягнуў ногі па зямлі, быццам да маіх салдацкіх кірзачоў нехта падвесіў пудоўныя гіры...

Яна падышла да аўтобуса. Пачакала, калі перад ёю зойдуць і сядуць яе сяброўкі, глядзела, не адрываючыся, на мяне.

Калі засталася апошняй, павярнулася і памкнулася да аўтобуса, але потым не вытрымала, падышла да мяне блізка-блізка, і, нахіліўшыся да вуха, прашаптала:

— Таварыш старшына! Не забывай, пішы, звані...

Я ў адказ кіўнуў галавой.

Мая душа спявала і радавалася: «Хутка, хутка я зноў сустрэнуся з ёю! Сустрэнуся!...»

Салодкая скульптура

Тое на ўсё жыццё ўрэзалася ў маю памяць...

Для нас, салдат, пабудавалі новенькую сталоўку. Будынак цагляны, прасторны і светлы — вялікія і шырокія вокны, а падлога па-мастацку аздоблена і адшліфавана да бляску — з мармуровай крошкі.

Непрывычна для нас было і тое, што замест доўгіх сталоў, за якімі мог змясціцца ці не ўзвод, былі маленькія столікі — па чатыры чалавекі за кожным. Ды гэта што! Кожны стол засцелены абрусам, і не лаўкі ў адну дошку,

а самыя сапраўдныя крэслы. А посуд! Блішчыць і зіхаціць — як сонца! Санаторый! Рэстаран-люкс, а не салдацкая сталовая!

Недалёчка ад увахода, у сталоўцы, фантанчык журчыць. Тонкія струмені выпісваюць у паветры бліскучыя дугі, льюцца ў жолаб. Казка! Фантастыка.

А пасярэдзіне фантана дзяўчына стаіць з караваем хлеба — на ручніку трымае. Я, глянуўшы, аж уздрыгнуў — акурат скульптура на Раісу падобная. Адкрыццё сталовай прызначана а палове дзевятай гадзіны раніцы.

Рота ўпраўлення, тэхнічны дывізіён і мы падыходзім да будынка сталоўкі амаль адначасова.

Перад уваходам — аркестр. У камандзіраў нашага палка строгія і ўрачыстыя твары — усе напружаны ў чаканні ўрачыстага моманту. Строгія і мы. Але нам не церпіцца даведацца, а што такога смачнага прыгатавалі нам на вячэру кухары...

Але раптам пачынаецца нястрымны рогат.

Глядзім, а наш добразычлівы загадчык сталоўкі Іван Цімафеевіч, змагаецца... з катамі. Мы нічога не разумелі, але было смешна глядзець, як каты абляпілі скульптуру ў вобласці грудзей, і іх ніяк і нічым нельга было сагнаць... А старшыня махаў і махаў палкай, адганяючы іх ад мастацкага тварэння...

І тут аркестр выдзьмуў першыя ноты медзі. І па прычыне гэтага смех і рогат патанулі ў мажорных нотах.

Катоў было дзiesiąткі два... Яны скакалі і скакалі на грудзі статуі, шалёна лізалі і злосна аглядваліся на старшыню, не пакідаючы свой незразумелы занятак... А загадчык сталоўкі, трымаючы ў руках швабру, малаціў і малаціў па кацінай зграі... Каты падалі, але потым яшчэ з большым імпэтам скакалі на скульптуру — на дзявочыя грудзі. Магнітныя яны былі нейкія...

Тады Іван Цімафеевіч не стрымаўся, ускочыў у халодную ваду, пачаў з яшчэ большай злосцю малаціць па чорных і шэрых катах... Каты падалі ў ваду, як ашалелыя, шыпелі, даплывалі да бардзюра — і кідаліся на ўцёкі...

Усе, хто бачыў гэта, браліся за жываты, ледзьве не падалі на зямлю... А было чуваць яшчэ кацінае выццё, якое напамінала дзіцячы нервовы плач, і грозныя мацюкі Івана Цімафеевіча.

На тварах камандзіраў недаўменне і незадаволенасць. А потым, калі і яны ўбачылі вайну старшыны з каціным племем, і самі пабраліся за жываты.

А старшыня, увесь мокры з ног да галавы, прагнаўшы ўсіх катоў, стаяў па калена ў вадзе, і не ведаў, ці то яму смяяцца разам з усімі, ці праваліцца скрозь зямлю ад ганьбы.

На паверхні вады, гайдаючыся на хвалях, красавалася фуражка з бліскучай цэшкай.

Доўга не сціхаў смех. У многіх на вачах выступілі слёзы. Нам то смех, але беднаму старшыне гэта пагражала службовым пакараннем. І ніхто не мог растлумачыць — чым жа так прыцягальнымі для катоў аказаліся дзявочыя грудзі.

Нам не было калі думаць пра тое. Мы спяшаліся да святочных сталоў, нецяярліва кідаючы позіркі на ўсе сталы — чым жа нас можа здзівіць каціны камбат?

А ён і сапраўды здзівіў нас і абрадаваў сваёй кулінарнай фантазіяй! І толькі праз дзень мы даведаліся, што ж адбылося на самай справе.

Старшыня Іван Цімафеевіч яшчэ раніцай, пільна прыгледзеўшыся да скульптуры, прыкмеціў на грудзях дзяўчыны незразумелыя белыя плямы. Баючыся, што начальства можа заўважыць той брак у скульптуры, перастрахаваўся — паклікаў качагара Сёму Звонцава і папрасіў яго, каб той працёр

тыя мясціны зубным парашком. І параіў перад гэтым той парашок змяшаць з нашатырным спіртам.

На тую бяду, нашатырнага спірту не знайшлося, і Звонцаў у якасці растваральніка ўзяў настой валяр’яны. Валяр’янка ж таксама на спірце — так падумаў ён... Але, напэўна, перастараўся, дозу вялікую ўліў той валяр’янкi ў зубны парашок.

Ну і нацёр, як мае быць, тыя грудзі. Плямы адразу не паддаваліся, таму ён націраў і раз, і другі, і трэці... Пах валяр’янкi панёсся не толькі па зале сталоўкі, а і па ўсім наваколлі, — тым самым стаўшы вялікай і салодкай прыманкай для кацінага племені...

Па такой простаі прычыне і адбыўся каціны шабаш, які так развесяліў ваенны люд.

Тазік і мыліцы для Косціка

Святочны дзень.

Тыя, хто вольныя ад нарадаў, знаходзілі самі сабе, чым «забіць» час. Вольныя і мы, таму радуемся, прыдумваем для сябе заняткаў...

Мы грэем з Валянцінам на ранішнім сонейку, як тыя каты, што атабарваюцца каля сталоўкі і спрэс ляжаць на лаўках і зямлі, — атрымліваем асалоду, успамінаючы «ранішняе шоу»...

Па ўнутранай сувязі звоніць Андрушкевіч — сёння ён дзяжурны па КПП:

— Хлопцы, тэрмінова знайдзіце Косціка Коўтуна! Вельмі трэба, тэрмінова!

— Навошта, Андру? Мо ўзнагароду ў штабе атрымаць?

— Яшчэ горш, хлопцы... Да яго дзяўчына прыехала. Толькі не забудзьце сказаць яму, каб прыхапіў з сабою тазік.

Мы пераглянуліся:

— Тазік?! Андру, а гэта навошта?

— Сакрэт.

Мы ўспомнілі, што Косцік Коўтун, наш загадчык адказнага стратэгічнага аб’екта, — рэчавага склада, інакш — капцёркі, — пачуўшы аднойчы па радыёстанцыі «Юнацтва» перадачу пра піянерважату з Віцебска, напісаў ёй пісьмо. Мы тое пісьмо пісалі ўсе разам — як запарожцы турэцкаму султану. Такі склалі калектыўна-творчы ліст, што любая дзяўчына расплакалася б ад шчырых і пяшчотных радкоў...

Потым ужо Косцік пісаў ёй сам, нам не давяраў сваіх тайнаў. Тры месяцы доўжылася ў іх перапіска. Помніцца, што Косцік хадзіў у бібліятэку, спісваў нейкія вершыкі з часопісаў — мусіць, прызнаваўся дзяўчыне ў каханні, ды яшчэ вершаваным стылем... А цяпер, мусіць, у іх адбывалася першая сустрэча. Відаць, вырашылі перайсці са статуса завочнага кахання на стацыянарнае аддзяленне.

Хлопца адшукалі хутка, гэта ж не ў лесе, а ў роднай часці, дзе вядомы кожны закутак... У Косціка ў руках была кніга вершаў, і называлася яна «Кніга пра каханне». Чамусьці на вокладцы не было напісана імя аўтара.

— Косцік, даруй, што адрываем цябе ад высокіх матэрыяў — ад паэзіі, але да цябе прыехала твая завочніца. Чакае на КПП.

Косцік пачырванеў, глядзеў на нас, баяўся, што мы жартуем.

— Андру пазваніў, папрасіў, каб мы цябе адшукалі. Памыйся, прычашыся, наадзекалонься — у тумбачцы яшчэ паўбутэлечкі «Шыпру» засталася... Ды во што яшчэ, Андру сказаў, каб ты з сабою прыхапіў тазік...

— Тазік? — перапытаў здзіўлена радавы Коўтун, паглядзеў падазрона на нас. — Навошта ён, хлопцы?

— Не ведаем, — паціснулі мы плячыма. — Можа, яна якія гасцінцы прывезла, на месцы сам пра ўсё даведаешся...

На твары ў Косціка радасць. Яшчэ б — перапісваліся, а цяпер і сама піянерважатая да яго прыехала.

Мы ідзём да курылкі і сядаем на лаўку. Закурваем, гутарым, а не-не, ды і кідаем позіркі на альтанку, дзе сядзіць дзяўчына.

Хвіліны няма, дзве няма, а як перайшло на пятую, убачылі Косціка. Ён выйшаў з-за вугла, потым накіраваўся па дарожцы, пасыпанай жоўтым пясочкам. Кіраваў ён да альтанкі. Капцёршчык Канстанцін Коўтун ішоў няспешна, крочыў з пачуццём годнасці і ўнутранага гонару.

У левай руцэ ён трымаў тазік, а ў правай — кветкі.

— Во малайчына, — напайголаса прымовіў Валянцін, — а то ж мы пра кветкі забыліся. Значыць, наш пісак Косцік сапраўдны джэнтльмен...

— А то як жа, — падтрымаў я яго. — Здагадлівы. Дон-Жуан.

Мы бачым, што дзяўчына хаця і глядзіць у яго бок, але вялікай цікавасці да яго асобы не праяўляе. Косцік заходзіць у альтанку. Дзяўчына паднялася. Ён падае ёй кветкі...

— Ё-пэ-рэ-сэ-тэ! — усклікнуў Валянцін і аж прысвіснуў, — дзяўчына ўпіраецца галавой аб дах альтанкі, і галавы нябачна, а бедны Косцік не дастае нават да яе грудзей...

Мы ж ведаем, што ў Косціка рост метр семдзесят з шапкай.

А ў яе, ну, нават на адлегласці можна вызначыць, — мінімум метр дзевяноста дзевяць без касынкі...

Нешта тлумачыць ёй Канстанцін, нешта адказвае «баскетбалістка», як адразу ахрысціў яе Плятмінцаў, што сядзеў справа ад мяне. Ну і сітуацыя. І як, цікава, выйдзе з яе наш доблесны капцёршчык?

Перакінуўшыся некалькімі словамі, нахіліўшыся ў паклоне, праз хвіліну наш сябар пакінуў дзяўчыну. Ён выйшаў з альтанкі і адразу накіраваўся да нас. Яна ж, трымаючы ў руцэ кветкі, пайшла да прахадной... Яшчэ раз чамусьці азірнулася ў наш бок...

Калі ж ён сеў сярод нас, то адразу папрасіў, каб далі яму закурыць. Да гэтага ён ніколі не курыў. Твар у яго бледны, як перажыў усё роўна нядаўна вялікую трагедыю ці няшчасце.

— Ну, і як, Косцік? На вечар перанеслі спатканне?

— Ды якое спатканне?! — узрываецца ён, прыкурваючы, у яго трэсліся ад хвалявання рукі. — Я сказаў, што той салдат, з якім яна перапісвалася, тэрмінова паехаў дадому, па тэлеграме, таму што ў яго захварэў бацька... А я яго сябра і гэтаму выконваю яго просьбу...

Косцік, выгаварыўшыся, глыбока ўздыхае, спрабуе зрабіць зацяжку, але ён не ўмее тое рабіць — гэтаму трэба яшчэ навучыцца...

Мы маўчым, не вытрымлівае Валянцін, заходзіцца ад рогагу:

— Хлопцы, у мяне ёсць просьба: не здэкуйцеся з мяне, добра?

— Даём слова! — паабяцалі мы.

Ён усё яшчэ не выпускаў з рук тазік, круціў у руках, не ведаючы, чаго ён трымаў яго. Спытаў усё ж:

— А для чаго мне трэба было прыносіць тазік, вы мне не скажаце?

Мы паціснулі плячыма — мы сапраўды не ведалі, што меў на ўвазе дзяжурны.

— Пайшлі да Андрушкевіча, няхай растлумачыць, — падняліся мы з лаўкі і ўсе разам пайшлі на КПП.

— А я зірнуў на яе, — адказаў Андрушкевіч, — і падумаў, што Косцік — ну ніяк не дацягнеца да яе вуснаў. А з тазікам яно лепш атрымалася б — накінуў бы ёй на галаву, узяўся за дзве ручкі, і падцягнуўся, як на турніку... Цалуйцеся, колькі ўлезе... Праўда, Косцік?

А Косціку ці то плакаць, ці то смяцца разам з усімі, — і сам не ведаў, што лепш...

Мы не падтрымалі жарт дзяжурнага па КПП, бо твар Косціка крывілі душэўныя пакуты...

Думаеце, гісторыя на гэтым скончылася?

Усе разам ідзём у казарму.

Каля ўвахода ў казарму з драўляных брусоў нешта майструюць «дзяды». Чамусьці работу выконваюць моўчкі, як усё роўна прыгнечаныя нечым.

— Хлопцы, што вы штукуеце?

Падняўся Ігар Караткевіч, мазыранін, пачасаў задумліва патыліцу, уздыхнуў:

— Ды гэта мы ўсім узводам хадулі майструем... Калі ў наступны раз прыедзе на спатканне тая жэрдка, дык мы Косціку і падорым гэтыя хадулі.

З усіх расчыненых акон казармы выбухнуў дружны і раскасісты смех.

Аказваецца, «любоўнае спатканне» бачылі і назіралі не толькі мы адныя. «Гістарычную сустрэчу» на вышэйшым узроўні герояў-палюбоўнікаў з розных кропак назіраў увесь дывізіён. Нават назіралі за імі ў бінокль, каменціруючы ўслых падрабязна ход сустрэчы ўсім астатнім, якім не было бачна...

Тут ужо хапіла мудрасці і розуму самому Косціку. Каб не паказаць і выгляду, што ён пакрыўдзіўся на ўсіх за тое, што ён выставіў сябе ў такім свеце, хлопец разрагатаўся ад душы разам з усімі... Тым самым абязброіў перасмешнікаў, выбіўшы ў іх з-пад ног глебу для далейшых здзекаў і падначак.

І яму нават не прыдумалі ніякай мянушкі, што рэдка здаралася.

А праз нейкі час тое здарэнне ці гісторыя і зусім забылася, выветрылася з памяці, — другія, больш вясёлыя і смешныя жывыя сцэнкі з жыцця, без якіх нельга было пражыць, прыйшлі на змену.

А без іх, вядома, і жыццё — не жыццё, — тым больш, салдацкае жыццё.

Ці, хіба, не так?..

Дэмбельская малітва

Ну і вызначыліся вечарам тэхнары!..

Не ўлегліся яшчэ страсці-мардасці па Косціку, заканчвалася, аціхала абмеркаванне любоўнага спаткання, — а тут новы ўсплёск сатыры і гумару. Як быццам ішло негалоснае спаборніцтва паміж батарэямі пад рубрыкай «Смяцца, далібог, не грэшна!».

Казарма тэхнароў насупраць нашай.

У іх службы ціхмяны салдат — Жора Клімаў, баптыст.

Здзекаваліся «дзяды» з яго, як толькі маглі. Але толькі словамі, падкусваннямі...

Недзе байцы раздабылі «салдацкую малітву». А раз ёсць малітва, то неабходна правесці і вячэрню. Жора, натуральна, ад ролі святара адмовіўся, — баптысты ў царкву не ходзяць, моляцца ў малітоўным доме...

Знайшоўся добраахвотнік на гэтую ролю — запявала ўзвода Сямён Клімцоў.

Знайшлі нажніцы, выразалі ў цэнтры коўдры дзірку — каб можна было прасунуць галаву. Намалывалі бронзавай фарбай і крыжы — на спіне і на грудзях. Выйшла акурат рыза.

Замест кадзіла прыстасавалі старую газавую лямпу — без шкла. Дыяканам прызначылі, хаця той доўга і ўпарціўся, двухметравага вадзіцеля «пажарнай» — Ігара Крутавога. Для яго ж змайстравалі і драўляны крыж — пакрылі бронзай.

Для акраплення ўзялі ядро і звычайны венік.

Адбой, як і заўсёды, а дваццаць трэцяй гадзіне.

Перад гэтым адказныя за адбой — нампаліт, падпалкоўнік Савін, і дзяжурны — маёр Савушкін, — пабывалі на вячэрняй праверцы. Пахадзілі па казарме, прыдзірліва і дапытліва пазіралі ў кожны куток, пераканаліся, што ўсё ў норме, — і падаліся па наступных маршрутах...

Ніколі ўжо потым ніхто назад у казарму не вяртаўся.

Не было такой завядзёнкі, ды і прычын на тое не было — нашто ж перашкаджаць маладому і здароваму сну?

А вось чаму ў той вечар стукнула нампаліту вярнуцца назад, ніхто не ведае і па сённяшні дзень. Што падштурхнула Савіна да дзеянняў, дэталёва невядома, — можа, нешта падазронае прыкмеціў у жыцці казармы, — але тое не так ужо і важна...

Ён, амаль крадучыся, падыходзіў да распалажэння тэхнічнага дывізіёна. Некага хацеў, мусіць, заспець знянацку.

З расчыненых акон нечакана данеслася да яго слыху:

— На вячэрнюю малітву — станавісь! Форма адзення — у трусах, майках, і ў ботах!

Савін страсянуў галавой — мо містыка якая, мо яму чуецца ўсё ў хворым уяўленні?

З казармы, дзе было выключана святло, але скакалі па сценах нейкія пацварныя цені, даносіўся басавіты голас:

— Божа, уратуй і захавай нас, грэ-ээшных! Урату-ууй і захава-аай ад пад'ё-ёоома ранняя-ааа, паходу дальняя-ааа... Дай, Божа, сілы дацягнуць да дэ-эээмбеля-яя-аааа!.. Амі-іі-інь!

«Царкоўны» хор, якім кіраваў запявала, дапаўняў малітву «бацюшкі», спяваў добрасумленна і таленавіта...

— Засцеражы, Божа, і абарані ад пайкі малой вагі, сяржанта — беса, і старшыны балбеса-ааа...

— Памі-іі-луй, Госпадзі, і абарані-іііі!..

Савін не рухаўся з месца. Недаўменне найшло на яго і здранцвенне. Напачатку падумаў, што ў яго «дах паехаў». Пасля новая думка апанавала ім — а што калі ў казарму падпольна пранік святар бліжэйшай царквы і пачаў салдат пераводзіць у сваю, хрысціянскую, веру? Але ж словы гучалі з каларытам вайсковага жыцця — «пайка», «сяржант»... Стаяў, разявіўшы рот, і не ведаў, што рабіць — спыніць «вячэрнюю», ці слухаць прадстаўленне і далей...

— Пазбаў, Божа наш, ад камандзіра грознага, ад нампаліта лукавага...

— Пачуй нас, Вышні, а мы Табе славу пець будзем ношчна і дзённа... Амі-ііі-нь!.. Алілуя, алілу-ууя, слава, Табе, Божа!..

Ну, тое ўжо задужа. Нампаліт разумее ўжо, што гэта проста адбываецца начны спектакль ад незанятасці, ад таго, што разбэсціліся байцы, разленаваліся, дурнота выпірае з кожнага, а дурноту, як вядома, выбіваць і выпальваць неабходна гарачым жалезам...

Калі ж дойдзе ўсё да камандзіра часці ці да камандуючага арміяй — мала не пакажацца...

І ён рвануў з месца ў галоп. Вырасыў уварвацца ў казарму нечакана, каб заспець зачыншчыкаў і ўдзельнікаў дзеяння знянацку... Каб былі, так бы мовіць, канкрэтныя доказы і факты.

Хоць і ўскочыў раптоўна, але на яго ніхто не звярнуў аніякай увагі. Ці такі быў у іх творчы зуд і запал, — але на памосце для штангі стаялі «поп» з «дыяканам», а за іх спінай, у радок, стаялі пеўчыя, «дзяды» і «салагі», а ўсе астатнія стаялі на ўсколенцах побач з ложкамі, склаўшы далоні — адна да адной, — глядзелі ўмольна некуды ўверх, шчыра і з асалодай паўтаралі словы салдацкай малітвы, душачы ў сабе здрадніцкі смех...

Ніхто не бачыў, што на парозе казармы стаяў разгублены партыйны работнік, які да ўсяго яшчэ быў і атэістам...

Савін не вытрымаў — яго рука памкнулася да ўключальніка святла.

Што было сілы, гледзячы злымі вачыма на ўсіх, хрыпла закрычаў:

— Што тут адбываецца, га?! Што за малебен наладзілі?

Яму б падлабуніцца да ўсіх, як наш мудры капцернамус Косця, і патушыць пад калючыя жарцікі шал перасмешнікаў і імправізаную самадзейнасць, ды застацца ў вачах салдат мудрым і душэўным чалавекам, — дык не, рашыў шукаць на свой азадак прыгод.

Усіх выстраілі ў дзве шарэнгі.

Днявальнаму было загадана выклікаць камандзіра палка і дывізіёна.

«Іерэям» загадаў заставацца на месцах у тым выглядзе, у якім іх і заспеў...

Божа, Божа, і сорам, і грэх... Ну, падурэць захацелася, павесяліцца, хіба ж шмат тых вяселых хвілінак у вайскоўцаў?

Праз колькі хвілін у казарму прыбыло вышэйшае начальства.

Робіцца першая спроба павярхоўнага «разбору палётаў», шукаюцца прычыны і абставіны «несанкцыяніраванага богаслужэння», выяўляюцца ініцыятары і сцэнарысты...

— Адбой! — нечакана падае каманду камандзір палка Дабралюбаў.

Падалося, што ён злы ад таго, што яго паднялі сярод ночы з-за такой драбязы, з-за такога глупства.

«Узнагароды», само-сабой, будуць раздаваць з раніцы.

Кожнаму — па заслугах, кожнаму — па яго таленце. Хто як спяваў, так і атрымае...

Мы за гэтым цыркам, не ўключаючы святла, назіралі са сваіх расчыненых акон. Мы нічым не выдавалі сябе — маўчалі, як казаў нампаліт, як мышы пад венікам. Бо не кожны вечар убачыш такое прадстаўленне, ды яшчэ без аніякай аплаты.

Раніцай, як звычайна, днявальны абвясціў пад'ём.

Усе выбягаюць на фізічную зарадку.

Тэхнары — як у ваду апушчаныя. Не хочуць аніяк прызнавацца, што ўтварылі глупства. Двайное глупства. Над Богам здзек наладзілі, і сябе заадно пад пень падвялі. Такое рабіць увогуле рызыкаўна, а ў святы, тым больш, — для некаторых можа закончыцца і дысцыплінарным батальёнам.

Пасля сняданку — развод.

Усе адпраўляюцца на страявыя заняткі, а тэхнары — у казарму.

Пасля страявой ідзём на станцыю — штотыднёвыя рэгламентныя работы, — ад гэтага нікуды не падзенешся.

Перад абедам выдзяляецца трыццаць хвілін на прывядзенне сябе ў парадак — мыем рукі, наводзім, як кажучь, марафет.

Не вытрымліваем, бязым да суседзяў, — перажываем за іх, — якая над імі наладжана экзекуцыя?

— Ну, што, хлопцы, абышлося? — прыстаем да іх з пытаннем.

Учарашні «рэгент хору» хмурыцца:

— Шэсць чалавек на «губе». Пяць сяржантаў разжалаваны ў радавыя. І чамусьці сёння на разводзе не было пампаліта дывізіёна...

Пазней мы даведаліся, што яго перавялі ў іншую часць з паніжэннем. Але для яго магло скончыцца і яшчэ горш.

Шкада, харошы мужык...

Сюрпрыз

Калі сустракаюцца на нашай жыццёвай сцяжыне нечаканыя цяжкасці, і яны часта паўтараюцца, — то мы ніяк не можам прывыкнуць да іх... Лічым, што нам не пашанцавала ў жыцці, што ўдача абышла нас бокам, — і ў нашай душы нараджаецца мінор, апускаюцца рукі, мы ўжо не імкнёмся да высокіх вяршыняў.

А калі пазбаўляемся ад цяжару, наступаюць перамены ў лепшы бок, і калі мы ўсвядомім тое, — заўважаем, што ў нашай душы нараджаецца нават і шкадаванне. Шкадаванне па тых цяжкасцях...

Ніяк не зразумець чалавечую псіхалогію.

Я атрымліваю пісьмы ад Раісы. Абяцае праведаць мяне, ды ўсё ніяк не можа ўлучыць для гэтага час. І таму нашае спатканне пераносіцца і пераносіцца з тыдня на тыдзень.

Раніца трынаццатага лістапада выдалася яснай і сонечнай, без адзінага воблачка ў небе. Але марозчык цягнуў недзе на градусаў пяць-шэсць.

Пасля сняданку падышоў да мяне начальнік штаба дывізіёна маёр Аляксандр Гудзіма. Стрэльнуўшы вокам, прамовіў:

— Мне патрэбен твой ваенны білет.

Адаю моўчкі, канчаткова пераконваюся, што ні пад якім выглядам мне не выбрацца ў горад, але ж і асмельваюся папытацца:

— А навошта ён вам, таварыш маёр?

— Прадстаўляем цябе да высокай урадавай узнагароды, — усміхнуўся загадкава начштаба, паклаў маю чырвоненькую кніжачку ў свой стары пашарпаны партфель. — Рыхтуй дзірачку ў кіцелі. Героя Савецкага Саюза не абяцаю, але ўсё ж...

Вось і зразумей яго. «Да ўзнагароды»... Якой? Што, я збіў нямецкі самалёт з гарматы, ці здзейсніў які гераічны ўчынак? Мудрыць нечага штабіст, любіць паздекавацца з малодшага камандзірскага саставу...

На душы трывожна, не ведаю, куды сябе падзець. Ужо ўсё абрыдла, і ніякай радасці ад службы няма. І сон «на пажарніка» абрыд, і гульня ў «падкіднога» не радуе, і шахматы не прыцягваюць... Сум і апатыя, апатыя і сум...

Прыбгае да мяне пасыльны, абьякава абвясчае:

— Таварыш старшыня, а вас начальнік штаба палка выклікае...

— Добра...

І працягваю ляжаць на ложку, ці то драмлю, ці то думу думаю, — не зразумець.

Але стала яшчэ больш трывожна на душы. Не, тут штосьці не так, а як — не так, і д'ябал сам не падкажа...

Стукаюся ў дзверы, пытаюся дазволу зайсці. Казыраю, стаю ў парозе, дакладваю, маўляў, так і так, па вашым загадзе...

У пакоі сядзяць начальнік штаба палка падпалкоўнік Хан, нампаліт Савін і нампатэх Плюснін.

— Сядайце, — паказаў мне на крэсла начальнік штаба.

І тое было здзіўным для мяне. Прапанаваў сесці не ўбаку ад стала, а насупраць.

— Старшына Мікола Фядосік! Ёсць прапанова камандавання пакінуць вас у арміі. А для гэтага неабходна ехаць у ваеннае вучылішча і здаваць экстрэнам экзамены. Ну, і паколькі ты ўжо больш як год на афіцэрскай пасадзе, то атрымаеш не малодшага, а адразу — адразу ж! — лейтэнанта! Ну, як перспектыва?

Падпалкоўнік з усмешкай, добразычліва, па-бацькоўску, паглядзеў на мяне, думаючы, што паведаміў мне радасную, ну, вельмі і вельмі, радасную вестку.

— Таварыш падпалкоўнік, не хачу я заставацца ў арміі. Не таму, што яна мне не падабаецца, не, проста я ў душы чалавек цывільны.

Начальнік штаба нахмурыўся, чамусьці паглядзеў за акно, у шкло якога ўпіралася змерзлая галінка вішні, уздыхнуў:

— Я так і ведаў...

Ён разгортвае мой ваенны білет, робіць нейкія паметкі. Ставіць пячатку, падае мне.

Потым устае з-за стала, глядзіць мне ў вочы, а прамаўляе зусім іншае, чаго я і не чакаў:

— Хоць я і пакрыўджаны на цябе, старшына, але ад чыстага сэрца аб'яўляю табе падзяку і сваё бацькоўскае дзякуй за добрасумленную службу!

І, прыставіўшы выпраменную даланю да брыля фуражкі, больш, чым урачыста, аб'яўляе:

— З гэтай хвіліны ты дэмабілізаваны з радоў Савецкай Арміі. Віншую!

Мне хацелася сказаць стандартнае ў такім выпадку «Служу Савецкаму Саюзу», але вымавіў ужо напалову цывільна:

— Вялікі дзякуй, таварыш падпалкоўнік!

Па маім целе прабеглі дрыжыкі. Я быў збіты з панталыку нечаканым паваротам падзей.

Ідучы ў штаб, думаў, што атрымаю спагнанне, а выйшла, што раней тэрміну дэмабілізуюся.

Я быў прызваны на тры гады. А закон аб пераходзе на двухгадовы тэрмін службы набыў сілу толькі некалькі месяцаў таму. Няўжо? Няўжо адбылося нечаканае і радаснае?!

Хто ж у такое паверыць?

Выходзячы з кабінета начштаба, мяне вяло з боку ў бок, — я ап'янеў ад раптоўнай радасці. Ішоў, а ўсё яшчэ думаў: «Няўжо гэта сон?.. Вось прайду сотню метраў і ўшчыпну сябе за бок — і прагнуся. Такое ж толькі здараецца ў сне...»

Але колькі сябе не шчыпаў — і за бок, і за шчокі, — прагнуцца не мог...

Не вытрымліваю, похапкам дастаю з нагрудной кішэні ваенны білет, уважліва ўглядваюся ў пячатку і ў словы, што напісаў начальнік штаба — і салодкі халадок прабег па целе.

Заходжу ў казарму — на маім твары разгубленасць.

Мяне абступілі «дзяды», нецярыліва тармосяць за плечы, напужаліся нават за мой унутраны стан.

— Ды ты толкам нам гавары, не цямні...

Я паказваю ім ваенны білет, праязныя дакументы, грошы.

Дурная і радасная ўсмешка на маім твары пераконвае хлопцаў, што так яно здарылася і сапраўды.

— Ура! Ура-ааа! — першы з усіх крычыць Валянцін, віншуе мяне, і за ім падхопліваюцца ўсе астатнія.

А радасць так і прэ з маіх грудзей. Тое, што было абрыдла майму позірку і маёй душы, стала цяпер такім мілым, такім родным, і я ўжо са шкадаваннем глядзеў і на будынак казармы, і на страявы пляц, і на наглядную агітацыю...
Во як яно бывае, во як усё можа павярнуцца!

Радасць засланяе ўсе крыўды і няўдачы. Няхай живе шчасце ў кожным з нас!

Апошні армейскі абед.

Праходжу паўз скульптуру «Раі», успамінаю каціны канцэрт, загадчыка сталовай, — усміхаюся. Грудзі ў дзяўчыны чыстыя, дагледжаныя. Мусіць, загадчык сталоўкі пільна сочыць за маральным воблікам скульптуры...

Усе глядзяць на мяне з добрай зайздасцю. Валянцін шкадуе толькі, што не разам з ім развітваемся з армейскім жыццём.

— Не сумуй, дружа! — супакойваю яго. — Прыйдзе і твой дэмбель... І тады адразу прыеду да цябе ў Рэчыцу. А потым ты да мяне ў Лучыцы!

Потым хлопцы нагружаюць мяне посудам — гара да самага падбароддзя. Традыцыя ў нас такая. І абавязкова пад музычнае суправаджэнне — грукат лыжак аб стол, — і я нясу, баючыся рассыпаць посуд на падлогу, нясу яго ў пасудамыйку.

Акуратна апускаю дарагі груз на транспарцёр — побач з іншымі міскамі і кубкамі.

Нічога не бразнулася вобзем. І тады ўскідваю радасна рукі — данё-ёё-ооос! Ура-ааа!..

Мяне праводзяць некалькі чалавек.

І Валянцін сярод іх. Ён трымае ў руках мой дэмбельскі чамадан.

Адпраўленне пезда ў чвэрць гадзіны на восемнацатую. Яшчэ ёсць трошкі часу.

У Валіка на вачах, здаецца, слёзы. Вось-вось расплачуся і я. Ніколі не думаў, што такое можа быць — як дзеці мы малыя, толькі мамкі няма побач...

— Дай слова, што на вяселлі ў мяне будзеш шаферам?

— Даю. І ты абячай.

— І дзяцей хрысціць будзем. Кумамі будзем...

— Абавязкова!

Мы падыходзім да клуба з боку прыбудоўкі кінабудкі, у якой некалі абмывалі нашыя старшынскія пагоны, з сумама паглядаем на дзверы, на сцены...

А з дынаміка на ўвесь гарадок ляціць песня:

*За пылью дорожной исчез городо-ооок,
Окончена служба моя-я-ааа...*

Сам сабе адзначаю, што на сэрцы сум і журбота.

Шкада развітвацца з хлопцамі, якія за перыяд службы сталі роднымі і блізкімі. Перад гэтым нецярпелася вярнуцца дадому, ныла сэрца, а цяпер без вялікай радасці і ахвоты развітваюся з ваенным гарадком і з тымі, з кім дзяліў дні і ночы вайсковай службы...

Пачуцці раздвоеныя. Я — на раздарожжы: і дужа цягне дадому, і з хлопцамі не хочацца развітвацца. Гэтая мясцінка, якая называецца «вайсковая часць», была ж колькі гадоў маім родным домам. Такія ж пачуцці і ў камандзіра стартавага разліку Уладзіслава Гурэева, якога дэмабілізавалі адначасова са мной.

Сядаем у аўтобус. Кідаем апошні позірк убок КПП: сэрца пачынае біцца часцей, шчымлівае шкадаванне нечага страчанага агортвае душу. Сябры, развітваючыся, махаюць нам шапкамі. У іх, ведаю, у вачах туга па доме, а ў нас... па родным гвардзейскім палку. Хто б мог падумаць, што здарыцца такое, што душа наша раздзеліцца на дзве палавіначкі: мы яшчэ і не дома, але ж і не на тэрыторыі палка...

Усю дарогу да вакзала глядзім у акно, але нічога не бачым, што праплывае перад нашымі вачыма — ні палёў, ні лясоў, ні вёсак. Мы яшчэ там, ва ўчарашнім-пазаўчарашнім дні, і нічога ўжо тут не паробіш. У галаве, як у тым кіно, круціцца адна і тая ж стужка — мы, страявы пляц, сталоўка, стрэльбы, Волга... І каб пазбавіцца ад гэтага пачуцця, трэба нейкі час. Бо толькі ён можа вылечыць нас ад гэтай наноў народжанай настальгіі...

Вакзал. На прыпынку знаёмая фігура. Па тэлефоне я ж ёй нічога не гаварыў аб дэмабілізацыі. Павітаўшыся, адразу насцярожанае і трывожнае пытанне:

— Коля, што здарылася?

— Ды нічога — проста я дэмабілізаваны?

— Камісавалі? — яшчэ больш хмурыць броўкі мая прыгажуня Раіса Пятроўна.

— Ды не, выслужыў адведзены тэрмін.

У вачах усё ж бачу недаверлівасць. Каб пераканаць яе канчаткова, дастаю з нагрудной кіжэні ваенны білет, падаю ёй. Яна пільна вывучае яго і, прачытаўшы той самы галоўны радок, усміхаецца:

— А я думала...

І ўсё ж я адчуў, што ў яе голасе невялічкі халадок — не да канца паверыла мне, праяўляе затоеную насцярожанасць. Прагульваемся з ёю па прывакзальнай плошчы, размаўляем ні аб чым. Загаварыўшыся, не заўважаем, як у наш бок ішоў патруль.

Малады лейтэнант, у прысутнасці радавых, робіць мне ўнушэнне. Я ўсміхаюся і не рэагую на яго заўвагі: «Нельга ж быць такім службістам, таварыш афіцэр! Я ўжо грамадзянскі чалавек — толькі на мне яшчэ вайсковая форма...»

Падыходзіць поезд. Бачу, хвалюецца дзяўчына, перажывае. А я нічога толкам не магу ёй сказаць, бо не ведаю, што гаварыць, што абяцаць — і ці трэба што-небудзь абяцаць.

— Я напішу табе, Рая, — здагадваюся я хоць нешта сказаць.

Яна толькі ківае згодна галавой. У яе вачах слёзы.

Правадніца ўжо трэці раз просіць мяне зайсці ў вагон. Здагадваюся пахапкам пацалаваць дзяўчыну, і толькі пасля гэтага ўскокваю на прыступку. Правадніца ўжо на пляцоўцы.

Мы махам адно аднаму. Бачу, што Рая ўжо плача, і не выцірае слёз.

Адлегласць паміж намі павялічваецца і павялічваецца.

І зноў пачынае грукаць сэрца — няўжо болей не сустрэнемся, няўжо разыдуцца нашы шлях-дарогі?

...Ні на адзін са сваіх лістоў я не атрымаў адказу...

